

FRANTIŠEK ŠMAHEL

Smrt si nevybírání, kosí všechny bez rozdílu, krále, císaře i prezidenty. Pražské vyobrazení tance Smrti s jejími oběťmi, jedno z nejstarších v celé Evropě, nenechává o tom korunované panovníky na pochybách. Jeden z nich, snad Zikmund Lucemburský, Smrti marně namítá, že jako král i císař má nárok na pozemské radovánky, ta ho však odbyla slovy: „Dříve jsi vládl národům, nyní kořistí jsi červům.“¹

Jak čeští králové vrcholného a pozdního středověku umírali? Z dvanácti panovníků, kteří vládli v Čechách mezi léty 1306–1526, dva skonali hrdinskou smrtí v bitvě. Jan Lucemburský v bitvě u Kresčaku 26. srpna 1346 jí šel sám vstříc, dvacetiletý Ludvík Jagellonský skončil nahý, zcela okradený o své svršky, na bojišti u Moháče 29. srpna 1526. Tři čeští králové zemřeli na válečném tažení, dva z nich na úplavici. Rudolf I. Habsburský po devítiměsíčním vládnutí zahynul 3. července 1307 ve vojenském ležení před Horažďovicemi, Albrecht II. Habsburský vydechl naposled 27. října 1439 po strastiplné cestě z neúspěšné protiturecké výpravy v lokalitě Neszmély (Dlouhé Vsi) na půl cesty mezi Ostríhomí a Komárnem. Ve zbroji, obrazně řečeno, zemřel i uherský a český král Matyáš Korvín, který 6. dubna 1490 právě přebýval v dobyté Vídni. Zvolený, avšak nekorunovaný a dvakrát vypuzený král Jindřich Korutanský sice přišel o českou korunu již v roce 1310, se světem se však bez potomků ve svém tyrolském panství rozloučil až 5. dubna 1335. Královské pocty mu byly odeprény, a protože sám na ně později rezignoval, nebudeme ho rušit v jeho hrobě v cisterciáckém klášteře Stams.² Naproti tomu Ladislav Pohrobek byl sice v pražské katedrále korunován, zemřel však dříve, než se mohl ujmout přímé vlády. V den jeho smrti, 23. listopadu 1457, mu bylo necelých osmnáct let. Jeho náhlé úmrtí bylo některým současníkům podezřelé a takové i zůstalo, přestože se jeho příčiny podařilo dosti důvěryhodně vysvětlit.

Zbývající čeští králové, kteří zemřeli na svých sídlech nebo uprostřed svých bližních, se dožili poměrně vysokého věku. Téměř sedmdesát let měl v den své smrti ve Znojmě císař Zikmund Lucemburský († 9. prosince 1437), šedesátku o dva roky překročil jeho otec Karel IV. († 29. listopadu 1378), stejná doba naopak chyběla do šedesáti let Václavu IV. († 16. srpna 1419). Vladislav II. skončil v šedesáti († 13. března 1516), o deset let méně se dožili Jan Lucemburský a Matyáš Korvín. Ještě je třeba zmínit Albrechta II., jemuž bylo osudem dopřáno pouhých 42 let. Již z tohoto stručného výčtu základních informací je zřejmé, jak nesnadné bude vysledovat společné rysy posledních chvil, pohřebních ceremonií, procesí, projevů, přípravy hrobů, zádušních obřadů i jiných memoriálních aktů českých králů. Co král, to jiný příběh. Přesto nebudeme ztrácet spojující prvky ze zřetel. Povšimneme

si jich jednak v závěrečném shrnutí, jednak u těch panovníků, v jejichž dokumentaci lze spatřovat těžiště známých i neznámých skutečností. Platí to již pro první kapitolu, v níž bude v popředí pozornosti král Rudolf.

21

Vyobrazení tzv. Tance Smrti s papežem, císařem, rytířem a řemeslníkem z roku 1441

RUDOLF I. ŘEČENÝ KAŠE A POHŘEBNÍ INSIGNIE ČESKÝCH KRÁLŮ

Smrt mladého, přibližně pětadvacetiletého krále jeho straníky zaskočila, jiné naopak potěšila. Neplačte pro něj, „české děti“, volal podrážděně kronikář Dalimil, vždyť si Češi „svého vraha sobě za kněz(e) zvolichu“.³ Jiný soudobý kronikář, zbraslavský kaplan a pozdější opat Petr Žitavský, byl opačného mínění, neboť viděl do pozadí událostí, v nichž opati cisterciáckých klášterů hráli nemalou roli. Však také podle jeho svědectví na smrt nemocný král k sobě povolal sedleckého opata Heidenreicha a jeho zbraslavského kolegu Konráda, aby před nimi učinil „slavnostní závěť“ a vykonal některé zbožné skutky. Tak se také řádný král měl zachovat, aby snáze došel milosti boží. Opati sice ještě zastihli krále naživu, promluvili s ním však jen málo slov.⁴ Testament, o jehož existenci netřeba pochybovat, se nedochoval, zato však dějinné paměti neuniklo, co se údajně dělo s Rudolfovou mrtvolou. Kronikář František Pražský, který nemohl přijít Rudolfovi jako škůdci českého „národa“ a zejména pražské kapituly na jméno, si jeho smrt úplavíci vyložil jako boží trest.⁵ Ani po smrti mu nebylo dopřáno klidu. Jindřich z Rožmberka nechal údajně přivléci Bavora ze Strakonice, jinak pána obležených Horažďovic, k temnému stanu, v němž spočívalo tělo mrtvého Rudolfa, jako by byl ještě naživu. Bavor se pak ze strachu z krále vzdal svého hradu Zvíkova.⁶

Nebyl by to Petr Žitavský, kdyby opomenul zaznamenat, že Rudolf byl pochován v Praze uprostřed katedrálního chrámu (*in medio ecclesie*) a že pohřební obřady vykonal zbraslavský opat. Obojí je hodno pozornosti. Předně je s podivem, že opat neusiloval, aby byl zemřelý král pohřben na Zbraslavi, neboť jako královská nekropole by klášter ještě více získal na významu.⁷ Alespoň by tomu nasvědčoval kronikářův povzdech v případě zavražděného Václava III. Jistě by prý i on byl pochován na Zbraslavi, kdyby mu bylo dopřáno před smrtí projevit své přání.⁸ Nestalo se tak ani v případě krále Rudolfa, přezdívaného pro jeho střídavý způsob života i stravy „Kaše“. Katedrále byla dána přednost, neboť se jevila řešením nejen důstojným, ale i odpovídajícím rodinné tradici. V roce 1290 v ní totiž byly uloženy tělesné pozůstatky vévody Rudolfa II. Hasburského, králova strýce a syna římského krále Rudolfa. O sedm let později zde byla pochována i jeho sestra královna Guta Habsburská († 18. června 1297), první manželka Václava II. a zakladatelka kláštera na Zbraslavi, kde ještě nebylo vhodné místo k jejímu uložení.

Víme již, že král Rudolf Habsburský byl pochován uprostřed románské katedrály, a to nejspíše do hrobky, kde již spočívaly pozůstatky jeho příbuzných. Královna vdova Eliška Rejčka někdy před rokem 1319 pro spásu duše svého druhého manžela Rudolfa postavila a nadala oltář Šimona

Judy, který byl podle naší domněnky nejpozději v roce 1368 přenesen do nově vybudované kaple zasvěcené týmž světcům při konci jižního ochozu prodlouženého kněžiště. V návaznosti na zmíněnou zádušní tradici císař Karel IV. nechal v roce 1373 při pravé straně kaple zřídit dva příčkou oddělené hroby, do nichž byly přeneseny tělesné ostatky všech tří Habsburků. Snad i proto, že uvedená kaple byla neznámo kdy zasvěcena sv. Kříži, unikalo po celá staletí pozornosti svědectví kronikáře Pražského kostela Beneše Krabice z Weitmile, jinak třetího ředitele stavby svatovítské katedrály. Podle tohoto nanejvýš důvěryhodného zpravodaje spočinuly v hrobě po levé straně kaple pozůstatky královny Guty, zatímco do druhého hrobu po pravé straně téže kaple byla společně uložena těla krále Rudolfa a stejnojmenného rakouského vévody.⁹

Tělesné pozůstatky našich Habsburků byly uchráněny nevybíravých průzkumů až do jejich nahodilého objevu na sklonku května 1870. I když antropologické a historické ohledání hrobů, k němuž došlo poprvé v roce 1872 a znovu pak při jejich otevření v březnu 1929 a v prosinci 1991, bylo odborné povahy, některé okolnosti spíše zatemnilo, než osvětlilo. Z tohoto důvodu ponecháme stranou kosterní pozůstatky a povšimneme si neobyčejně bohaté výbavy nalezené ve spojených hrobech. Především jde o tzv. autentiku, olovenou nápisovou destičku, původně připevněnou na dřevěné rakvi s následujícím latinským textem: „Hic iacet Rudolphus dux / Avstrie filius Alberti regis / Romanorum, dictus Cassye. — Zde leží Rudolf, vévoda rakouský, syn Albrechta, krále římského, řečený Kaše.“¹⁰

Pozornost badatelů — a nejen jich — však více upoutávají pohřební insignie, sestávající z koruny, žezla a jablka. Korunu ze stříbrného, zvnějšku zlaceného plechu o výšce 132 a průměru 192 mm tvoří poměrně nízký prstenec snýtovaný z osmi dílů. Čtyři širší jsou nahoře zakončeny lilí, čtyři užší, rovněž v protilehlém uspořádání, jsou tvarovány do podoby kříže. Pevnost koruně zajišťují dvě tzv. kamary, tzn. obloukové spojnice, na jejichž křížení je osazen kvadrilob s reliéfem Zvěstování Panny Marie.¹¹ Šestiboké duté žezlo o výšce 634 mm je nahoře zakončeno kyticí ze šesti listů vystřižených z plechu, z nichž tři jsou ohnuty dolů a tři nesoucí kouli vztyčeny nahoru. Konečně jablko o průměru 117 mm a celkové výšce 127 mm vzniklo spojením dvou plechových koulí vytepaných do matrice. K horní části je nýtem přichycen rovnoramenný křížek, rovněž vyřezaný ze stříbrného plechu.¹²

Je svým způsobem paradoxní, že hned u prvního a nejstaršího z královských hrobů, jimiž se v této kapitole zabýváme, nalézáme pohřební insignie a další výbavu v největší úplnosti a navíc i v relativně dobrém stavu. Na pozlacených insigniích o celkové váze zhruba jeden kilogram stříbra se rozhodně nešetřilo. Za zmínku rovněž stojí, že objednávku na tyto náhradní insignie se značnou pravděpodobností dostala dílna

pražského klenotníka Konráda, která zhruba deset let předtím zhotovila i obdobné, avšak nákladnější pohřební klenoty pro hrob krále Přemysla Otakara II. S ohledem na kvalitu jejich zpracování Emanuel Poche vyslovil domněnku, že šlo o repliky skutečných insignií, které oba králové užívali při všedních úkonech panovnické reprezentace.¹³ Nechce se věřit, že se později u českých, mnohem významnějších králů, než byl šetrný Rudolf Kaše, setkáváme jen s dřevěnými napodobeninami. Tyto funerální insignie byly napodobeninami korunovačních klenotů, jež se jako komemorativní památky vystavovaly ve výroční den smrti přemyslovských panovníků.¹⁴ Nejinak tomu bylo po roce 1353 i v případě anniversarií zemřelých členů královské rodiny. Všelijaké napodobeniny insignií byly tudíž v katedrále běžně k dispozici.¹⁵

O pohřebních insigniích krále Jana Lucemburského se nikde nemluví, z čehož ještě neplyne, že se v jeho prvním hrobě v benediktinském opatství Panny Marie (Münsterabtei) v Lucemburku nenacházely. Král Jan byl stále na cestách, a není tudíž vyloučeno, že si jakési cestovní insignie vozil s sebou. Pokud tomu tak nebylo, stěží by bylo možné v rušné době po prohrané bitvě opatřit během dvanácti dnů, které uplynuly od Janovy smrti na bojišti do jeho pohřbu, pohřební insignie z drahého kovu. V úvahu by spíše přicházely insignie zhotovené ze dřeva, s nimiž se setkáváme v některých hrobech českých králů počínaje Janovým synem Karlem IV. Jeví se takřka nemyslitelné, aby se právě při pohřbu všemi váženého císaře Karla IV. použilo tak levných náhražek. Jelikož však při posledním komisionálním otevření Karlova hrobu byly nalezeny pouze fragmenty dřevěné koruny, je třeba počítat s tím, že pozlacené, bezcennými barevnými kameny ozdobené dřevěné insignie byly v očích současníků postačující symbolikou císařova majestátu.¹⁶

Podle obšírné německé relace očitého svědka, kterou začlenil do své kroniky pro léta 1368–1406 neznámý augsburský kronikář¹⁷ a jež vešla ve známost prostřednictvím edice mladšího opisu Burkarda Zinka,¹⁸ Karlovo tělo spočívalo na márách ve zlatých purpurových nohavicích a v purpurovém plášti. Pohřebním textiliím se budeme věnovat později, nyní nás především zajímá, že po pravé straně Karlovy hlavy ležela koruna lombardská, nad jeho hlavou byla umístěna koruna Svaté říše římské, vlevo pak česká. Jelikož král měl na hlavě korunu svého majestátu, muselo jít o pohřební insignii, pravděpodobně nám již známou dřevěnou pozlacenou náhražku. Po pravém boku se nalézalo říšské žezlo, jablko s holým mečem ležely po pravém boku.¹⁹ Do cínové rakve, která byla v této době stále ještě novinkou svého druhu,²⁰ byly spolu s královým tělem zahaleným do zlatem protkávaných látek uloženy pozlacené napodobeniny královských insignií, jezdecký štít a říšská válečná korouhev s orlem obráceným hlavou dolů.²¹

Dřevěné, původně většinou zlacené fragmenty pohřebních insignií byly nalezeny i v rakvích Ladislava Pohrobka a Jiřího z Poděbrad. Ještě v roce 1928 se v hrobě prvního z nich nacházely části dřevěného žezla, jablka a rovněž dřevěného kříže. Dnešní stav je tristní a příznačný pro neustálé manipulace s královskými ostatky: k dispozici je nyní pouze těžko identifikovatelný zlacený dřevěný úlomek. Několik dalších fragmentů dřevěného žezla a snad i koruny se dochovalo v hrobu krále Jiřího.²² Fragmentace dřevěných insignií nemusela být jen důsledkem stáří a pozvolného rozkladu. Podle důvěryhodného svědectví vratislavského rukopisu *Starých letopisů českých* po smutečním obřadu „královu pečeť a majestát zlámali a zrušili; meče dlůho nemohli zlomiti, kterýž meč nesli před králem mrtvý, koncem k zemi sú jej sklonili; jablko také a berlu, to jest sceptrum, jsú zlámali, zrušili a dokonce ty věci zkazili“.²³ Dřevěné insignie byly zřejmě použity i při smutečních obřadech za krále Vladislava II. na Starém Městě pražském v pondělí 31. března 1516, o nichž se podrobněji zmíníme později. Zde stačí uvést část relace rukopisů KLO *Starých letopisů českých*, podle níž při procesí byly za duchovními neseny královské insignie: řezník Ziga Vaníčkovic nesl královskou korouhev, mistr Jan Pašek „dřevěný meč postříbený“, purkmistr Jiřík Hrdina korunu, Jan Hlavsá žezlo z pravé strany a Jan Nastojte „jablko pozlacené v černém taffatu“ (taftu) ze strany druhé.²⁴

Za návrat do starých časů, kdy ještě stříbro nebylo nahrazováno dřevem, by bylo možné považovat údajné pohřební insignie císaře Zikmunda Lucemburského, které byly roku 1755 objeveny při budování studny ve vnitřním dvoře pevnosti vystavěné na místě Turky zbořené varadínské katedrály. V této bývalé nekropoli uherských panovníků, jak záhy uslyšíme, byl koncem roku 1437 pochován Zikmund Lucemburský, který své poslední chvíle inscenoval v plném lesku svého majestátu, včetně korunovačních klenotů. Ty originální ale do jeho hrobu vloženy nebyly. Na to dbal jeho nástupce Albrecht II. Habsburský, který tělo svého mrtvého tchána doprovázel nejprve do Stoličného Bělehradu a odtud do Velkého Varadína.²⁵ Tři předměty nalezené ve zmíněném výkopu přitahovaly všeobecnou pozornost. Na prvním místě fragment stříbrné pozlacené koruny s přinýtovanými liliemi a se zbytky rudých i zelených kamenů, dále poněkud deformované stříbrné jablko o průměru 940 mm a celkové výšce 176 mm, na jehož horní polovině byl umístěn latinský kříž, a posléze odznak Zikmundova Dračího řádu. Právě tento klenot zdál se potvrzovat spojitost s hrobem císaře Zikmunda. Více místa těmto insigniím nebudeme věnovat, neboť v očích kritického dějepisce nelze spolehlivě prokázat, že přináležely do původního Zikmundova hrobu.²⁶

NENAPLNĚNÁ POSLEDNÍ VŮLE KRÁLE JANA LUCEMBURSKÉHO

Pamatovat na poslední věci bylo nepsanou povinností všech bohabojných křesťanů, zvláště pak pro rytíře bez bázně a hany, kteří na pozemských bojištích neznali dne ani hodiny svého obchodu na onen svět. Český král Jan Lucemburský tak učinil v předstihu šesti let, na polích u Bouvines, v očekávání bitvy s anglickými jednotkami, které obklíčily Tournai. Měl k tomu i jinak pádný důvod, neboť půl roku předtím se musel smířit s celkovou nevyčísitelnou slepotou. V sobotu 9. září 1340 nechal sepsat testament, v němž projevil přání nalézt svůj poslední odpočinek v cisterciáckém opatství Clairefontaine, ať už by ho smrt zastihla kdekoli.²⁷ Za tímto účelem také opatství odkázal roční rentu ve výši 50 tournézských livrů pro čtené i zpívané mše ve výroční dny jeho skonu.²⁸ Toto opatství bylo rodovým klášterem vévodů z Lucemburku a v tomto smyslu mělo jako nekropole vysokou symbolickou hodnotu. Vzhledem k tomu, že Janova první žena a děti byli pohřbeni na Zbraslavi, je třeba vzít v potaz možnost, že Jan se ve svém posledním pořízení v první řadě považoval za lucemburského vévodu a teprve v druhé řadě za krále českého. Zároveň však také nemůžeme vyloučit možný vliv jeho druhé ženy Beatrice Bourbonské a zájem jeho syna Václava.²⁹

Smrt, kterou český král Jan podstoupil 26. srpna 1346 u Kresčaku, odpovídala soudobé představě vzorového hrdiny. Již to, že se rozhodl k účasti v bitvě, vyvolávalo údiv současníků. Pochyby některých historiků vyjádřil Jiří Spěvák: „Dále už jeho život slepce ztrácel smysl. Proto jej dobrovolně zakončil ve své poslední bitvě.“³⁰ Proč tak ale neučinil dříve? Tak jako tak odmítl opustit bojiště, neboť podle okřídlených slov, které mu vložil do úst kronikář Beneš Krabice z Weitmile, „toho nebude, aby český král z boje utíkal“.³¹ V souladu s tím, když zaslechl povel k boji, čteme v *Kronikách* Jeana Froissarta, „zeptal se, kde je jeho syn Karel. Průvodci mu řekli, že nevědí, že se však nespíš někde bije, načež král pravil: ‚Pánové, jste dnes všichni mými přáteli a bratry ve zbrani; proto vás žádám, jelikož sám jsem slepý, veďte mne tak daleko do bitevní vřavy, abych měl nepřátele na dosah meče.‘ Rytíři souhlasili, a protože ho nechtěli ztratit v tlačenici, svázali oštěže koní dohromady. Krále pak dle jeho přání vysunuli o něco kupředu, a tímto způsobem postupovali proti Angličanům. Pan Karel český, který se už v té době stal králem Říše římské a vozil s sebou příslušné insignie, v největším pořádku přibyl na bojiště. Když ale viděl, že se pro Francouze všechno k zlému obrací, opět bojiště opustil. Král, jeho otec, vjel do řad protivníka a on i jeho druhové bojovali velmi statečně. Postoupili však příliš kupředu a byli všichni na místě pobiti. Ráno je našli na zemi mrtvé s koňmi navzájem spojenými.“³² Nevěříme

všemu na slovo. Jan Lucemburský podle kronikáře Froissarta zemřel tak, jak se na čelného a všeobecně známého představitele doznívající rytířské éry slušelo.³³

Hned po bitvě anglický princ Eduard III. přikázal heroldům snést všechny padlé velmože a rytíře na jedno místo, označit je jménem a zhotovit jejich seznam. Na prvním místě byl nejvýznamnější z nich, český král Jan Lucemburský. Vzhledem k srpnovým vedrům Eduard přikázal bez prodlení převzt tělo zabitého krále do blízkého převorství Maintenay, kde bylo podrobena chirurgickému zákroku. Vnitřnosti byly zašity do koženého vaku a pohřbeny v cisterciáckém opatství Valloires, srdce a nabalzamované tělesné pozůstatky angličtí heroldi odevzdali dědici českého trůnu Karlovi v Amiensu, kde se po útěku z bitvy spolu s francouzským králem zdržoval. Z opatství Ourscamps nedaleko Nyonu, kam si přijel léčit svá zranění, Karel vedl jednání s dominikánkami kláštera Montargis, kde v roce 1324 dočasně spočinulo tělo jeho milované tety Marie, sestry jeho otce a nešťastně zemřelé ženy francouzského krále Karla IV. Po vzájemné dohodě, jejíž okolnosti nejsou známy, zde bylo až do Francouzské revoluce ve zvláštní nádobě uloženo srdce krále Jana. Spolu s ostatky byl tehdy rozmetán i pomník, jehož součástí byly podle místní tradice i erby Čech a Lucemburska.³⁴

Ať již to měl Karel v úmyslu či nikoli, nemohl v dané situaci dostát otcově poslední vůli. Díky velkorysosti anglického prince bylo sice tělo padlého hrdiny možné důstojně pohřbít, avšak pouze tak, jak to umožňovaly klimatické poměry vrcholného léta. Proto Janovy vnitřnosti zprvu zřejmě dočasně, později však trvale zůstaly uloženy ve Valloires, zatímco o osudu ostatních tělesných ostatků se Karel musel rozhodnout. Srdce nechal, jak už víme, pochovat v Montargis, balzamováním ošetřené tělo pak přikázal převzt do Lucemburku a pohřbít v benediktinském opatství Alt-Münster poblíž městských hradeb. Smuteční vůz dorazil do Lucemburku 7. září 1346, dvanáct dní po bitvě. Podle svědectví kroniky Matyáše z Neunburgu vůz z příkazu anglického krále údajně táhlo či doprovázelo dvanáct válečných koní (*dextrarii*) s českými erby.³⁵ Ve spojitosti s koňmi, jejichž roli při pohřbech vysoké aristokracie si objasníme později, stojí za zmínku, že Karel v Lucembursku zakoupil dva rychlé výkonné koně (*coursiers*), o nichž však nevíme, zda byli votivním darem opatství.

K důstojnému pohřbu svého otce Karel musel nejprve získat potřebné finance. Půjčkou od svého rady a bankéře Arnolda z Arlonu získal sice poměrně vysokou disponibilní částku 677 schildů, ta však stačila nanejvýš pokrýt výdaje za vlastní pohřeb, smuteční hostinu a potřeby jeho družiny.³⁶ Není přitom jisté, zda se Karel otcova oficiálního pohřbu na počátku října 1346 vůbec zúčastnil. Pochybnosti také panují o datu vztyčení zřejmě působivého mramorového náhrobku s vyobrazením padlého hrdiny

a 50 rytířů, kteří spolu s ním položili život u Kresčaku. Pozdní svědectví o jeho vzhledu je nepřímou potvrzeno dvěma listinami z roku 1384, jimiž Václav IV. při své návštěvě Lucemburku zřídil a nadal oltář v chóru klášterního kostela před náhrobkem (*sepulcrum*) svého děda, českého krále Jana.³⁷

Pohnuté osudy měly i Janovy tělesné pozůstatky pochované v Alt-Münsteru. Zesílení hradeb po odraženém útoku francouzské armády Františka I. v roce 1543 si vynutilo zrušení starého opatství. Ostatky Jana Lucemburského byly proto vyzdvíženy a dočasně uloženy ve františkánském klášteře, odkud byly koncem století vráceny do novostavby opatství Panny Marie (Neu-Münster). Mezitím se z ostatků mimo jiné ztratila Janova lebka, kterou se podařilo nalézt a za pomoci nizozemské vladárky Isabelly Kláry Evženie vykoupit až roku 1630. Arcivévoda Albrecht Rakouský nechal v roce 1613 zřídít na paměť krále Jana monumentální náhrobek, který však vzal za své při požáru opatství v roce 1684. Rakev či jinou schránku s Janovými tělesnými ostatky se podařilo zachránit a v opraveném kostele znovu uložit do barokního náhrobku v podobě Svatého hrobu. Při dobytí

22 _____

Uložení těla císaře Jindřicha VII. do hrobu při jeho pohřbu 2. září 1313

města Francouzskou revoluční armádou v roce 1795 bylo opatství opět zničeno. Značně narušené královy pozůstatky byly mnichy zachráněny a uschovány v kamenném sklepe jistého pekaře.

Po několika desetiletích se pekař na smrtelné posteli svěřil se svým podivným pokladem purkmistru Janu Baptistu Bochovi. Jeho syn pak Janovy pozůstatky získal do svého držení a převezl je do Mettlachu, kde je od něho vykoupil pruský korunní princ a příští král Fridrich Vilém (IV.). Romantismem silně ovlivněný princ nechal 26. srpna 1838 pozůstatky „posledního korunovaného rytíře“ pohřbít v poustevně na strmé skále v Castell-sur-la-Sarre poblíž města Saarburku, kterou postavil jeho architekt Karel-Fridrich Schinkel. Ani zde však nebylo kostem věčně cestujícího krále dopřáno klidu. Krátce po skončení druhé světové války se armádní jednotka mladého lucemburského státu tajným nočním přepadem mauzolea v Castellu zmocnila pozůstatků národního hrdiny, které pak byly uloženy v katedrále v předsíni velkovévodské hrobky pod barokním náhrobkem přeneseným z Neu-Münsteru.³⁸ Konečně v roce 1980 byly Janovy pozůstatky znovu vyzdviženy a po zevrubném antropologickém výzkumu uloženy do nově pořízené rakve. Jistě to nebyly naposledy. Pud nutící badatele znovu a znovu otvírat hroby mocných a slavných si snadno naleznou vhodné zdůvodnění, dnes například tak tolik oblíbenou a nezbytnou analýzu DNA.³⁹ K tomu je třeba dodat, že v roce 1999 byla vypsána soutěž na nové řešení náhrobku a celého prostoru, a to s ideovým přesahem k evropskému významu osobnosti českého krále a lucemburského vévody Jana.

Otázka zní, co vedlo Karla IV. k tomu, že se vůbec nepokusil naplnit poslední vůli svého otce? Z domněnek, které byly vysloveny, nebo které se nabízejí, zdá se skutečnosti nejbližší ta, podle níž via facti Karlovi v dané době a v dané situaci nic jiného nezbyvalo. První nezvratné rozhodnutí za něho učinili chirurgové v převorství Maintenay, kteří pozůstatky rozdělili do několika částí, jak bylo ve Francii i v Anglii zvykem u korunovaných a vysoce postavených nebožtíků. Třebaže Karlovi IV. bylo roku 1346 teprve dvacet let, musel již mít o dvorských pohřebních rituálech osobní poznatky. Již ve dvanácti letech, v únoru 1328, v Paříži přihlížel pohřbu svého královského strýce Karla (IV.) Sličného. A protože šlo o výjimečně vnímavého chlapce, lze předpokládat, že mu z této mimořádné podívané ledacos utkvělo v paměti.⁴⁰ Především to mohlo být vystavení králova těla se všemi znaky jeho majestátu, dále velkolepé procesí podle již ustáleného řádu a v neposlední řadě trojí pohřební obřady při odděleném uložení těla v Saint-Denis, srdce v kostele pařížských dominikánů a vnitřností v Maubuissonu.⁴¹ Otázkou je, zda se Karel tři roky předtím zúčastnil pohřbu svého tchána Karla z Valois († 16. prosince 1325), jehož tělesné pozůstatky byly na základě předchozího svolení papeže Klementa V. pohřbeny na

třech místech: vnitřnosti u cisterciáků v Chaalis, srdce u minoritů v Paříži a tělo u dominikánek rovněž v Paříži.⁴²

Jestliže trojí uložení otcových pozůstatků bylo za daných okolností pro Karla přijatelným řešením, přece jen opomenutí opatství v Clairefontaine, takřka domácího kláštera lucemburské dynastie, nebylo samo sebou. Karel sice respektoval otcovo přání, pokud jde o Lucembursko, před zastrčeným cisterciáckým opatstvím však dal přednost mnohem významnějšímu benediktinskému opatství v sídle rodu. Domněnka, že tomu tak bylo podle nového Janova testamentu, neobstojí. Rozhodující zřejmě byly politické zájmy, neboť Karel se tím zamýšlel projevit jako legitimní dědic patrimonie své dynastie.⁴³ Dynastické dimenzi působení rytířského krále a jeho dějinné paměti odpovídalo, že jeho pozůstatky spočinuly ve třech panovnických doménách: vnitřnosti v místě anglického záboru, srdce ve Francii a tělo v Lucembursku.⁴⁴

Nebylo to poprvé a ani naposled, kdy se nedbalo na přání či požadavky vyslovené v závěti. Neméně křiklavým případem bylo opomenutí poslední vůle, kterou římský a český král Albrecht II. Habsburský nechal sepsat čtyři dny před svou smrtí († 27. října 1439) v Neszmély. Těžce nemocný Albrecht projevil přání, aby jeho tělo bylo převezeno do Vídně ke sv. Štěpánu a tam uloženo u jeho předků.⁴⁵ Jakmile bylo tělo nabalzámováno, vydal se s ním smuteční průvod v čele s kancléřem Kašparem Šlikem a s dalšími velmoži do Vídně. Tamější konšelé mezitím již konali přípravy k velkolepému pohřbu, a proto byli o to více zklamáni, když se dozvěděli, že průvod se v Raabu otočil na jih směrem do Stoličného Bělehradu, považovaného za sídlo či metropoli uherského království (*sedes, metropolis regni Hungariae*). Ve Vídni panovalo přesvědčení, že se tak stalo proradností Uhrů, ve skutečnosti však toto rozhodnutí učinila těhotná královna Alžběta, která se snažila co nejrychleji upevnit svoji nejistou pozici, a tím i případné nástupnictví pro svého potomka, pokud by šlo o syna. Nemusíme tu zacházet do podrobností, stačí uvést, že dala svého muže pohřbít v katedrále tradičně spjaté s korunovacemi uherských králů již 30. nebo 31. října 1439, čtyři či pět dní po jeho skonu.⁴⁶

V obou testamentech, o nichž zatím byla řeč, bylo ustanovení o místě posledního odpočinku uvedeno hned na samém počátku. Naopak ani slovo v tomto ohledu neobsahují dvě závěti Karla IV. z let 1376–1377. Nebylo to třeba, neboť císař dal již předtím rozsáhlou úpravou královské nekropole v katedrále sv. Víta jednoznačně na vědomí, že i on má zde být pohřben po boku svých předchůdců i tří zesnulých manželů.⁴⁷ Toho, že *commemoratio* začíná už volbou pohřebního místa, si byl dobře vědom i Karlov syn Zikmund Lucemburský, který si již v dubnu 1406 za místo svého posledního odpočinku zvolil katedrální baziliku ve Velkém Varadíně, kde chtěl spočinout u nohou krále Ladislava, jehož choval ve

veliké vážnosti a úctě.⁴⁸ Obzvláštní přízeň tomuto dómu i jeho vnitřnímu vybavení Zikmund věnoval již od počátku 15. století. Zasloužil se tak nejen o zřízení nového hlavního oltáře (a snad i dalšího oltáře zasvěcenému jeho patronu), ale i o rozmnožení a patřičnou úschovu ostatků.⁴⁹

O závěti Václava IV. není nic známo, ani on však přípravu na rozloučení se svým pozemským bytím zcela nezanedbal. Za místo svého odpočinku si překvapivě zvolil kostel zbraslavských cisterciáků, v němž si nechal zřídit zřejmě působivý náhrobek.⁵⁰ Naopak Ladislav Pohrobek byl příliš mladý, aby včas myslel za záhrobní život a svoji paměť. Ostatně se vědělo, a i pro něho se to rozumělo samo sebou, že bude pochován v královské hrobce pražské katedrály. Nejinak tomu bylo i s Jiřím z Poděbrad, byť jako kališník byl pohřben v místě katolického kultu. Jeho testament se nedochoval, tušíme však, že existoval a že pamatoval i na poslední věci. Podle starého letopisce jeho tělo sice 25. března spočinulo na Pražském hradě, avšak „střeva jeho pochována sú s saudkem v Tajně podlé hrobu mistra Rokycany“.⁵¹ Jiří tak i v tomto ohledu byl králem „dvojího lidu“. Testament Matyáše Korvína se mi nepodařilo zjistit, právě tak jako poslední vůli Vladislava II. Jagellonského, o níž se bez udání pramene zmiňuje Josef Macek.⁵² Na testament asi nepomyslel ani Ludvík Jagellonský, snad u vědomí toho, že bude pohřben spolu se svým otcem a jeho předchůdci na uherském královském stolci v katedrále ve Stoličném Bělehradě.

POHŘEB CÍSAŘE KARLA IV. – PŘÍPRAVY

Pohřební obřady uzavíraly v životě pozdně středověkých panovníků cyklus ostentativní prezentace jejich důstojnosti (*dignitas*) vůči stavovské veřejnosti. Na rozdíl od většiny dvorských ceremoniálů se jich král účastnil jen svým mrtvým tělem. Snad i z tohoto důvodu jsou řády (*ordines*) pohřebních rituálů ve středověku velmi vzácné. Panovníkům na ně zpravidla nezbyl čas, i když si někdy předem budovali sarkofágy ve vyhlédnutém chrámu. Císař Karel IV., pro něhož všechny rituální, ceremoniální a všeobecně reprezentační manifestace vlastního majestátu tvořily součást politické aktivity, i v tomto ohledu postupoval cílevědomě a systematicky.⁵³

Počátečním aktem jeho úsilí bylo vysvěcení nové svatováclavské kaple v katedrále sv. Víta 30. listopadu 1367. Současně s kultovním těžištěm dómu byla vysvěcena i nová pískovcová tumba pro ostatky nejvýznamnějšího císařova prapředka a patrona České koruny.⁵⁴ Další krok Karel učinil v prosinci 1373, kdy nechal vyzvednout, přenést a ve třech ústředních kaplích chórového ochozu katedrály sv. Víta podle předem daného řádu znovu pohřbit tělesné pozůstatky šesti českých knížat a králů z rodu Přemyslovců.⁵⁵ Na svém místě, jak už víme, tehdy pouze zůstaly hroby krále Rudolfa I. Habsburského a stejnojmenného rakouského a švábského vévody. O něco později, v letech 1376–1377, vytvořil Petr Parlér z císařova příkazu tumbu (*sepulchra*) s ležícími postavami přemyslovských předků. Jak umístění mauzolea, tak rozložení náhrobků spolu s odlišením panovníckého typu odpovídalo předem danému záměru. Monumentálním náhrobním figurám Přemyslovců náležela temná přízemní zóna chórového závěru, nad nimi v prostředním pásu dolního triforia dodnes upoutávají pozornost busty vládnoucích Lucemburků, kteří měli bezprostřední vazbu k Českému království, a zcela nahoře ve světlé sloupové galerii horního triforia plnily svou ochrannou úlohu obrazy všech osmi českých zemských patronů.⁵⁶ V uspořádání přemyslovských náhrobků hrálo roli více hledisek. Vedle chronologického principu a vzdálenosti od středové osy se uplatnilo typové rozlišení protilehlých párů v každé kapli, a to knížat-válečníků v plné zbroji a knížat-kněží v dlouhém šatu a plášti.⁵⁷

Vzhledem k tomu, že rytířský typ měl v kaplích svou polohou vždy přednost před druhou variantou, bylo by zajímavé vědět, jak by Karel se svými uměleckými poradci koncipoval vlastní náhrobek.⁵⁸ Ten se nedochoval, známe pouze jeho povšechný popis od rakouského historika a teologa Tomáše Eberdorfera, který jej spatřil při své návštěvě Prahy v roce 1438. Královské mauzoleum před oltářem sv. Víta bylo postaveno ze čtverhranných kamenů do výše dvou stop a dokola jej chránila železná mříž, která v té době byla již na třech místech násilně prolomena.⁵⁹ Zda kenotař kryla mramorová či jiná deska s ležící Karlovou postavou, nelze

s jistotou říci. V každém případě však náhrobek, ležící snad v průsečících spojnic mezi kaplemi sv. Václava a Zikmunda, dále hlavního oltáře sv. Víta a náhrobku sv. Vojtěcha,⁶⁰ byl přinejmenším v provizorní podobě hotov při závěrečném dni Karlova pohřbu 15. prosince 1378. Již tehdy byl na něm vytesán epitaf na počest zesnulého císaře, který do své pohřební řeči začlenil arcibiskup Jan Očko z Vlašimě:

„Léta tisícího třístého sedmdesátého osmého, dne 29. listopadu.
Hle, já, Karel IV., kdys postrach celého světa,
císař, jenž porážku neznal, leč smrtí pouze byl zdolán,
v tomto zde hrobě jsem skryt, ó Bože, kéž ke hvězdám vstoupí
duch můj, za to teď prosím, kéž všichni modlí se za mne,
ti, jež jsem opustil v smrti a v životě dařil svou přízní.
A tak nechť jeho duše odpočívá ve svatém pokoji.“⁶¹

Karel nepochybně zamýšlel učinit z pražského dómu ústřední královskou nekropoli po vzoru francouzského opatství v Saint-Denis. Počínal si však přitom pietně a na rozdíl od sv. Ludvíka zřejmě neuvažoval o transferu pozůstatků z přemyslovských hrobek v chrámu sv. Jiří, v klášteře sv. Anežky, v cisterciáckém klášteře na Zbraslavi i na jiných posvátných místech.⁶² Z Karlovy iniciativy pravděpodobně došlo i k důstojnějšímu uložení pozůstatků sv. Ludmily, Boleslava II. a Vratislava I. v bazilice sv. Jiří, byť ne všechny tumbly byly dokončeny za jeho života.⁶³ I když renovace mauzolea v pražské katedrále byla podmíněna postupem stavebních prací, přece jen nelze přehlédnout, že Parlérovy náhrobky vznikly krátce před císařovou smrtí. Karel jako by v předtuše brzkého skonu chtěl sám ještě dohlédnout na důstojnost místa svého posledního odpočinku.

Nebylo by také divu, kdyby císař Karel IV. v souladu se svým rozvinutým smyslem pro dvorský a dynastický ceremoniál vydal instrukce i pro vlastní pohřeb. Zkušenosti mu v tomto ohledu nechyběly, vždyť vedle již zmíněných královských pohřbů, jichž se osobně zúčastnil, sám „s velikou nádherou a slávou“ (*cum magno apparatu et solemnitate*) vystrojil svým třem zemřelým ženám pohřby,⁶⁴ které podle francouzských i anglických analogií příliš nezaostávaly co do honosnosti za mužskými protějšky.⁶⁵ Během svého života musel také Karel nechat pietně pohřbít několik svých sourozenců, dětí i jiných vznešených příbuzných. Velkou podívanou nepochybně bylo i poslední rozloučení s prvním pražským arcibiskupem Arnoštem z Pardubic († 30. června 1364).⁶⁶

O Karlově cílevědomém záměru zajistit spásu a současně na věčné časy vyzdvihnout památku svou i své královské rodiny svědčí i jeho úprava vlastní mansionářské fundace z roku 1343. První podnět mu k tomu dala jeho druhá manželka Anna Falcká, která po smrti svého prvorozeného

synka Václava pověřila mansionáře a jejich preceptora opatrováním hrobu, u něhož měly dnem i nocí planout voskovice. Po královnině smrti 2. února 1453 Karel IV. rozšířil její nadaci o prostředky na založení tří oltářů, u nichž mansionáři měli postupně každého dne zpívat mše za spásu duší jeho rodiny. Dále zřídil tři stejná anniversaria, a to jednak za obě zemřelé chotě Blanku (z Valois) a Annu, jednak do budoucna i za sebe. Tři nové oltáře, sv. Mikuláše, sv. Mláďátek a sv. Ludvíka, byly v těsném sousedství (*in capite*) vznikající královské hrobky, u níž dále měly plát voskovice z nadání královny Anny.⁶⁷ Všechny přikázané úkony mansionáři plnili ještě v roce 1416, jak dokládá dochovaný řád příslušných beneficíí. Toto *ordo commendarum* je neobyčejně cenné výčtem zvláštních povinností ke každému anniversariu, k nimž mimo jiné patřilo vyzvánění jmenovitě uvedených zvonů, vyvěšování rovněž výslovně určených závěsů a vystavování královských insignií na dřevěných nosítkách (márách) s příkrovy.⁶⁸ Z nejasných zmínek tohoto řádu se zdá, že kolem Karlova kenotafu byla během anniversarií rozmístěna dřevěná nosítka s domečkovitými truhlami (*cistae*) symbolizujícími náhrobky zemřelých členů královské rodiny.⁶⁹

Přesto však musíme připustit možnost, že Karel na rozdíl od politických závětí žádné pokyny ohledně svého pohřbu nevydal a že dvorští úředníci spolu s pražskými preláty sestavili ceremoniální řád až po jeho smrti 29. listopadu 1378. Jelikož však v důsledku těžkého úrazu a záchvatu dny císař zápasil několik dní se smrtí, mohly se některé nezbytné přípravy ve vší tajnosti zajišťovat v předstihu.⁷⁰

Císař Karel zemřel v neděli 29. listopadu 1378 tři hodiny po západu slunce, což přibližně odpovídá osmé hodině večerní.⁷¹ Ještě v noci královská kancelář vypravovala posly na všechny strany.⁷² V té době již muselo být přibližně známo datum pohřbu. Královští lékaři a chirurgové přistoupili k balzamací mrtvého těla, přestože Prahu sužovaly tvrdé mrazy.⁷³ Ukázalo se to prozíravé, neboť po šesti dnech se výrazně oteplilo. Tak jako tak balzamací pozůstatků již patřila k protokolu při pohřbech korunovaných hlav a jiných vysoce postavených osob. Usnadňovaly ji nové konzervační metody, které postupně nahradily primitivnější postupy „*more teutonico*“.⁷⁴ Jelikož nikde není slyšet o tom, že by byly vnitřnosti pohřbeny zvlášť, Karel IV. v tomto ohledu zjevně žádné zvláštní přání neprojevil.

Do přípravy pohřbu se pravděpodobně hned druhého dne zapojili představitelé obcí a cechů pražských měst. Pro řadu řemesel a živností přinesly smuteční slavnosti dočasnou konjunkturu. Především bylo třeba zajistit mimořádné množství černého sukna a ušití několika set oděvů. Jen obce Starého a Nového Města pražského uhradily černé odění pro 150 řemeslníků, oděv dalších 114 nosičů svíce zaplatila královská komora. Spotřeba sukna včetně drahých látek pro dvorskou společnost byla nepochybně ještě větší, i když na druhé straně je třeba počítat s využitím

součástí domácího šatníku. Čerň, kterou jako křesťanskou barvu smutku zavedl Innocenc III., měla dodat průvodu jednotící ráz.⁷⁵ Jelikož však barvení sukna, zvláště na počátku zimy, bylo zdoluhavým technologickým procesem, uplatnili v Praze své zásoby soukeníci a sukna kroječi z okolních měst.⁷⁶ Ze soudobé ikonografie a dochovaných náhrobků je zjevné, že splývavé černé kápě s kapucí byly při pohřbech vyhrazeny jednak nosičům svící, jednak tzv. plačkům (pleurants, Weiner, Klagemänner).⁷⁷

Královský pohřeb přinesl mimořádné výdělky zejména pražským svícníkům.⁷⁸ Jen ve smutečním průvodu soudobý pozorovatel napočítal 564 světloňů, další stovky svící plály vedle katafalků a snad i nad nimi při vystavování králova těla v pražských chrámech. Také v tomto případě nešlo o výjimečný jev, stíznosti na obrovskou spotřebu svící při smutečních procesích se ozývaly v německých i jiných městech.⁷⁹ Zkrátka nepřišli ani majitelé potravinářských živností, neboť pro smuteční hostinu bylo nutné sehnat velké množství jídla i pití.⁸⁰ Přivydělali si též zlatníci, kteří museli narychlo vyrobit pohřební regálie z pozlaceného stříbra. Jeví se takřka nemyslitelným, aby se právě při pohřbu císaře Karla IV. použilo levných dřevěných náhražek. Je proto třeba počítat s tím, že původní pohřební insignie byly nahrazeny při jedné z mnoha pozdějších manipulací s královými pozůstatky.⁸¹ V neposlední řadě se příprava smutečních obřadů neobešla bez tesařů, kteří zhotovili v několika pražských chrámech katafalky pro přenosné máry. Co do vzhledu svatovítský katafalk částečně již asi předjímal tzv. *castrum doloris* anebo „slavnostní lože“ (Paradebett), které jsou doloženy při pražských pohřbech habsburských panovníků Maxmiliána II. a jeho syna Rudolfa.⁸²

Není divu, že si příprava podívané, jakou Praha předtím nikdy nepoznala, vyžádala jedenáct dní. Po celou tuto dobu bylo tělo mrtvého panovníka vystaveno v audienčním sále hradního paláce.⁸³ V případě císaře a krále se na kanonické předpisy požadující bezodkladné přenesení mrtvého těla do kostela zřejmě nehledělo.⁸⁴ Mimo jiné to bylo dáno tím, že katedrále sv. Víta byla příznána vrcholná pocta při závěrečných obřadech. Podle pozdní, minoritům přející tradice bylo Karlovo tělo v souladu s přáním zemřelého oděno do prostého hábitu žebravého mnicha.⁸⁵ Tomu však odporuje svědectví očitého svědka a snad i dochované zbytky látky v Karlově sarkofágu.⁸⁶ Reprezentace královské důstojnosti během smuteční ceremonie patřila vedle korunovace a slavnostních vjezdů panovníků⁸⁷ k nejvýznamnějším monarchicko-dynastickým aktům svého druhu. V této spojitosti je výmluvné, že jedno sémantické pole středověkého výrazu *repraesentatio* znamenalo totéž co *honorarius tumulus*, tzn. čestný pomník.⁸⁸ Z naznačeného důvodu bylo proto třeba dbát na tradiční náležitosti při slavnostním vystavení (*ostensio*) pozůstatků zemřelého panovníka.

POHŘEB KARLA IV. A POHŘEBNÍ RÁD ČESKÝCH KRÁLŮ

Smrt Karla IV. sice zaznamenala řada soudobých análů, avšak bez podrobností o jeho pohřbu.⁸⁹ Jedinou, o to však cennější výjimkou jsou v tomto ohledu záznamy neznámého současníka v rukopisu M II 15 olomoucké univerzitní knihovny.⁹⁰ Vedle tří dochovaných pohřebních řečí, o nichž bude ještě řeč, je zcela prvořadým svědectvím o průběhu smutečních obřadů již zmíněná německá relace očitého svědka (*Wie caiser Karel starb*), podle jejíhož vydání z roku 1763 vylíčil výpravný pohřeb Karla IV. již František Martin Pelcl (1781), po něm pak František Palacký a do všech podrobností i V. V. Tomek.⁹¹ Obšírné parafráze barvitě relace lze nalézt i v literatuře z nedávného období,⁹² méně časté jsou zatím hlubší analýzy srovnávací povahy. Podnět k nim dal na konci 19. století Heinrich Brunner,⁹³ na něhož po druhé světové válce navázal Wolfgang Brückner znamenitým pojednáním o koních a rytířích při smutečních obřadech.⁹⁴

Na rozdíl od Karlova korunovačního řádu se jeho protějšek v podobě psaného pohřebního rituálu nedochoval, a snad ani nevznikl.⁹⁵ Přesto však je na místě otázka, zda a do jaké míry sám Karel pamatoval na své ceremoniální rozloučení s pozemským světem. Třebaže ustálený rituál pohřbu českých panovníků až do nástupu Karla IV. pravděpodobně neexistoval, lze i v Čechách připustit jisté povědomí domácích i cizích zvyklostí. V případě, že pohřby vladařů následovaly záhy po sobě, udržely se jejich zvyklosti v paměti účastníků. Tak tomu například mohlo být roku 1307 při pohřbu Rudolfa Habsburského, pouhé dva roky po skonu Václava II. z rodu Přemyslovců. Pak však Praha až do konce 14. století zažila pouze jeden královský pohřeb, a to právě Karla IV. v prosinci 1378.

Základní nezbytnosti pohřebních rituálů byly dány církevními předpisy a zvyklostmi při pohřbech církevních i světských velmožů.⁹⁶ Vyloučit nelze ani znalost písemných relací ze starších dob, zvláště pak ve všeobecně známých a čtených kronikách. Dílem tohoto významu byla *Zbraslavská kronika* s podrobným vylíčením smutečních obřadů za českého krále Václava II., jenž skonal 21. června 1305. Král podle kronikáře určil nejen místo svého posledního odpočinku v tamějším cisterciáckém klášteře, který založil, ale i pořadí opatů a jiných kněží při sloužení zádušních mší. Přáním zesnulého bylo učiněno zadost s jedinou výjimkou. Ač sám si přál prostý rubáš z laciné režné látky, služebníci jeho tělo hned po omytí teplou vodou oděli do těch nejvzácnějších rouch, v nichž byl korunován. O balzamování není zmínky, zato však kronikáři neuniklo, že mrtvému králi byla vložena na hlavu koruna a že po navlečení prstenu mu byly dány do rukou žezlo a zlaté jablko. Nade vši pochybnost je zřejmé, že prezentace královského majestátu stála výše nebožtíkova přání. Celkovému

účinku měly napomoci drahocenné koberce a látky v místnosti, kde bylo na marách vystaveno královo tělo.⁹⁷

Vzhledem k tomu, že vyhořelý královský palác na Pražském hradě nebyl dosud obýván, byl pohřeb Václava II. vypraven z domu zámožného zlatníka Konráda v blízkosti kamenného mostu na Starém Městě. Odtud také vyšel průvod, v jehož čele kráčelo duchovenstvo. Knížata a přední čeští páni nosili máry s královým tělem z kostela do kostela. Všude je provázely početné zástupy, v jejichž nářku údajně zanikal zpěv kleriků. Pozoruhodné je, že se pohřební průvod vyhnul biskupské katedrále na Pražském hradě. Kanovníci Pražského kostela sice žádali následníka trůnu, aby mohli jeho otce pochovat, ten jim však nevyhověl. Ještě v den pohřbu, v raném odpoledni, bylo tělo po lodi odvezeno z Prahy na Zbraslav. V doprovodu jel též králův syn, který se zúčastnil i obřadu následujícího dne. Přes noc mniši bděli při králově tělu a zpívali žalmy. Ráno nejprve zbraslavský opat sloužil v přítomnosti mnoha biskupů a prelátů zádušní mši, po níž následoval pohřeb podle zvyklostí cisterciáckého řádu.⁹⁸ Kronikář považoval za potřebné rovněž zaznamenat, že král byl uložen do sarkofágu uprostřed svatyně s pozlacenou korunou, žezlem, jablkem a se všemi dalšími drahocennostmi.⁹⁹

Zatímco pohřeb Václava II. měl jen hrubou programovou osnovu, smuteční obřady za Karla IV. v roce 1378 se odehrály podle podrobně připraveného scénáře. Vodítkem pro organizátory královského pohřbu mohly být i poznatky diplomatů či jiných účastníků obdobných ceremonií v sousedních zemích. V úvahu by nejvíce přicházely rozvinuté ceremoniály při pohřbu uherského krále Karla Roberta z Anjou v červenci 1342 nebo polského krále Kazimíra v listopadu 1370. Prvního pohřbu se Karel se značnou pravděpodobností zúčastnil, neboť vzhledem k již dříve smluvenému sňatku své nezletilé dcery Markéty s dědicem trůnu Ludvíkem měl mimořádný zájem na své osobní přítomnosti v Uhrách. Jakmile se ve Vratislavi, kde je doložen ještě 8. července 1342,¹⁰⁰ dozvěděl o vážném onemocnění Karla Roberta, vydal se ihned na uherský Visegrád. Dorazil sem pozdě, ještě se však setkal s polským králem Kazimírem Velikým, který jako bratr královny vdovy rovněž nemínil nic zanedbat. Přítomnost obou smutečních hostů na Visegrádu potvrzuje soudobá relace *O smrti krále Karla (De morte regis Karoli)*, kterou mimo jiné převzal Jan Thuroczi do své *Uherské kroniky (Chronica Hungarorum)*.¹⁰¹ Otázkou je, co vše Karel mohl z pohřebních obřadů spatřit.¹⁰²

V zásadě bylo možné, aby Karel překonal cestu ze Slezska do Visegrádu za týden, který uplynul mezi jeho doloženým pobytem ve Vratislavi (8. července) a smrtí uherského krále 16. července 1342. Pokud by se Karel zúčastnil smutečních obřadů přímo na Visegrádu, muselo by tomu tak být hned 17. července, kdy se sem z příkazu královny vdovy sjeli představitelé

církevní i světské aristokracie. Ještě téhož dne totiž bylo slavnostně oděné tělo zemřelého krále v procesí přeneseno do kostela Panny Marie v podhradním městě, odkud po smutečních bohoslužbách putovalo po lodi do Budína. Po celonočních modlitbách a dalších obřadech následoval převoz těla z Budína do Stoličného Bělehradu (Székesfehérvár, Alba Regalis). Tamější bazilika Panny Marie se pak stala dějištěm vlastního pohřbu, jenž předcházel Ludvíkově korunovaci 21. července. Konečně 14. srpna (v souladu s církevními předpisy přesně třicet dní po králově smrti) byly pozůstatky Karla Roberta uloženy do hrobky.¹⁰³

Připustíme-li, že Karel IV. mohl na vlastní oči vidět většinu smutečních obřadů ve dnech 17.–20. července,¹⁰⁴ lze se dále ptát, co ho tehdy zaujalo. Dosah této otázky vzroste, jestliže si uvědomíme, že se Karel po sedmi letech stal jedním z organizátorů pohřbu svého rivala a nekorunovaného římského protikrále Günthera ze Schwarzburku. Předně by to mohla být prezentace mrtvého krále s nezahalenou tváří (*non velata facie*) a s korunou na hlavě, jenž měl na sobě šarlatovou tuniku, punčochy protkávané vzácnými kameny a zlaté střevíce. Dále možná Karla upoutalo procesí

23 _____

Pohřební insignie krále Rudolfa I. Habsburského ze stříbrného pozlaceného plechu. Pražská práce po roce 1307.

142

v čele s triumfální korouhví a se třemi rytíři v králově zbroji a s jeho korouhvemi a znaky. Rytíři, kteří jako by vystupovali „v osobě a duchu téhož pana krále“ (*in persona et spiritu eiusdem domini regis*), zůstávali před vraty chrámů a posléze byli spolu s koňmi a se vši výzbrojí i výstrojí obětováni pohřebnímu svatostánku.¹⁰⁵

24 _____

Rekonstrukce pohřební dalmatiky císaře Karla IV. na základě dochovaného fragmentu původní tkaniny

143

Když se římský král Karel IV. v červnu 1349 v Mohuči dozvěděl o smrti Günthera ze Schwarzburku, urychleně odjel do Frankfurtu a po přijetí holdu od shromážděných kurfiřtů a říšských pánů vzdal svému protivníkovi poslední poctu vypravením rytířského pohřbu. Jelikož volitelné říšské království bez stálého sídla neumožňovalo kontinuálně rozvíjet pevný sepulkrální rituál,¹⁰⁶ není vyloučeno, že Karel uplatnil při přípravě pohřbu vlastní poznatky i představy.¹⁰⁷ Za povšimnutí předně stojí prezentace mrtvého protikrále při pohřebním průvodu 19. června 1349. Hned za duchovenstvem následovala skupina jezdců, z nichž první, beze zbroje, nesl korouhev zemřelého hraběte. V pořadí druhý kůň, jehož doprovázeli na turnajových koních dva rytíři bez helmu, vezl jeho rytířskou výstroj (*suppellex*). Skupinu uzavíral pátý kůň, na němž rytíř s helmem držel štít a meč Günthera ze Schwarzburku. Zmínit je třeba ještě 16 služebníků s obrácenými voskovými svícemi. Drahocennými sukny pokrytá nosítka s tělem zemřelého neslo 20 černě oděných hrabat. Čestné první místo mezi smutečními hosty náleželo Karlu IV., za ním pak kráčeli kurfiřti a ostatní velmoži. Všech pět slavnostně ozdobených koní bylo během zádušní mše přivedeno k hlavnímu oltáři chrámu sv. Bartoloměje, kde byli obětováni spolu se zbrojí zemřelého, kterou pak jeho přátelé vykoupili za 400 rýnských zlatých.¹⁰⁸

Pohřbu svého královského švagra Filipa VI. z Valois v roce 1350 se Karel neúčastnil, pravděpodobně se mu však donesly zprávy o honosnosti ceremonií, jejichž nákladnost dokládají dochované účty.¹⁰⁹ Účasti na pohřbu dalšího švagra, Jana II. Dobrého, v květnu 1364 mimo jiné zamezilo vzdálené dějiště obřadů. Druhý francouzský král z rodu Valois totiž zemřel v anglickém zajetí a byl pochován v Londýně. Se značnou pravděpodobností právě k této příležitosti byl vydán zvláštní řád o královských pohřbech (*De exequiis regalibus*), o němž se dříve soudilo, že upravoval smuteční ceremoniál při pohřbu anglického krále Eduarda III. roku 1377.¹¹⁰

Ze soudobých relací Karel mohl mít povědomí též o dvojím pohřbu svého dlouholetého východního rivala, polského krále Kazimíra Velikého. První pohřeb se uskutečnil 7. listopadu 1370, třetího dne po Kazimírově skonu, a to za nepřítomnosti následníka trůnu, uherského krále Ludvíka z Anjou. Po svém příjezdu do Krakova se Ludvík nejprve dal korunovat a o dva dny později (17. listopadu) vystrojil svému předchůdci druhý pohřeb, který svou okázalostí vykazuje jisté shody s již zmíněným pohřbem jeho otce Karla Roberta v roce 1342.¹¹¹ Jelikož však pohřeb Karla Roberta vypravila vdova Alžběta, sestra Kazimíra Velikého, vynořila se domněnka, že byl uspořádán podle polských zvyklostí.¹¹² V popisu druhého Kazimírova pohřbu z pera jeho podkancléře Janka z Czarnkova¹¹³ zaujme především podrobný výčet účastníků pohřebního průvodu, v jehož čele jely čtyři černým sukrem zakryté vozy, z nichž každý byl tažen čtyřmi koňmi.

Za nimi následovalo čtyřicet rytířů v plné zbroji na koních se šarlatovými pokrývkami, kteří jako by tvořili čestný doprovod dvanácti korouhevníků s erby. Za posledním z nich, jenž nesl korouhev a erby Polského království, jel na oblíbeném Kazimírově oři rytíř oděný v nejlepším králově zlatohlavu, který představoval „osobu samého zemřelého krále“. ¹¹⁴ První část průvodu a procesí řeholního a světského kléru oddělovaly dvojice s velkými rozžehnutými svícemi. Čestné místo za márami příslušelo novému králi, arcibiskupovi, vysokým církevním i světským hodnostářům. Další pořadí náleželo čtyřem stovkám dvořanů v černém oděvu, za něž se připojovali měšťané a prostí obyvatelé města. Vedle rytíře zastupujícího krále si zvláštní pozornost opět zaslouží ofěry kostelům a závěrečný akt lámání korouhví. ¹¹⁵ Zanedlouho uvidíme, do jaké míry se krakovské rituály opakovaly o osm let později při pražském pohřbu Karla IV.

POHŘEB CÍSAŘE KARLA IV. – POMPA FUNEBRIS

Královo tělo podle zprávy očitého svědka spočívalo na mohutných nosítkách pokrytých zlatými látkami a polštáři. Zda tyto „krásné máry, jež byly dlouhé čtrnáct loktů, vysoké čtyři a široké tři lokte“, posloužily jako katafalk, nelze spolehlivě říci. ¹¹⁶ Totéž platí i o baldachýnu neseném v průvodu. ¹¹⁷ Královo tělo bylo oděno ve zlatých purpurových nohavicích a v purpurovém plášti. Po pravé straně Karlovy hlavy ležela koruna lombardská, nad jeho hlavou spočívala koruna Svaté říše římské, vlevo pak česká. Jelikož král měl na hlavě korunu svého majestátu, muselo jít o pohřební insignii. Po pravém boku se nalézalo říšské žezlo, jablko s holým mečem ležely po pravém boku. Podél katafalku plály nesčetné svíce. Nejen během slavnostního vystavení králova těla (*ostensio corporis*), nýbrž při všech smutečních obřadech doprovázely vizuální podívanou zvukové efekty. Středověkou obdobu dnešních komponovaných představení na hradech a zámcích totiž dotvářely nejen rytmičné úderý zvonů, ale i exaltované nářky a jiné hlasité projevy žalu. Šlo o pradávnu křesťanskou tradici, neboť čím více bylo najatých truchličů, tím byl starozákonní pohřeb slavnostnější. ¹¹⁸

Po *ostensio corporis* následovala druhá fáze, *pompa funebris*, tzn. pohřební průvod, který započal v sobotu 11. prosince, snad záhy po poledni. ¹¹⁹ Začátek organizátoři zřejmě zvolili s ohledem na pracující vrstvy pražských měst, pro něž byla tato velkolepá podívaná rovněž určena. Trasa čtyřdenního procesí se musela uvážit ze všech hledisek, neboť každá zastávka byla pro dané místo projevem prestiže. Nebude daleko od pravdy pojímat pohřební obřady jako závěrečnou repliku korunovačního aktu. ¹²⁰ V Karlově řádu, jenž v tomto ohledu přejímal starší české zvyklosti, ¹²¹ měl centrální úlohu vedle Pražského hradu a jeho katedrály Vyšehrad. S tímto bájným sídlem přemyslovských předků byl spjat i vznik *Evangeliáře vyšehradského*, připomínající první královskou korunovaci v roce 1085. Tak jako Karel vykonal v předvečer své korunovace 1. září 1347 slavnostní pouť na Vyšehrad, aby zde symbolickými úkony navázal na přemyslovskou tradici, ¹²² stalo se toto památné místo i výchozím bodem jeho poslední pozemské cesty. Zatímco trasa korunovačního průvodu od hradu přes Kamenný most a Staré Město pražské zůstala i po třech desetiletích beze změny, vyrostlo na rozsáhlém území rozkládajícím se až k Vyšehradu Nové Město, jehož představitelé chtěli rovněž vzdát poslední poctu svému zakladateli. Dvorní ceremoniáři je nezklamali a s povděkem přijali jejich nabídku.

Jelikož náš jediný zpravodaj se o zastávce v katedrále nezmiňuje, ¹²³ lze předpokládat, že pohřební průvod započal v audienčním sále královského paláce. První zastávkou se tak stalo až malostranské předpolí Kamenného mostu, kde máry s královým tělem převzalo od českých korouhevních pánů 18 staroměstských a 12 novoměstských konšelů. Od

dominikánského kostela sv. Klimenta na druhé straně mostu máry nesli přední měšťané, které u Novoměstské radnice vystřídali další vážení sousedé poctění tímto úkolem. Každá skupina čítala třicet mužů, z čehož plyne, že se při nesení těžkých már střídali. Je však rovněž možné, že kráčeli vedle már jako čestná stráž a že se s břemenem potýkali služebníci, jimž pod závěsy nosítek byly vidět pouze nohy. Je tomu tak například na francouzských miniaturách s vyobrazením královských pohřbů Karla VI. a Karla VII.¹²⁴ Smuteční průvod pravděpodobně prošel kolem Staroměstské radnice, odkud přes Havelské tržiště pokračoval na Nové Město. V každém případě byl další zastávkou klášter Na Slovanech, odkud máry s královým tělem doneslo dalších třicet černě oděných měšťanů až do kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla na Vyšehradě.

Čelo průvodu tvořili světloňoši, jichž mělo být 564.¹²⁵ Tři stovky svíců zaplatily pro své členy pražské cechy, černý oděv pro dalších 150 předních řemeslníků se svícemi uhradily obce Starého a Nového Města pražského. Čelní skupinu uzavíralo 114 černě oděných světloňošů z družiny krále Václava IV. Rady obou pražských měst na obecní náklady do průvodu ještě vyslaly 28 přísežných úředníků (tzv. unterkaufner nebo litkupníků) v černých oděvech a se zlatem protkávanými hedvábnými šátky.¹²⁶ Litkupníci nejspíše měli oddělit světloňoše od další části průvodu, v níž kráčeli žáci 18 farních škol se svými učiteli, dómští kanovníci se svými žáky, řeholníci ze všech klášterů a studenti spolu s profesory obou pražských univerzit. Toto pořadí uvádí náš hlavní zpravodaj, jehož údaj o počtu sedmi tisíc univerzitních studentů je třeba zmenšit zhruba pětkrát.¹²⁷ O něco málo mladší univerzitní statut z roku 1392 udává pořadí stupňovitě od čela procesí, jež náleželo rektorovi a teologům, až do zadních řad bakalářů.¹²⁸ V případě smutečního průvodu však platilo jiné pořadí: čím blíže k mrtvému králi, tím užší vztah k němu a tím vyšší výraz důstojnosti. Zda se průvodu zúčastnily i jeptišky ze sedmi ženských konventů, se lze jen dohadovat. Otazník visí i nad účastí početného světského kléru s výjimkou již zmíněných kanovníků z dómské latinské školy. Podle analogií královských pohřbů v jiných zemích je však s účastí vysoce postavených prelátů a světských kněží nutno počítat i v Karlově smutečním průvodu.¹²⁹

Předznamenáním královského a císařského majestátu zemřelého panovníka byla družina korouhevníků. Za čelní korouhvi z červeného hedvábí následovaly praporce tzv. vedlejších zemí České koruny,¹³⁰ Českého království a Římské říše. Každou korouhev doprovázeli tři jezdcí v brnění se shodnými znaky. Celou skupinu uzavíral rytíř, který vezl hermelínem zakrytou přilbu se zlatou korunou a který v druhé ruce držel tasený meč obrácený hrotem k zemi. Také jeho doprovázeli tři jezdcí na očabakových koních s říšskými korouhvemi a erby. Pozorovateli neuniklo, že žlutá jezdecká korouhev s černým říšským orlem byla obrácena hlavou dolů.

Schéma pohřebního průvodu císaře Karla IV.

(Poznámka: kurzívou označují předpokládané účastníky)

ČELO PRŮVODU — SVĚTLONOŠI

SKUPINA	POČET	BARVA, ODĚV A POD.
světloňoši pražských cechů	360	
litkupníci	28	černý oděv, zlatý hedvábný šátek
světloňoši pražských rad	150	černý oděv
světloňoši krále Václava IV.	114	černý oděv

DUCHOVENSTVO, ŽÁCI, UNIVERZITY

správci a žáci farních škol	ca 400	
učitelé a žáci kapitulních škol	ca 80	
<i>studenti generálních studií</i>	ca 60	
učitelé a studenti pražských univerzit	ca 800	
<i>farský klerus, oltářníci, kazatelé</i>	ca 200	
<i>řeholníci a řeholnice</i>	?	
<i>preláti a biskupové</i>	?	

KOROUHEVNÍCI A RYTÍŘI

čelní korouhev	1	korouhev z červeného hedvábí
korouhev země [Dolno]lužické	1 + 3	bílá s červeným volém
korouhev země Budyšínské	1 + 3	cimbuř v modrém poli
korouhev země Vratislavské	1 + 3	černý orel v žlutém poli
korouhev země Zhořelecké	1 + 3	půlená, bílý lvem v červeném poli
korouhev země Svídnické	1 + 3	půlený orel černý a červ. v bílém poli
korouhev země Lucemburské	1 [+ 3 ?]	červený lev na modře pruhozaném poli
<i>korouhev země Moravské</i>	1 + 3	červený orel v bílém poli
korouhev království Českého	1 + 3	bílý lev v červeném poli
znak Římské říše	1 [+ 3 ?]	černý orel v zlatém poli
rytíř vezoucí přilbu se zlatou korunou	1	přilba pokryta hermelínem
rytíř s vytaseným mečem	1	meč obrácený hrotem k zemi
rytíř s korouhví svatě říše	1	bílý kříž s ohonem v červeném poli
rytíř s černým lesklým orlem	1	černý orel ve stříbrném poli
rytíř se žlutou jezdeckou korouhví	1	černý říšský orel s hlavou dolů

MÁRY S TĚLEM CÍSAŘE KARLA IV.

korouhevní pání/měšťané nesoucí máry	30	<i>černý oděv</i>
rytíři nesoucí baldachýn	12	zlatá nebesa

SMUTEČNÍ HOSTÉ, ÚČASTNÍCI POHŘBU

<i>Václav IV.(?), bratři a strýcové</i>	?	
císařovna Alžběta, královna Johana, markraběnka Anežka a dvorské dámy	20 vozů	vozy překryté černou látkou
korouhevní pání, rytíři, šlechtici	500	v černém odění
měšťanky	26 vozů	
obyvatelé Prahy a venkova	?	

K zemi obrácený meč nebo praporec naznačovaly, že jejich pozemská role skončila. Se značnou pravděpodobností za korouhevnický jeli černě odění páni, rytíři a další šlechtici, jež v počtu zhruba pěti set osob zaznamenal očitý svědek.¹³¹ V pohřebních průvodech polských králů se však setkáváme s jiným uspořádáním, takže nelze odmítat ani jiné možnosti.¹³²

Zlatá nebesa nad márami neslo dvanáct rytířů, které pravděpodobně při zastávkách vystřídali přední měšťané. Za povšimnutí stojí, že Karlova syna, tehdy již korunovaného českého a římského krále Václava IV., soudobý zpravodaj nezmiňuje, třebaže v cizině bývala přítomnost následníka trůnu zcela samozřejmou.¹³³ Obdobně však mlčí o početných synech, bratrancích a dalších mužských příbuzných zemřelého panovníka. Běžným zvyklostem naopak odpovídala účast pozůstalých žen, císařovny Alžběty Pomořanské, následníkovy manželky Johany Bavorské a moravské markraběnky Anežky, ženy Jošta Lucemburského. Všechny jely (nejspíše též s malými dětmi) v doprovodu dvorských dam na dvaceti černě potažených povozech. Na dalších 26 vozech je následovaly přední pražské měštky.¹³⁴

Všichni, kdo v české a pražské společnosti něco znamenali, kráčeli nebo jeli ve smutečním průvodu. Obecný lid postával v ulicích podél trasy smutečního průvodu. Bez diváků by slavnostní pohřeb ztrácel smysl. *Pompa funebris*, jako každá jiná ceremonie, sloužila v první řadě k reprezentaci majestátu a stavu. Délka pohřební trasy byla tedy značná, bez všeho zdržení by si i dnes její projití vyžádalo tři hodiny. Je však třeba počítat s dobou delší, neboť mnohem kratší průvod při pohřbu Maxmiliána II. si vyžádal nejméně tři hodin.¹³⁵ Přesto je pravděpodobné, že po přejití průvodu se diváci k němu připojili, jak se stalo při pohřbu Ladislava Pohrobka v listopadu 1457.¹³⁶ Davy přihlížejících způsobily při pohřbu císaře Maxmiliána II. v březnu 1577 nebezpečnou tlačenicí, když mezi ně královský služebník začal vhadzovat pamětní mince.¹³⁷ Šlo pravděpodobně o starší zvyklost rakouského původu, neboť při pohřbu Ladislava Pohrobka rozdávali lidu peníze právě rakouští šlechtici.¹³⁸

V chrámu sv. Petra a Pavla zůstalo tělo vystaveno přes noc za svitu mnoha set svící, jak tomu mělo být i v dalších pražských kostelech. Po ranní mši v neděli 12. prosince se průvod znovu vydal na cestu a téhož dne skončil v minoritském chrámu sv. Jakuba na Starém Městě.¹³⁹ V pondělí 13. prosince královo tělo přes noc spočinulo v kostele Panny Marie při konventu johanitských křížovníků na Malé Straně. Pocty se tak dostalo všem pražským královským měštům a kostelům významných řádů. Není jisté, do jaké míry se smuteční průvod ubíral den co den z místa na místo ve stejném složení. Tak jako tak šlo o namáhavou i nákladnou záležitost. Většinu výdajů, jak se rozumělo samo sebou, uhradili pražští měšťané a jejich obce. Sáhnut hluboko do kapsy však museli i preláti a urození účastníci funebrální pompy.

POHŘEB CÍSAŘE KARLA IV. – OBŘADY, SMUTEČNÍ PROJEVY A OBĚTI

V závěrečný den pohřbu, který připadl na středu 15. prosince 1378, byl mrtvý panovník vystaven v metropolitním chrámu sv. Víta. Kolem katafalku s baldachýnem opět plály stovky svící.¹⁴⁰ Při zádušní zpívané mši přísluhovalo pražskému arcibiskupovi a kardinálovi v jedné osobě sedm biskupů, několik jejich sufragánů a nespočet opatů, abatyší či infulovaných kanovníků. Účast biskupů z Bamberka a z Řezna si pravděpodobně vyžádala časový posun závěrečných obřadů. Hlavní a spolehlivý pramen, tzv. *Annotationes*, arcibiskupy a biskupy nejmenuje, přesto je ze souvislosti zřejmé, že pražským primasem se tu míní Jan Očko z Vlašimě, který krátce předtím byl jako první Čech jmenován kardinálem.¹⁴¹ Tím také je nade vši pochybnost zřejmé, že Očkův nástupce Jan z Jenštejna při rekviem vystupoval ještě jako biskup míšeňský. Brzo vysvitne, že obojí nominální identifikace hraje rovněž roli při autorské atribuci hlavního pohřebního kázání. K vlastním liturgickým obřadům umíme říci pramálo. Jen podle analogií lze předpokládat, že podle římského ritu byla mše sloužena v černém rouše, a to bez Gloria, Credo a posledního požehnání.¹⁴²

Zvláště významnou, ne-li ústřední součástí pohřebních obřadů byly smuteční projevy, většinou ve formě kázání. A jelikož se mše sloužily ve všech chrámech, kde císařovo tělo dočasně spočinulo, všude také lze počítat s vystoupením kazatele. V kostele johanitských křížovníků na Malé Straně jím byl minorita českého původu Jindřich z Vildštejna, v letech 1372–1383 biskup v albánském městě Kroja, který kázal v Praze před císařem již v roce 1370 a který jako kazatel získal jistý věhlas též v Avignonu i ve Vídni.¹⁴³

Kdo by očekával, že kazatel ve své promluvě připomene a vyzdvihne významné činy zemřelého císaře, nebude věřit vlastním očím. Nikoli však jeho posluchači, kteří byli na kazatelské exhibice zvyklí. Přesto i oni mohli být zaskočení, neboť Jindřich z Vildštejna jako by ve svém projevu neznal míru. Jeho řeč je přesycena biblickými citáty, které pospojoval krátkými větami a které uspořádal podle předem daného schématu.¹⁴⁴ Hlavní důraz Jindřich položil na verše, v nichž mluvil sám za sebe. Ty mu šly snadno, dvojslabičné rýmy používal nejen na konci, ale i uprostřed jednotlivých veršů. Abychom si přiblížili jeho básnické umění, přidáme několik veršů, v nichž Jindřich „ctihodným otcům“, jak oslovuje své posluchače, sděluje, jaký císař za živa byl: „exaltatus regie sceptro dignitatis, / illustratus signaculo sancte trinitatis, / ductor gratus in omnibus creatis, / cum sanctis deputatus et angelis beatis, / expiatus cruore agni gratis“.¹⁴⁵ I když Jindřich z Vildštejna v explicitu svého projevu tvrdí, že svůj projev nad rakví císaře Karla IV. 14. prosince 1378 v křížovníckém kostele Panny Marie přednesl,

vlastní záznam nese stopy chvatu, který připomíná spíše koncept než definitivní text.¹⁴⁶

Za autora kazatelské promluvy nad císařovou rakví byl vydavateli a staršími badateli považován arcibiskup Jan Očko z Vlašimě.¹⁴⁷ Teprve Jaroslav Kadlec zdůvodnil možnost, že řeč pronesl jeho nástupce Jan z Jenštejna.¹⁴⁸ Spornou tu nadále zůstávala datace Jenštejnova nástupnictví na pražský arcibiskupský stolec.¹⁴⁹ Pokud Jenštejn oficiálně nastoupil svůj úřad již 30. listopadu 1378, náležela by právě jemu pocta

6 _____

Úmrtní procesí (pompa funebris) s tělem francouzského krále Karla VI. († 1422) při odchodu z pařížského paláce Saint Paul

i povinnost proslovit smuteční kázání. Věci se však měly tak, že řeč sice pronesl Jan z Jenštejna, avšak z příkazu Jana Očka z Vlašimě, který až do března zůstával v činné službě. Obdobně tomu tak bylo i v případě druhé řeči, kterou pronesl rektor a mistr bohosloví pařížské Sorbonny, jinak scholastik Pražské kostela. V explicitu všech tří dochovaných rukopisů se praví, že mistr Vojtěch kázání připravil „*de mandato domini nostri Iohannis, archiepiscopi Pragensis et legati sancte Romane ecclesie reverendissimi*“.¹⁵⁰ Jan Jenštejn byl totiž až druhým v pořadí pražských stálých legátů. Vzhledem k tomu, že sám Jan z Jenštejna pohřební promluvu zařadil do proslulého souboru svých prací v rukopise Vatikánské knihovny Vat. Lat. 1122 (fol. 210ra–215ra), můžeme ho se značnou spolehlivostí považovat za jejího autora.¹⁵¹

Tím však ještě nejasnosti kolem obou smutečních kázání nekončí. Obě se totiž dochovala pouze v latině a vzhledem k jejich rozsahu by bylo nutno počítat zhruba se třemi hodinami poslechu ve studených prostorách chrámu. Kromě toho by většina smutečních hostí světského stavu kázáním nerozuměla. Za povšimnutí přitom stojí, že světské velmože oslovil pouze Vojtěch z Ježova, zatímco arcibiskup se obracel jen na „*vysoce vážené otce*“ (*reverendissimi patres*). Nemáme snad považovat obě řeči za výtvary literární povahy určené spíše pro paměť a četbu soudobých intelektuálů, zatímco projevy nad rakví byly jen jejich výtahy, přednesenými česky nebo německy? I když však oba proslovy mají povahu kázání *ad clerum*, jsou pramenem tak významným, že je třeba se s nimi podrobněji seznámit.

V první části svého kázání Jan z Jenštejna s pomocí mnoha biblických citátů vyslovil žalost nad smrtí císaře, pravého to ochránce víry a církve.¹⁵² Poté pak *modo scholastico* vypočítal všechny jeho panovnické i křesťanské ctnosti, na něž navázal výčtem sedmi způsobů milosrdenství, jež vykonával díky sedmeru darů Ducha svatého. Karel byl především obdáván moudrostí. A protože znal knihy krále Šalamouna a ten jeho nikoli, věděl více, a proto byl moudřejší než on. Kromě toho Karel byl císařem vládnoucím celému křesťanskému světu, zatímco Šalamoun kraloval jen Izraelitům. Jestliže Šalamoun využíval své moudrosti k válečným bojům, Karel naopak k upevnění míru. Onen sice chrám boží vystavěl, druhý ho však pozlatil a vyzdobil drahokamy. A nejen to. Zatímco Šalamoun nakonec Pána opustil, Karel mu sloužil až do konce, a vysloužil si tak věčnou spásu.¹⁵³

Druhým darem od Ducha svatého byl Karlův intelekt (*spiritus intellectus*). Dorozuměl se téměř ve všech křesťanských jazycích, několik z nich pak výborně ovládal, zejména svou rodnou češtinu, dále němčinu, latinu, francouzštinu, lombardštinu a toskánštinu. Dalšími dary Ducha svatého byla schopnost vyslechnout rady a síla úsudku. Nemenší chvályhodnou

předností byla Karlova učenost (*scientia*), v níž se vyrovnal kterémukoli doktoru teologie. Vždyť právě proto také založil pražské generální studium a mnohé koleje. Šestým darem Ducha svatého byla Karlova zbožnost, projevující se mimo jiné péčí o chudé, vdovy a sirotky. Posledním darem pak bylo, že vše, co učinil před zrakem božím, bylo v souladu se čtyřmi kardinálními ctnostmi, tzn. moudrostí, spravedlností, statečností a umírněností. Není proto divu, obrátil se Jenštejn na přítomné, že císaře Karla nazval svatým. Může to prokázat, jak jinak, hned sedmi důvody: pomazáním svatým olejem, vznešenou důstojností, starostlivou péčí o všechny posvátné záležitosti (*negotia sancta*), četnými zázračnými divy (*miracula*) a vizemi prorocké povahy, hlubokou devocí při přijímání svátostí oltářní, nesčíslnými ctnostmi včetně pravidelného modlení a v neposlední řadě pak přijetím sedmi církevních svátostí. Zde našeho řečníka opustíme, neboť jsme již získali dostatečnou představu o jeho smutečném proslovu.

Zatímco Jan z Jenštejna ve svém kázání hýřil scholastickou argumentací, Vojtěch Raňkův vyšperkoval své *laudatio funebris* rétorickými figurami. Také on hojně citoval bibli, vcelku však dal přednost profánním autorům, rétorům a básníkům. Jmenovitě se ze starověkých mistrů psaného slova odvolával na Aristotela, Cicerona, Seneku, Valeria Maxima, Q. Horatia Flacca, M. Aennea Lucana, Sidonia Apolinnaris, Claudiana a Cassiodora, ze svatých otců několikrát zmínil sv. Augutina a sv. Jeronýma, z mladších autorů pak citoval Galfreda de Vino Salvo, málo známého anglického básníka Jana de Alta vita a nezapomněl ani na svého oblíbence Roberta Grosseteste.¹⁵⁴ Svoji řeč ozvláštnil hojnými verši. Napočítal jsem jich téměř sto na dvanácti místech, jeden úryvek z Claudianovy skladby na počest konzulátu Stilichona čítá dokonce 32 veršů. I znamenití latiníci by měli s plynulým porozuměním Vojtěchovy recitace značné potíže, nemluvě o záplavě málo běžných geografických jmen. Jsem také na pochybách, zda posluchači byli sto ocenit tu nápadité, tu kostrbaté aktualizace. Několikrát v nich vystupuje personifikovaná *Bohemia*, k níž se zemřelý císař zachoval tak příkladně, že si nemohla naříkat. Jedno je však po prvním seznámení s Vojtěchovou promluvou zřejmé: byla určena pouze k latinskému přednesu. S paralelním překladem do češtiny nebo němčiny, byť jen ve zkráceném souhrnu, by si nikdo neuměl poradit.

Nejen Svátá říše římská a slavné České království, nýbrž celé křesťanstvo bylo podle našeho scholastika smrtí vznešeného císaře zbaveno ochrany a záštity. Po tomto úvodním zvolání, ospravedlňujícím žalostný nářek a slzy, následuje pozoruhodné varování před válečníky připravenými k bojům a loupežím, k nimž je povzbuzuje nepřátelský dav. Takové volání je již slyšet, varuje Vojtěch a s pomocí biblických citací upozorňuje, že ti „kteříž tě ó Čechie, nenávidí, nyní při smrti císařově pozdvihli hlavy. Ale ty, Bože izraelský, nedej dědictví našeho v pohanění, aby nad námi

nepanovali cizí národové! Nestav nás k odporu sousedům našim a nepřátelům našim k posmívání.“¹⁵⁵ To si náš scholastik zřejmě upřímně přál, neboť na jiném místě mluví i o zármutku Itálie a Alemanie. Všem svým zemím tento „nejkřesťanštější“ císař vládl příkladně, byl pravým ctitelem božím jako druhý král Josiáš, jako „alter Constantinus“ zase měl v úctě a poslouchal hlavu i údy církve, včetně kleriků a mnichů.¹⁵⁶ Co více, hájil staré výsady církve a štědře uděloval nové, jmenovitě mistrům a žákům jím nově zřízené a nadané pražské univerzity. Naštěstí všem osiřelým zemím svitla naděje, neboť nejvznešenějšího břemene císařských starostí včetně péče o České království se ujímá Karlův syn, „nejjasnější kníže“ Václav.¹⁵⁷

Po smutečných projevech následovaly ofěry ve prospěch metropolitního chrámu. Jestliže obětiny (*offerenda*) náležely od 4. lateránského koncilu z roku 1215 k povinnostem pohřebního ritu,¹⁵⁸ přece jen obětování pohřebních koní přímo v kostele budí zdání pradávne zvyklosti. Podle staršího mínění patřilo k pragermánským zvyklostem dát mrtvému bojovníku na cestu do záhrobí vedle šatu a zbroje i koně.¹⁵⁹ Naproti tomu Wolfgang Brückner se pokusil tento pozdněstředověký akt vysvětlit jako symbolické uznání vojenské služby Bohu (*sacramentum militare*), a to v souladu s ideálem křesťanského rytíře (*miles christianus*) v ofertoriu zádušní mše.¹⁶⁰ Jakkoli není jisté, zda obět koní, výstroje a zbroje byla připomínkou starších darů „*ad subsidium terrae sacrae*“, nelze ji směřovat s povinnými pohřebními výdaji (*portio canonica*).¹⁶¹ Defilé koní s černými přehozy kolem oltáře, které roku 1457 pobouřilo husitské šlechtice při pražském pohřbu krále Ladislava Pohrobka,¹⁶² nebylo tak pouhou podívanou, nýbrž rituálně zdůvodněným aktem předání výzbroje na oltář církve. V zásadě tak šlo o symbolické navrácení pozemského panství říšskému nebo zemskému patronovi, s nímž byl spjat i nástup zemřelého panovníka do bezprostřední služby Bohu. Zatímco francouzský pohřební ceremoniál ofěru koní až do roku 1378 neznal, v Anglii, Německu i v Polsku je tento pozoruhodný ritus doložen již před tímto datem.¹⁶³ Na drevořezu s vyobrazením pohřební mše za císaře Fridricha III. jsou hlavy hned několika koní vlevo od hlavního oltáře i sarkofágu dobře patrné.¹⁶⁴

Nic nového se tudíž v Praze nedělo. Obětovány byly všechny korouhve spolu s 26 koňmi smutečního doprovodu. Dále jako ofěra chrámu připadl znak nesený zemskými pány a helm zdobený korunou, který střídavě nesli moravský markrabě Jošt a markrabě míšenský.¹⁶⁵ Spolu s císařovnou, zemskými pány a dvorními dámami se obětí účastnil i král Václav. Císařovna ve zlatém rouchu nemohla pro hluboký žal svou korunu sama odevzdat, a proto úkol svěřila mladé královně Johaně.

S posledním ořem obětoval sám sebe rytíř v brnění, jenž jel pod zlatými nebesy, pod nimiž předtím spočívalo císařovo mrtvé tělo. Smysl této postavy zůstává nejasný. Snad šlo o téhož rytíře, který ve smutečném průvodu

držel hrotem dolů císařův meč. Otázkou je, zda rytíř neměl zastupovat mrtvého krále do okamžiku jeho uložení do hrobu, jak tomu bylo v případě rytíře při pohřbu polského krále Kazimíra.¹⁶⁶ Nelze totiž vyloučit, že se následník trůnu Václav objevil na scéně až ve chvíli skutečného pohřbu, což vzdáleně připomíná mladší rituály při pohřbech francouzských králů. V tomto případě by však zastupoval krále živý rytíř, a nikoli neživá effigies.¹⁶⁸ I když Václav IV. byl za českého i římského krále legitimně korunován, přece jen bylo asi nutné vyznačit dobu, kdy se ujímal i fakticky svého královského důstojenství. Pokud tímto okamžikem bylo uložení zemřelého předchůdce do hrobu, mohlo by se o symbolické přítomnosti Karla IV. prostřednictvím zmíněného rytíře uvažovat. Pověstné dvojí zvolání „král je mrtev“ a „ať žije král“ sice v Praze nezaznívalo, mohla ho však suplovat jiná zvyklost, například lámání pečete, meče, korouhvi nebo jiných insignií, jež se uplatnilo při pohřbu Ladislava Pohrobka¹⁶⁸ a zčásti též na závěr smutečních obřadů za Ludvíka Jagellonského.¹⁶⁹ Za povšimnutí opět stojí, že tento akt náležel k závěrečnému ceremonálu polských královských pohřbů od 14. do 16. století.¹⁷⁰

Do cínové rakve byly spolu s královým tělem zahaleným do zlatem protkávaných látek uloženy pozlacené napodobeniny královských insignií, jezdecký štít a říšská válečná korouhev s orlem obráceným hlavou dolů.¹⁷¹ Uložení do rakve sedmnáctidenní pohřeb Karla IV. skončil, není však jisté, zda současně byla uzavřena i hrobka, neboť podle biblické tradice se tak mělo stát až po uplynutí třiceti dnů od úmrtí.¹⁷² Bylo tomu tak vcelku vzácně: pro 14. století lze připomenout pohřeb Günthera ze Schwarzburku.¹⁷³

ZVLÁŠTNÍ PŘÍPAD: TŘI POHŘBY KRÁLE VÁCLAVA IV.

Český a zprvu též říšský král Václav IV. zemřel v předvečer velké husitské bouře ve středu 16. srpna 1419. Tělo nebohého panovníka mohlo v klidu spočinout až po bizarních epizodách, příznačných pro revoluční zemi vymknutou z kloubů. Během pěti let byly Václavovy pozůstatky pohřbeny celkem třikrát. Hned po smrti, nejpozději však druhého dne, bylo královo tělo nabalzamováno a připraveno k převozu z Nového hradu u Kunratic do Pražského hradu.¹⁷⁴ Nepokoje v metropoli však ovdovělou královnu Žofii naplnily obavami z možného zneuctění zemřelého krále, a proto dala příkaz převzt před východem slunce v pátek 18. srpna jeho pozůstatky do vyšehradské pevnosti. Jelikož však téhož dne vzplanul na druhém břehu Vltavy klášter kartuziánů, zastrašení služebníci se neodvážili převzt Václava do Pražského hradu a provizorně uložili rakev s jeho tělem v kapitulním kostele sv. Petra a Pavla. Teprve v noci z neděle na pondělí se vydali s královým tělem oklikou přes Zbraslav, odkud se po lodi přepravili pod Pražský hrad.¹⁷⁵ Ve svatováclavské kapli pražské katedrály pak Václav spočinul v jednoduché dřevěné rakvi a v prostém rubáši až do soboty 30. září, kdy byl uložen do cínové rakve. Na slavnostní pohřeb nešlo již tehdy pomýšlet, a proto v následující noci rakev putovala zpátky na Zbraslav, kde si Václav IV. přál být pohřben. Vše se dalo v nejvyšší tajnosti, vozku doprovázeli pouze dva sluhové. V tamějším klášteře opat Jan vykonal smuteční obřady příslušné korunované hlavě, jež se ale mohly uskutečnit jen za přítomnosti mnichů, konvršů a místních obyvatel.¹⁷⁶ Rakev byla posléze uložena do náhrobku (*sepulcrum*), který zde dal Václav IV. zřídit ještě za svého života.

Morbidnost scén, které se měly odehrát v královské hrobce o necelý rok později, zaskočila i samotného otce novodobého českého dějepisce Františka Palackého, který je ve svých *Dějínách národu českého v Čechách a v Moravě* ani slovem nezmiňuje.¹⁷⁷ Dne 10. srpna 1420 se totiž táborští obrazoborci, kteří předtím účinně pomohli odrazit od Prahy vojska první křížové výpravy, vydali pod vedením radikálního kazatele Václava Korandy ke Zbraslavi, pronikli do nechráněného kláštera, roztloukli zde kultovní předměty a vydatně se posílili vínem z místních sklepů. Tolik husitský kronikář Vavřinec z Březové, který měl podnapilým táborským spojencům za zlé, že po návratu do Prahy vyprovokovali neúspěšný přepad královské posádky na Vyšehradu.¹⁷⁸ Za povšimnutí stojí, že dobře informovaný pražský kronikář, jenž pedanticky zachycoval všemožné zločiny táborských bratří, nezaznamenal žádné jejich ohavné skutky ve spojitosti s hrobem krále Václava IV. Co se na Zbraslavi 10. srpna 1420 ještě událo, zůstává ve sféře dohadů, neboť svědectví dalších pramenů není zcela spolehlivé.

Opat Ludolf ve slezské Zaháni (Žagaň) stačil ještě krátce před svou smrtí v srpnu 1422 do svého traktátu *O mnohaletém schismatu* zaznamenat

otřesné zprávy z kacířské země. Podle jedné z nich prý husité po vniknutí do kláštera pozůstatky Václava IV. pouze spálili. Pro snadnější orientaci označím tuto první variantu písmenem A. Bylo by omylem se domnívat, že to Ludolf táborům zazlíval, neboť krále Václava IV. tupil při každé vhodné příležitosti. Panovník, jehož považoval za příznivce husitského kacířství, si ostatně zasloužil žáru ohně, jemuž unikl za živa.¹⁷⁹ Jiní lidé však Ludolfovi vykládali, že se zdivočelým táborům nepodařilo jejich záměr dovést do konce.¹⁸⁰ I kdyby však zůstalo u nenaplněného úmyslu (varianta B), opět by ho bylo možné podle Ludolfa ospravedlnit božským úradkem. Do třetice se pak vykládalo, že táboři královo tělo znetvořili a zohavili kyji, oštěpy i jinými různými způsoby, při čemž ho všelijak uráželi a všemožně tupili (varianta C).¹⁸¹ Opat Ludolf by i v tomto případě vzdával chválu Kristu za vše, co připustil, aby se nehodnému králi stalo.

Již na počátku 20. let se tak v blízkém okolí Čech vynořily zvěsti o zneuctění králova těla. Jako hanobitele mrtvol (*vispilonos*) označil tábory někdy v druhé polovině 20. let pražský autor traktátu *O prospěšnosti války*, aniž by se však jedním slovem zmínil, co měl na mysli.¹⁸² Za hranicemi Čech

27 _____

Autentika, olovená nápisová destička, která pomohla v brněnském klášterním kostele sv. Tomáše určit hrob římského krále, moravského a braniborského markraběte Jošta Lucemburského († 1410)

hrůzné pověsti o zničení zbraslavského kláštera rostly úměrně vzdálenosti od místa činu. V Magdeburku se například proslýchalo, že při útoku na klášter husité upálili všechny mnichy, kteří jim padli do rukou.¹⁸³ Porýnský diplomat Eberhart Windecke, který v roce 1420 pobýval ve službách Zikmunda Lucemburského v Čechách a který i později shromažďoval informace o českých kacířích, se doslechl, že husité během vpádu do zbraslavského kláštera vyzvedli tělo krále Václava z hrobu a roztloukli jeho hlavu i trup (varianta D).¹⁸⁴ Tak se mu prý husité odvděčili za záštitu, kterou jim se svými oblíbenci poskytoval. Windecke z toho vyvodil poučení, že všiváčtí rádci učiní z krále hnidu a naopak.¹⁸⁵ Také dobře informovaný humanista Eneáš Silvius Piccolomini ve své latinsky psané *Historii české* zaznamenal, že se kacíři ve Zbraslavi vlámali do královské hrobky a rozmetali zde nalezená těla. Místní rybář Muška, jak se Eneáš od někoho dozvěděl, tajně sebral pozůstatky krále Václava, jehož si oblíbil, a ukryl je poblíž svého domku. Když se zanedlouho poměry uklidnily, Muška královo tělo vydal a za svůj čin obdržel odměnu 20 zlatých.¹⁸⁶ Silvius získával zprávy z různých spolehlivých zdrojů. Otázkou je, zda čerpal i z některého rukopisu tzv. *Starých letopisů českých*, které vedle epizody s rybářem Muškou mají navíc podrobnosti o počínání táborů v královské hrobce na Zbraslavi.

V dosud nejstarší známé verzi těchto *Starých letopisů* (tzv. rukopis R, jinak Vratislavský) doslova stojí, že „král Václav opět vykopán od Tábora uov a položen jest na ten oltář, udělavše jemu korunu z sena, pivem jej napájeli pravice: Však když (jsi) živ byl, rád jsi s námi píjel. A tu jeho nechavše, klášter zapálili“ (varianta E).¹⁸⁷ Zdá se, že jde o pozdější přídavek z doby, kdy mladší upravovatelé a redaktoři obohacovali prosté záznamy událostí o barvitě vymyšlené epizody, aby upoutali zájem čtenářů nebo posluchačů.¹⁸⁸ Zárodečný podnět k tomuto zpestření *Silviovy Kroniky* snad dala tzv. *Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi*, podle níž jeho bojovníci „otevřevše hrob i vzeli jsou tělo krále Václava i posadili jsou jeho mezi sebu“ (varianta F).¹⁸⁹ Proslulý hejtman tábořského bratrstva se však přepadu zbraslavského kláštera nezúčastnil, což oslabuje hodnověrnost tohoto pozdního svědectví.¹⁹⁰

Otázkou předně je, kdo od koho opisoval. Rozený vypravěč Eneáš Silvius, který dokončil svou *Kroniku* na jaře 1458, by jistě neopomenul zmínit historku na vlas podobnou těm, které si sám vymýšlel.¹⁹¹ Z toho plyne, že bizarní pověst o bujně pitce táborů s nebohým králem Václavem musela vzniknout až po roce 1458, a to bez ohledu na rozkolísané datace dvou textů (R a G) *Starých letopisů českých* a *Kroniky velmi pěkné*.¹⁹² Ze šesti variant poškozování nebo potupení mrtvol krále Václava IV., které se podařilo v pramenech zachytit, lze dvě se značnou spolehlivostí vyloučit. Jelikož v královské hrobce katedrálního chrámu sv. Víta v Praze se dochovaly tělesné pozůstatky tohoto českého panovníka, odpadá jak verze A o spálení nalezené mrtvolky, tak pověst o rozbití jeho kosterních pozůstatků do té

míry, že by je nebylo možné identifikovat (varianta C). Násilné oddělení hlavy od trupu a jejich poškození (varianta D) nepřímo vyloučila závěrečná zpráva z posledního antropologicko-lékařského průzkumu.¹⁹³ I když je tudíž možné spálení a roztlučení kostí pohřbeného panovníkova těla z husitské historie vyškrtnout, hlubší ideové konotace obou pověstí zbývá ještě vysvětlit.

Výhled do zamlženého spektra představ a postojů pozdního středověku pootevřel již zmíněný zaháňský opat Ludolf narážkou na knihu starozákonního proroka Amose, v níž Hospodin dává najevo svůj úmysl seslat na Moábce oheň, „protože na vápno spálili kosti edómského krále“ (Am 2,1–2).¹⁹⁴ Čtyři další biblické doklady postačí k náznaku zdrojů středověké představitivosti. Osud judského krále Jójakíma Hospodin prozradil slovy: „Bude pohřben, jako se pohřbívá osel, bude vyvlečen a odhozen ven za jeruzalémské brány“ (Jr 22,19). Dokonce ještě v novozákonním Zjevení sv. Jana se mluví o mrtvolách dvou prorockých svědků, které pro radost obyvatel země zůstaly nepochovány ležet na náměstí (Zj 11,7–10). Zatím byla řeč o nepohřbených tělech. Bible však zachovala řadu svědectví o dodatečném potupení v hrobě ležících nepřátel. „Jako hnůj na povrchu země“ měly ležet na slunci kosti judských velmožů a kněží vymetené z hrobu (Jr 8,1). Na závěr tohoto morbidního klasobraní ještě jedna biblická historka. Podle 2. Královské knihy 23,16 judský král Joziáš dal z hrobu na posvátné hoře v Bételu vyzvednout kosti svědců Izraelitů a spálil je na oltáři.

Tyto a jiné biblické příběhy měli na paměti nejen učení nepřátelé českých kacířů, ale i husitští kazatelé. Stačilo málo, aby biblické knihy daly jedné nebo druhé straně podnět nebo zadostiučinění.¹⁹⁵ Nebylo by proto divu, kdyby i v husitské revoluci došlo ve zbraslavském klášteře k bizarním scénám, které zachytily mladší rukopisy *Starých letopisů českých* (varianta E). Analýza známých textů však více nasvědčuje tomu, že pověst o zneuctění královny mrtvolou vznikla postupným obohacováním smyšleného, čtenářsky přitažlivého epického přediva kolem reálné události, kterou bylo táborské zničení Zbraslavi.

Víme již, že epizoda táborské pitky s mrtvolou Václava IV. (varianta E) a její jako by zárodečná předloha s pouhým posezením obrazoborců se zemřelým králem v *Kronice velmi pěkné o Janu Žižkovi* (varianta F) sotva mohly vzniknout před závěrečnou redakcí Silviovy *Historie české*. Datum ad quem je v druhém případě přelom 15. a 16. století,¹⁹⁶ dobu vzniku dochovaných redakcí *Starých letopisů českých* G a R lze položit do první čtvrtiny 16. století.¹⁹⁷ Pozdější doba vzniku obou variant odpovídá nejen posunu literárního vkusu k narativní zábavnosti, který postihl Petr Čornej, ale i zvýšené makabrální senzibilitě, projevující se ve výtvarném i slovesném umění od konce 15. století.¹⁹⁸

Porozhlédneme-li se jen trochu pozorněji po literárních dílech dostupných čtenáři znalému pouze češtině, všude nalezneme morbidní, se smrtí

si pohrávající motivy. Historka Valeria Maxima o muži, který si připíjeli s hostem číši z pozůstatků své milované zemřelé ženy, mimo jiné zaujala autora Tkadlečka.¹⁹⁹ Stáším se vyznačovalo i rozšířené exemplum o poznání pravého dědice království prostřednictvím lukostřelby. Jediným, kdo odmítl zasáhnout srdce zemřelého krále, byl jeho vlastní syn.²⁰⁰ Do třetice stačí uvést smutný příběh o úkladně zavražděném mudrci Alkiadiovi, který českému čtenáři zpřístupnil překlad spisu Jana Guallensis *O čtyřech stěžejných ctítech*. Navzdory královu příkazu se Alkiadiova cizoložná družka rozhodla pohřbit tělo svého mrtvého milence a sdílet s ním případně smrtelné lože.²⁰¹ Tím zdaleka nejsou vyčerpány všechny manipulace s mrtvolami, s nimiž se setkáváme v zábavné próze dostupné českému čtenáři na přelomu 15. a 16. století.²⁰²

Stačilo pročíst jedno z mnoha slovesných děl s tematikou smrti, stačilo zhlédnout některé z kolujících grafických jednolistů nebo přejít kolem plastických zpodobení kostlivců, aby vzrušená fantazie dostala podnět k imaginaci. Když tanec kostlivců s živými smrtelníky, proč ne pitka táborů s mrtvým králem? Inspirace tzv. tanci smrti jako by pronikla do *Kroniky velmi pěkné*, zatímco scéna bujarého veselí s mrtvolou krále Václava v doplňcích *Starých letopisů českých* jako by přetavila různé soudobé podněty do blasfemické grotesky. Nic více, nic také méně předchozí řádky nenaznačují než poměrně průkaznou zakotvenost tendenčního ostouzení táborských obrazoborců v představitivosti konce 15. a počátku 16. století. Historka o jejich pitce s rozkládajícím se tělem Václava IV. nepatří do pochmurné doby počátečního výbuchu revolučního husitství, nýbrž do imaginární retrospektivy vzniklé o jedno století později.

Třetí a snad i poslední pohřeb krále Václava se odehrál až pět let po jeho smrti, v době stabilizačního úsilí pražského konzervativního režimu. Vládcí Prahy jako by dodatečně chtěli napravit, co dříve zameškali. Jakmile zjistili, kde se pozůstatky nalézají, dali je přenést do Prahy, pietně uložit do důstojné rakve a připravit k smutečním obřadům. Pohřeb za účasti cechů patřil k málu slavnostních událostí husitské Prahy. Procesí s rozžehnutými svícemi vyšlo 25. července 1424 z Vyšehradu a přes obě pražská města dospělo ke katedrále sv. Víta, kde byl Václav pohřben po boku svého otce.²⁰³ Jelikož se při otevření jeho hrobu v únoru 1983 nenašly žádné zbytky královských insignií, lze se značnou pravděpodobností předpokládat, že proti předchozím zvyklostem nebyly do rakve vloženy.²⁰⁴ I v tomto ohledu se projevila nepřízeň doby, která nerespektovala ani místo, jež si Václav IV. zvolil k poslednímu odpočinku. Vládce husitské Prahy je ale třeba omluvit, neboť zbraslavský náhrobek byl mezitím zničen. Jedné pocty se však přes všechna příkoří mrtvému králi Václavovi dostalo. Procesí s jeho tělem bylo poslední, které prošlo tradiční smuteční trasou českých králů z Vyšehradu na Pražský hrad.

POMPA FUNEBRIS KRÁLŮ LADISLAVA A JIŘÍHO Z PODĚBRAD

Latinské slovo *exsequiae* označovalo celou škálu ceremoniálních a liturgických úkonů souvisejících s pohřby urozených i neurozených osob. Vpomáháme si s ním více méně ze stylistických důvodů, abychom zamezili neustálému používání výrazu pohřeb a jeho odvozenin. Právě pro svou významovou šíři se slovo *exsequiae* dobře hodí pro vylíčení posledního rozloučení s českým králem Ladislavem Pohrobkem.

Čeští katolíci, vedlejší země České koruny, papežská kurie i mnozí političtí činitelé v bližším i vzdálenějším sousedství vzhlíželi k dědici trůnu Ladislavovi s nadějí, že rychle dokončí započatou restauraci a vymýtí pozůstatky husitské hereze. O to více zasáhla tyto kruhy zpráva o jeho úmrtí krátce před tím, než se měl samostatně ujmout panovnické moci. Podle některých dějepisců a dvorních astrologů se tak naplnily neblahé předpovědi na základě několikerého objevu komet i jiných neobvyklých úkazů na zemi i na obloze z posledního období.²⁰⁵ Ladislav náhle onemocněl uprostřed příprav na svatbu s francouzskou princeznou Magdalenou. V té době již pobývalo v Praze mnoho cizinců počínaje rakouskými služebníky na dvoře a konče velmoži a diplomaty, kteří zanechali zprávy o rychlém průběhu choroby.²⁰⁶ Eneáš Silvius Piccolomini v Praze nebyl, přesto však z druhé ruky vypsál Ladislavovy poslední chvíle, a to s průhledným záměrem ukázat, jak má vypadat příkladná příprava panovníka na odchod z tohoto světa.

Když se přivolaní lékaři vzdali naděje na uzdravení, byl ke králi tiše snášejícímu bolest povolán zemský správce Jiří z Poděbrad. Ten se ho snažil utěšit, leč Ladislav byl již smířen s boží vůlí a království předal do jeho rukou. Požádal ho pak o dvě věci, a to nikoli v zájmu svém, ale dobovou mluvou řečeno, pro „obecné dobré“. Předně Jiřímu uložil, aby vládl spravedlivě a aby vdovám, sirotkům i slabým neodpíral spravedlivý soud. Za druhé měl Jiří umožnit bezpečný návrat do vlasti všem, kteří ho z Rakouska i odjinud doprovodili do Prahy. Když mu Jiří s pohnutím dal slib, Ladislav povolal duchovní, „kteří se postarali o spásu jeho duše a podle křesťanského zvyku mu podali svátost. Svoje šperky král odkázal pražskému kostelu a rozkázal, aby mu byly ustřiženy vlasy, zářící jako zlato, aby na něm nezůstala žádná marnost. Služebníci na to neřekli a vymýšleli různé průtahy. Když churavá duše nemohla více zůstat, požádal král o svícenou svíci, uchopil ji do ruky a pohlížeje na obraz ukřižovaného Spasitele začal se modlit modlitbu Páně. Když došel až na konec a pronesl poslední slova ‚ale zbav nás od zlého‘, už nepromluvil a zdálo se že neumírá, ale usíná, a tak opustil světlo pozemského světa.“ Vždyť komu je dáno užívat hodnosti, majetku a moci věčně. Touto

otázkou Eneáš Silvio zakončil svůj nekrolog nad osmnáctiletým zemřelým králem.²⁰⁷

Eneáši Silviovi dáme slovo ještě jednou. Příští papež, který věru neměl husitské Čechy a jejich představitele v lásce, by sotva Jiřímu a jiným páňům království přiznal upřímný zármutek nad smrtí Ladislava Pohrobka, kdyby o tom nebyl přesvědčen. Navzdory různým klevetám a jedovatým domněnkám, které se o Ladislavově údajně úkladné smrti záhy začaly šířit v sousedních zemích, tak můžeme předpokládat, že se kališnická Praha snažila vypravit svému králi pohřeb v mezích daných možnostmi skutečně královské. Oproti Karlovu pohřbu však nastaly velké posuny v dějišti.

28 _____

Účastníci pohřbu kardinála Landulfa v Kostnici roku 1416.

Vyšehrad byl stále ještě v troskách, kromě toho panovníkovo sídlo bylo již za Václava IV. přeneseno do Králova dvora v blízkosti dnešní Prašné brány, čímž se při pohřbu zmenšila role Pražského hradu. Také časový průběh doznal via facti značné změny. Králova mrtvola byla hned 24. listopadu vystavena ve velké síni Králova dvora, pro nebezpečí nákazy však nebyla ani umyta, ani balzamována a purpurovým zlatohlavem byla zakryta až po prsa, aby nebylo vidět odulé břicho. U katafalku se nepřestával číst žaltář, mezitím přicházely početné zástupy, četbu překrýval hlasitý pláč. Tuto ve středověku běžnou zvukovou kulisu doplňovala lamentující gestikulace.²⁰⁸

Pohřeb se odehrál za mimořádných bezpečnostních opatření již 25. listopadu. Hned po králově skonu zemský správce Jiří z Poděbrad začal rázně jednat. Všechny zemské pány a zástupce měst, kteří právě prodlévali v Praze, povolal k sobě a požádal je, aby mu pomohli v Čechách i v jiných zemích udržet klid a mír. Zároveň jim ohlásil, že si až do příštího sněmu ponechá moc zemského správce. Také purkmistři pražských měst měli až do nastoupení nového krále zůstat v úřadu, což se nepochybně vztahovalo i na rady ostatních královských měst. Jiří dal také osadit všechny brány stálými strážemi, aby nikdo až do skončení pohřbu nevycházel z města.²⁰⁹ Urychleně se také začal připravovat pohřeb s procesím. A protože pamětníci velkolepého rozloučení s císařem Karlem IV. už dávno nebyli mezi živými a protože povědomí o provizorních pohřbech Václava IV. také již vzalo za své, bylo třeba ve spěchu připravit řád nový. Jeho existenci lze odvodit z nadpisu příslušné kapitoly vratislavského rukopisu *Starých letopisů českých*, který zní: „Řád pochovávanie krále Ladislava“. Letopisec měl asi tuto písemnost po ruce, nepřepsal ji však slovo od slova, nýbrž ji převyprávěl a doplnil o další poznatky, o nichž se dozvěděl.²¹⁰ Zachováme se obdobně a dáme rovněž přednost komentované parafrázi.

Letopisec začíná svůj zápis stručně: „Pak v pátek den sv. panny Kateřiny [25. listopadu 1457] po kázání šli sú na procesí.“ Jak tomu rozumět? Kázání se nepochybně uskutečnilo v Týně, v úvahu přicházel pouze volený kališnický arcibiskup Jan Rokycana, který se procesí a dalších obřadů „v černém ornátě“ skutečně zúčastnil. Bylo tomu ještě bez králova těla, které spočívalo na marách v síni Králova dvora? Pokud ano, pak Rokycana a ostatní kališníci přešli z kostela ke dvoru, kde se připojili k dalším účastníkům pohřbu. Po provedení výkropu se procesí s královým tělem vydalo na cestu ke katedrále.²¹¹ Druhá možnost, že totiž Rokycana kázal nad tělem mrtvého krále, které bylo na marách přeneseno do Týna, se sice nabízí, považuji ji však vzhledem k odporu domácích i rakouských katolických velmožů za málo reálnou. V této souvislosti stojí za zmínku, že i pouhý výkrop byl Rokycanovi katolíky zazlíván.²¹² Rokycana se svými kališníky se tak asi musel spokojit se smutečným kázáním *sine corpore* a domoci se dalšího kázání v katedrále.

Zvyk předků vozit tělo zesnulého krále po městě sice nebyl zcela opomenut, z časových důvodů však z trasy pohřebního průvodu vypadlo Nové Město.²¹³ Nyní s prospěchem využijeme „řádu“ starého letopisce: Čelo procesí tvořili řemeslníci s planoucími svícemi, nejspíše každý cech zvlášť pod svou korouhví. V procesí převládaly tmavé oděvy, jednotné oblečení černé barvy nebylo možné pro krátkost doby pořídít. Poté následovali žáci farních škol a mniši. Další pořadí v hierarchicky členěném průvodu náleželo rektorovi, mistrům, bakalářům a studentům pražské univerzity, po nich „ryněři“ vedli 10 koní přikrytých černým sukem a určených k ofěře.²¹⁴ V další skupině kráčeli za svátostí oltářní utrakvističtí kněží s hořícími svícemi,²¹⁵ po nich v černém ornátě následoval arcibiskup Jan Rokycana. Kališnický letopisec se sice nezmiňuje o katolických kněžích a prelátech, i s nimi však musíme počítat, byť jich podle vratislavského kronikáře Eschenloera nebylo mnoho.²¹⁶ Za Rokycanou šli rytíři (zřejmě v královské službě u dvora), všichni v černém rouše jako mniši a s černou svící v ruce.

Zde opět musíme letopisce doplnit, a to s využitím závěrečného místa jeho řádu, kde mluví o nahém ostrém meči, jablku, žezle a praporcích s korouhvemi. Královské insignie včetně meče skloněného k zemi nesli či vezli zvlášť vybraní šlechtici. Zde bychom chtěli znát více, protože podle analogií s jinými ceremoniemi tohoto druhu byla manipulace s insigniemi čestným úkonem vyhrazeným nejvyšším zemským, dvorským či městským úředníkům. Musíme však počítat i s možností, že před králem byl nesen jen skloněný nahý meč, zatímco klenoty spočívaly na marách. Nasvědčovala by tomu německá „lidová“ píseň o smrti krále Ladislava, podle níž měl král na hlavě zlatou korunu.²¹⁷

Dospěli jsme k ústřední části průvodu. Za mečem a korouhvemi staroměstští konšelé nesli nebo doprovázeli vysoké máry, na nichž spočívalo tělo krále zakryté až po prsa zlatohlavem (tzn. zlatem protkávanou látkou). Ladislav měl odkrytou hlavu se zlatavými, všemi obdivovanými vlasy, aby ho všichni mohli naposled spatřit, litovat a želet jeho ztráty. Staroměstští konšelé a obecní starší donesli či doprovodili mrtvého krále přes most až na Malou Stranu, kde je vystřídali malostranští konšelé, kteří tvořili doprovod až na Hradčany, kde si vyměnili roli s kanovníky a jejich žáky, kteří přinesli krále až do svatovítského chóru.²¹⁸

Starý letopisec sice nezapomněl na plačící obecný lid v závěru procesí, opomenul však zmínit zemského správce Jiřího z Poděbrad a jiné nejvyšší urozené činitele země kráčeující v blízkosti mar a střežící krále i znaky jeho země.²¹⁹

Před vstupem do katedrály pak kanovníci přikázali přivést koně až do kostela.²²⁰ Kališničtí činitelé protestovali, neboť to považovali za znesvěcení svátosti těla božího a tvrdili, „že taková věc není slýchána“. V tom

29 _____
Římského císaře, uherského a českého krále Zikmunda Lucemburského smrt zastihla ve Znojmě 9. prosince 1437 v okruhu jeho blízkých

se ale mýlili, neboť tomu tak bylo již při pohřbu Karla IV. Starý letopisec si také povšiml nebo se mu to doneslo, že cizinci rozdávali peníze každému, kdo chtěl jít k ofěře. Leč chudí lidé, povzdechl si, „berúce peníze od Němcuov, mnozí sú (je) sobě schovávali“. Vzájemných nedorozumění mezi domácími a cizinci, mezi kališníky a katolíky bylo však více. Mistr Rokycana si nedal vzít příležitost, kterou sám chápal jako svoji povinnost, a proslovil kázání, v němž využil verš z básně Mikuláše z Bibrachu „Mors est ventura, que non curat tua iura“. Předlohou nebo inspirací mu mohlo být Husovo kázání na paměť císaře Karla z 29. listopadu 1409. Náš letopisec však zřejmě veršům špatně porozuměl a v domnění, že slyší jméno známého světce, připsal výrok sv. Bonaventurovi.²²¹ Nelibost kanovníků nad kázáním Rokycany v jejich chrámu dal najevo doktor Václav z Krumlova slovy: „Mistře, přestaň, však již dosti je toho kázanie.“²²²

Po mešním obřadu bylo z příkazu zemského správce rozlomeno a zničeno Ladislavovo pečtidlo jako symbolické ukončení jeho majestátu. Obdobně se tak stalo s mečem, s nímž si rytíři neuměli dlouho poradit, i s královými insigniemi. V závěru Jiří z Poděbrad třikrát obešel s Ladislavou korouhví jeho katafalk. Nakonec ji rozerval, hodil na zem a pošlapal. Totéž učinil s erbovními korouhvemi jiných zemí, což „Němci na to hledíce a litujícíce toho, že se jich králi korúhvem tak stalo, dali se u veliký pláč“. Polámané korouhve pak ještě dlouho visely nad jeho hrobem. Po pohřbu, kolem druhé hodiny odpolední, čeští páni vsedli na koně a jeli do svých hospod na oběd.²²³ Dodejme k tomu, že tak jistě učinili Pražané, kteří na Hrad dorazili pěšky.

Je smutné, že o pohřbu posledního domácího krále víme tak málo. Kališničtí kronikáři odbyli smrt a exekvie Jiřího z Poděbrad několika málo slovy. Týž letopisec, který barvitě zachytil pohřeb Ladislava Pohrobka, pouze zapsal data Poděbradova úmrtí (v noci na sobotu 23. března)²²⁴ a pohřbu (v pondělí 25. března). K tomu připojil nám již známou zmínku o soudku s jeho vnitřnostmi, takto pochovanými v Týně vedle hrobu Jana Rokycany, a několik rozjímavých slov o jeho stálosti v pravdách Kristových.²²⁵ Autor zápisu v mladším, křižovnickém rukopisu *Starých letopisů českých* vypustil údaj o soudku, zato však připojil kritickou výtku, že Jiří opovrhl „zdravú radú dobrého a svatého kněze Martina Lupáče“, s nímž nechtěl v Kutné Hoře ani promluvit, přestože se právě Lupáč zasloužil o jeho zvolení. Následuje dovětek, který vyráží dech. Lupáč prý dokonce prosil Boha slovy: „Milý Bože, zkaziž toho krále Jiří i jeho rodinu.“ A tak se podle našeho letopisce také stalo, neboť kromě knížete Viktorina (ten zemřel 30. srpna 1500 v Těšíně) nebyl v té době žádný z jeho synů naživu.²²⁶

Vše podstatné, co o posledním rozloučení s králem Jiřím víme, pochází z listu, který 27. března Jiří Heimburg zaslal saským knížatům.²²⁷ Tento humanisticky vzdělaný právník, který stál Jiřímu v zahraniční politice

vždy věrně po boku, vévodům sdělil, že po dva dny, v sobotu a neděli, bylo podle starodávného zvyku tělo krále Jiřího ve vsi příslušné nádheře vystaveno v jeho sídle. V pondělí byly královny pozůstatky ve stejné honosné důstojnosti dopraveny ulicemi města Prahy do katedrálního kostela sv. Václava,²²⁸ kde byly pochovány. Zádušní mše celebroidali kněží a mniši obojího vyznání, kteří mu tak vyslovili uznání za jeho ochranu a záštitu.

Nebudeme asi daleko od skutečnosti, když se budeme domnívat, že exekvie krále Jiřího z Poděbrad měly zhruba shodný průběh a scénář jako pohřeb Ladislava Pohrobka před třinácti roky. Nešlo o dobu tak vzdálenou, aby vše potřebné nebylo ještě v čerstvé paměti. Konec konců byly obdobné i okolnosti spěšného pohřbu, takže i tentokrát se procesí nejspíše vyhnulo Novému Městu. Aktuální nezbytnosti byly i u královských pohřbů silnější než tradice.

POHŘBY ČESKÝCH KRÁLŮ EXTRA BOHEMIAM

Všichni čtyři čeští králové, o nichž bude nyní řeč, byli panovníky i v jiných zemích. Pohřbeni však mohli být jen v jedné z nich. Ať už se rozhodli sami či nikoli, místem jejich posledního odpočinku se staly nekropole uherských králů ve Varadínu a Stoličném Bělehradu. V Praze by po smrti našli větší klid, i když ani zde by je neminula občasná manipulace s jejich kostmi. Turecká expanze však v obou uherských metropolích nechal kámen na kameni, takže archeologové i antropologové zůstávají v nejistotě při identifikaci tělesných i jiných pozůstatků.²²⁹

Císařové a králové neumírají sami.²³⁰ Toho si byl vědom i římský císař, uherský a český král Zikmund Lucemburský. Už při odjezdu z Prahy 11. listopadu 1437²³¹ se provokativně nechal ozdobit zlatým věncem na znamení svého triumfu a do nosítek usedl v majestátním rouchu, které pak, jak tomu mnohé nasvědčuje, používal i při všech zbývajících aktech veřejné povahy ve Znojmě. Víme již, že Zikmund odedávna štedře podporoval kostel ve Velkém Varadíně, kde chtěl být pohřben u nohou svého oblíbeného svätce, uherského krále Ladislava.²³² V předtuše blížící se smrti císař vedle státnických záležitostí týkajících se mimo jiné nástupnictví jeho zetě Albrechta jistě stačil vydat pokyny ceremoniální povahy.²³³ Vše nasvědčuje předem promyšlené inscenaci, o níž máme zprávu od Zikmundova diplomata a životopisce Eberharta Windeckeho.²³⁴ V pondělí 9. srpna, kdy mu lékaři už nedávali žádnou naději, nechal se obléci do honosného ornátu, v němž čítal při vánoční mši evangelium, a posadit na trůnní stoličce s nasazenou císařskou korunou. Takto vyslechl svoji poslední mši obklopen svými nejbližšími příbuznými, dcerou Alžbětou, jejími dětmi, zetěm Albrechtem a uherskými i jinými pány, kteří patřili k jeho spolehlivým důvěrníkům. Chyběla naopak císařovna Barbora, kterou Zikmund pro její intriky nechal uvěznit v Prešpurku. Vizuální představu o této inscenaci poskytuje soudobá ilustrace k Windeckovým *Pamětihodnostem*.²³⁵

Císař Zikmund skonal téměř ve věku sedmdesáti let k večeru téhož dne 9. prosince sedě stále na trůnu. Podle jeho přání byl potom oděn do prostého oděvu z šedého plátna, v němž měl být na znamení své pokory nejprve tři dny vystaven a pak pohřben. Vzhledem k počínající zimě bylo možné balzamování odložit a naplnit tak i v tomto ohledu císařovu vůli. Také jeho otec si přál být pohřben v prostém šedivém rubáši, naopak rozloučení v sedě se zdát být novým prvkem odpovídajícím měnícím se názorům na poslední chvíli člověka i na vzorovou prezentaci panovníka.²³⁶ Zhruba po dvoutýdenní cestě přes Prešpurk, Komárno, Ostřihom a Budu byly Zikmundovy pozůstatky převezeny do kostela ve Velkém Varadínu, kde byly v posledním týdnu roku 1437 se všemi náležitostmi příslušejícími císaři uloženy poblíž hrobu sv. Ladislava a Zikmundovy první ženy Marie Uherské.

Jen podle analogií s pohřby jiných králů se domýšlíme, že Zikmundovo tělo spočinulo na katafalku a poté v rakvi oděno v drahocenném rouše a s pohřebními insigniemi. Není také známo, zda se uskutečnilo procesí, kdo pronesl smuteční poslovy a kdo celebroid slavnostní zádušní mši. Zcela jistě byly na závěr pohřbu, pokud se tak nestalo dříve, zničeny všechna pečtidla a patrně též další symboly císařova majestátu.²³⁷ Text nápisu na náhrobku, údajně přímo od Zikmunda, zanechal jeden z kronikářů města

30 _____

Úmrtní štít uherského a českého krále Matyáše Korvína († 1390) použitý při jeho pohřbu

Klingenbergu.²³⁸ Svérázný nekrolog na téhož panovníka čteme v křižovnickém rukopisu *Starých letopisů českých*. Po zmínce, že vévoda Albrecht spolu s jinými pány dovezl Zikmunda do Varadína, kde ho pochovali, z ničeho nic následuje: „Versus: Sceptra Sigismundi vindex Concepcio stringit,“ tzn. „Vládu Zikmundovu mstivé Početí zničilo“. Jde o narážku, že Zikmund zemřel v pondělí, den po svátku Početí Panny Marie.²³⁹

Víme již, že ani přání či pokyny římských králů nebyly pro pozůstalé nedotknutelným závazkem. Truchlící Vídeň tak na svého vévodu a římského, uherského i českého krále Albrechta II. 28. října 1439 marně čekala.²⁴⁰ Tělesné pozůstatky byly již sice tohoto dne převezeny do blízkého Raabu, tam však královna vdova Alžběta z politických důvodů přikázala zamířit na jih do Stoličného Bělehradu, kde byl Albrecht dosti chvatně již 30. nebo 31. října 1439 pohřben v tamější katedrále. Jelikož v době tak krátké nebylo možné počítat s účastí šlechty vzdálenějších zemí a krajů, protokolární povinnosti na sebe vedle domácích pánů převzali urození reprezentanti Rakouska a Štýrska. Po jednotlivých rakouských a jiných zemích, které vždy zastupovala čtveřice šlechticů s korouhví, helmem, štítem a mečem, následovaly v tomto velkolepém procesí čtveřice rytířů reprezentujících v obvyklém pořadí všechna tři Albrechtova království. Každou z těchto královských zemí zastupovali tři další šlechtici nesoucí napodobeniny insignií. V čele každé skupiny kráčel rytíř, který vedl za uzdu koně s černým přehozem a znakem příslušné země či království. Všechny tyto koně byly v závěru obřadů určeny k ofěře. Díky soudobému zpravodaji známe i jména rytířů či šlechticů reprezentujících České království.²⁴¹ Lze předpokládat, že po celou dobu procesí i při obřadech v katedrále Albrecht spočíval na katafalku ve skvostném oděvu a s insigniemi svého majestátu.²⁴² Byla to skutečná ojedinělá *pompa funebris*, jejíž příprava si vzhledem ke krátké době vyžádala enormní úsilí i prostředky.²⁴³

Vědomosti, které nám chybějí o pohřbech králů, lze výjimečně získat i jinak. Neobyčejně cenným svědectvím jsou zprávy o synovci královny Barbory, hraběti Oldřichu II. Celském, který byl úkladně zabit v Bělehradě 9. listopadu 1456. Ač nešlo o krále, byl mu ve slovinské Celji (něm. Cilli) vypraven pohřeb hodný králů. Smuteční obřady za posledního potomka slavného rodu trvaly celý měsíc. V poslední den bylo u jeho černým sukem zastřeného hrobu za svitu mnoha voskovic obětováno i pět korouhví, čtyři za hrabství, jež Oldřich ovládal, a pátá smuteční, každá se štítem a pozlacenou přilbou. Obětováno bylo i dvanáct černě pokrytých koní. Když ozbrojený rytíř poklekl, herold nad ním roztrhl korouhev celských držav a mohutným hlasem zvolal: „Dnes ještě hrabata celští a již nikdy víc.“ Pak se strhl žalostný nářek přítomných.²⁴⁴

Král Albrecht II. byl během svého života v katedrále Panny Marie ve Stoličném Bělehradu jen jednou, a to při své korunovaci. Jestliže se ho

jeho vdova rozhodla pohřbít právě zde, svědčí to o významu, který v uherském dějinném povědomí a politickém uvažování tato katedrála měla.²⁴⁵ Když 6. dubna 1490 nečekaně zemřel v dobyté Vídni Albrechtův nástupce na uherském trůně Matyáš Korvín, rozumělo se samo sebou, že Stoličný Bělehrad bude místem jeho posledního odpočinku. Na prvním zasedání královské rady byla zničena pečetidla mrtvého krále, z čehož můžeme usuzovat, že tento na výsost politický akt byl bezprostředně spojen se smrtí, nikoli s pohřbem panovníka. Třebaže s velkým žalem u obyvatel Vídne nebylo možné počítat, bylo tělo mrtvého dobyvatele vystaveno ve Svatoštěpánském dómu.²⁴⁶ Oficiální Matyášův dějepisec Antonio Bonfini v této souvislosti výstižně poukázal na rozdíl mezi symbolickými a skutečnými pohřebními obřady. V prvním případě měl zemřelého připomínat kenotaf, ve druhém kamenná schránka s rakví, tj. sarkofág.²⁴⁷

Bonfini je také autorem jediného, o to vzácnějšího popisu Matyášova pohřbu, který se odehrál ve Stoličném Bělehradu 24. dubna 1490. I když se ho sám nezúčastnil, měl vždy spolehlivé zpravodaje, a proto má jeho záznam značnou věrohodnost. Do paměti se účastníkům vryl již samotný transfer Matyášova těla. Loď, která mrtvého krále po Dunaji převážela, byla doprovázena konvojem padesáti dalších plavidel. Zvlášť působivá byla zastávka v Prešpurku, kde místní měštky přišly vyjádřit svoji soustrast královně vdově. Ta sice pokračovala v plavbě do Budy, kde byla přítomna při předání hradu a korunního pokladu, do Stoličného Bělehradu však nejela. Uprostřed katedrály Panny Marie bylo Matyášovo tělo v majestátním plášti, avšak se zakrytým obličejem, znovu vystaveno na vyvýšeném katafalku, jenž byl překryt purpurovým přehozem. Podél Matyášova těla byly uloženy pohřební insignie, jak tomu bylo téměř ve všech případech, s nimiž jsme se až dosud setkali. Kolem katafalku stáli z jedné strany preláti, z druhé uherští velmoži.

Vlastnímu pohřbu předcházelo procesí, které nejspíše mělo tradiční ráz, včetně koní s černými přehozy a znakovými štíty, které vedli rytíři v plné výstroji.²⁴⁸ Zdá se, že jeden z nich nesl skvostný, vzácně dochovaný pohřební štít, který nechal zhotovit probošt katedrální kapituly Dominik Kálmáncsehi. Uprostřed dřevěného štítu potaženého kůží je umístěn znak krále Matyáše ve věnci se slunečními paprsky. Jeden ze čtyř reliéfních znaků na okrajích patří se značnou pravděpodobností Moravě. Kolem štítu je latinská prosba, která v češtině zní: „Svatá Marie, rodičko boží, přimluv se za krále Matyáše.“²⁴⁹ Zřejmě to také byl sám probošt, kdo dohlédl, aby štít neutrpěl újmu při nám již známém ničení korouví, štítů a jiné vladařské symboliky na závěr exekvií. Ostatně bylo také třeba dávat bedlivý pozor na vzácné drahocennosti včetně velkého zlatého kříže v údajné ceně 45 000 zlatých, které byly vystaveny u katafalku. Podle historiografa Bonfiniho při této „podívané“ všichni přítomní hlasitě plakali a naříkali.

A pokud tak tomu skutečně bylo, že dvanáct rytířů, ať již na koních či bez nich, pohodilo kolem sarkofágu znaky a korouhve včetně dobytých praporců, šlo o nevídanou podívanou.²⁵⁰

Díky svým válečným činům i své druhé choti Beatrici Neapolské král Matyáš někdy zastiňoval i samotného císaře Fridricha III., jehož přešel o tři roky i na onen svět. Snad právě proto se Fridrichovi dostalo monumentálního náhrobku, který dodnes vzbuzuje údiv a dává přibližnou představu, jak mohly vyhlížet i sarkofágy Zikmunda Lucemburského a Matyáše Korvína.²⁵¹ Kondolencí k úmrtí panovníků by asi bylo možné uvést celou řadu. Za jiné si však zde zaslouží citaci úryvek ze soustrastného listu, který zaslala Florentská republika královně Beatrici zhruba měsíc po Matyášově pohřbu: „Ztratili jsme přítele, patrona, obhájce naší důstojnosti i znamenitého přímluvce za naši obec.“²⁵² Poučné by také bylo sledovat, jakým způsobem a v jaké formální úpravě se ohlašovala smrt panovníka do zahraničí. V listu polskému králi Zikmundovi kancelář Ludvíka Jagellonského vylíčila smrt jeho otce Vladislava II. jako „zářný příklad pro knížata a poddané, jak dobře umírat“.²⁵³

Dostáváme se tak ke čtvrtému českému králi pohřbenému extra Boheimiam. Podle benátského cestovatele a dějepisce Marina Sanuto ml. byl umírající Vladislav II. obklopen preláty. Dříve než 13. března 1516 naposled vydechl, napomenul syna Ludvíka, aby byl vždy poslušen papeže. Jeho legátovi pak odevzdal skvosty své i zemřelé choti Anny. Údajně také zrušil všechna rozhodnutí, jež byla v Čechách namířena proti římské církvi, a vybídl syna i jeho poručníky, aby ze země vyhnali kacíře, zvláště pak pikarty, tzn. české bratry. Tyto články Vladislavovy závěti byly sice úředně sepsány, již tehdy však svědci tohoto posledního pořízení pochybovali o jejich proveditelnosti.²⁵⁴ Chtěli bychom znát více zvláště o Vladislavově pohřbu ve Stoličném Bělehradu. Tady však naše znalosti selhávají, takže se nanejvýš můžeme domnívat, že se i při jeho pohřbu uplatnily tradiční postupy při exekviích uherských králů.

O pohřbu Ludvíka Jagellonského, posledního z českých králů, jimž patřil naše pozornost, dokážeme říci mnohem méně než o jeho symbolických exekviích, které se odehrály v Praze. Už sama Ludvíkova smrt vybočovala z řady. Oloupený do naha zůstal ležet nepoznán na bojišti. Dlouho se také věřilo, že bitvu u Moháče 29. srpna 1526 přežil. Královna Marie vyslala za manželem z Bratislavy, kam se uchýlila, svého komorníka, který našel Ludvíkovu svlečenou mrtvolu v bažinách. Královně přinesl prsten, který svému choti darovala, a kousek vousu ukrytý v šátečku. Královští služebníci uložili Ludvíkovo tělo do vysmolené rakve a odvezli je do Stoličného Bělehradu. Zde Ludvík spočinul vedle svých rodičů a jiných uherských králů, mezi něž se po vzoru otce přiřadil.²⁵⁵

EXEKVIE ČESKÝCH A UHERSKÝCH KRÁLŮ ABSENTE CORPORE

O pohřebních obřadech za nepřítomné panovníky není ve starších dobách nic slyšet. Zvlášt to překvapuje u císaře tak významného, jakým byl Karel IV., neboť hned v případě římského krále Ruprechta Falckého máme povědomí o třech symbolických exekviích, a to v Norimberku, Nördlingen a ve Frankfurtu.²⁵⁶ Do určité míry lze toto mlčení pramenů připsat na vrub nahodilého dochování či ještě nedostatečné znalosti soudobých pramenů. Více méně jen příležitostně se dozvídáme, že pohřební mše *in absentia regis* byly slouženy již za císaře Karla IV., a to přinejmenším v biskupské Litomyšli. Bylo-li tomu zde, mohly se obdobné obřady odehrát i jinde. A skutečně, suché záznamy nejstarších radních účtů dokládají symbolické obřady (*obsequia*) za císaře Karla v hornolužickém Zhořelci. Ke dni 21. prosince 1378 v nich stojí, že město vydalo za sukno 1 zlatý a 11 šilinků a za vosk rovněž nemalou sumu 6 kop a 18 grošů. Knechtům a jiným lidem, kteří nesli svíce, bylo vyplaceno 27 grošů, za četbu žaltáře půl hřivny a konečně kněžím a mnichům se za smuteční řeči dostalo 6 šilinků a 5 grošů. Z uvedených údajů lze vyčíst, že vedle zádušních bohoslužeb bylo uspořádáno i procesí se svícemi.²⁵⁷

Vratme se však k záznamu kázání, jehož se v Litomyšli 30. prosince 1378 ujal již zmíněný minorita Jindřich z Vildštejna, který si za úvodní téma případně zvolil poslední slova z Jóba 42, 17: „Zemřel jako stařec sytý dnů.“ Biblické citace tu opět soupeří s Jindřichovými verši. Na rozdíl od kázání u křížovníků Jindřich tentokrát častěji evokoval zemřelého císaře, a to snad i z toho důvodu, že podle oslovení mluvil nejen k duchovním, ale i ke světským pánům. V návaznosti na slova Zjevení 22, 16 „Já jsem potomek z rodu Davidova“ kazatel nechal promluvit samotného Karla: „Já jsem Karel, syn vznešeného krále Jana a vnuk císařů Jindřicha a Karla [Velikého].“²⁵⁸ Jestliže tu Jindřich projevil znalost císařovy sebeprezentace v jeho pomyslném rodokmenu, v další části svého kázání využil svých vědomostí o Karlových cestách k římské kurii a do Francie. Karel prý ve své skromnosti před papežem a francouzským králem nejen pokorně smekal biret, klobouk či kapuci, ale i vedl za uzdu jejich koně. To v případě francouzského krále Karla V. nepřicházelo v úvahu, neboť císař Karel se v závěru svého života pěšky pohyboval s krajními obtížemi. Přesto by však Jindřichova zmínka mohla být čerstvou reminiscencí na setkání obou Karlů před Paříží na pláni u kaple Saint-Denis v pondělí 4. ledna 1378. Oba nejprve smekli, pak popojeli k sobě a jeden druhého vzal za ruce. Francouzský král se potom zařadil tak, aby měl císaře po své pravici.²⁵⁹ Tím jsme apostrofy a připomínky císaře v litomyšlském projevu Jindřicha z Vildštejna vyčerpali.

Domněnku, že významná říšská města uctívala zemřelé císaře a krále již dříve, posilují doklady o symbolických exekviích v Norimberku, které vykazují ustálený modus. Smuteční obřady na paměť císaře Zikmunda se v tomto významném říšském městě uskutečnily 6. a 7. ledna 1438. V kostele Panny Marie (Frauenkirche) byla před oltářem postavena dřevěná, černou látkou přikrytá stolice, na níž spočívaly kopie říšských klenotů,

31 _____

Pohřební mše za římského císaře Fridricha III. Habsburského († 1493) ve vídeňském dómu sv. Štěpána

kteří městská rada pro tuto příležitost nechala za velký obnos pořídit. Kolem tohoto katafalku *sine corpore* údajně plálo čtyři sta voskovic, takže šlo o skutečnou „chappelle ardente“, jak se tyto skvostně vyzdobené a osvětlené pohřební konstrukce nazývaly.²⁶⁰ Podle tamějšího zvyku²⁶¹ se prvního dne konaly slavnostní vigilie, druhého dne pak opat z Heilbronnu celebraval zádušní mši za účasti dalších opatů a velkého množství duchovních. Zahanbit se v tomto ohledu nedala ani městská rada ve Frankfurtu, která uspořádala mohutné procesí do chrámu sv. Bartoloměje (dnešního dómu) a mimo jiné objednala tři Zikmundovy portréty, z nichž jeden měl být majestátní povahy.²⁶² K tomu je ještě třeba dodat, že v Bologni 8. ledna 1438 celebraval smuteční mši za Zikmunda sám papež Evžen IV.²⁶³

V Praze, jak tomu mnohé nasvědčuje, se smuteční obřady za Zikmunda soustředily do katedrály, kde vigilie i slavnostní mši celebraval basilejský legát Filibert, jinak biskup z Coutances. Jelikož zde šli k ofěře nejen páni, rytíři, zemané, preláti a kanovníci, ale i konšelé a měšťané zastupující obce pražských měst, lze soudit, že se samostatné obřady v Týně a v dalších kališnických chrámech asi nekonaly.²⁶⁴ Na rozdíl od Prahy upřímně želela skonu císaře, který jim byl po celé období husitských válek pevnou oporou, města v obou Lužicích. Ve Zhořelci se na přelomu let 1437–1438 zvonilo po dobu třiceti dnů. Kromě toho městská rada nechala postavit sarkofág pro zádušní mše.²⁶⁵ Další výdaje město čekaly o necelé dva roky později, když přišla zpráva o smrti krále Albrechta II. Zdá se, že černé sukno i konstrukce sarkofágu zbyly z minulých exekví, neboť město tentokrát v týdnu od 8. do 15. listopadu 1439 vydalo pouze 16 grošů, a to žákům nesoucím svíce a knechtům za nápoje.²⁶⁶ Dodatečně však bylo třeba zaplatit za vosk na svíce v hodnotě 2 šilinků a 6 grošů.²⁶⁷

Záhy se také ve Zhořelci vědělo, že v Praze bylo zvoněno ve všech kostelích a že Albrechtovo úmrtí bylo obvyklým způsobem, tj. vigiliemi a zádušními obřady, připomenuto již ve dnech 11. a 12. listopadu 1439.²⁶⁸ Snad tomu tak bylo v katedrále a v katolických kostelích, neboť kališníci uspořádali „službu“, tzn. zádušní obřady, až v neděli 22. listopadu v chrámu Panny Marie před Týnem. Z příkazu purkmistrů a konšelů (zřejmě všech pražských měst) byly na „máry“ položeny královské insignie včetně meče. Zda šlo o originály, lze se jen dohadovat. V každém případě však k ofěře spolu s konšely přispěla i „obec obojeho pohlaví“. Je to vzácný případ, kdy se ve smutečních obřadech za české krále připomíná též účast žen.²⁶⁹

Obdobná posmrtná pocta, tentokrát však ze strany koncilu, se odehrála 7. prosince 1439 ve Florencii. Smuteční promluvu při zádušní mši za českého, v první řadě však za římského a uherského krále Albrechta II. pronesl převor Jan Joffridi z burgundského kláštera Arbois. Ve Vídni, zaskočené nečekanou změnou Albrechtovy poslední vůle, byl hlavním řečníkem profesor vídeňské univerzity Tomáš Ebendorfer.²⁷⁰ Zdá se, že v Norimberku

byly ještě v dobré paměti symbolické exekvie za císaře Zikmunda a že se obřady za jeho zetě od nich příliš nelišily, včetně svícemi obklopené nápodoby hrobu. Ve Frankfurtu probíhal právě říšský sněm, což vzpomínkovým tryznám dodalo slavnostní charakter. Při zprávě o králově úmrtí účastníky sněmu nejprve zachvátilo davové pohnutí, při němž se někteří z nich údajně vrhali k zemi. Po několika patetických projevech pak bylo rozhodnuto uspořádat 6. ledna vigilie, při nichž devět infulovaných prelátů mělo přečíst všech devět lekcí. Následujícího dne byla celebrována zpívaná zádušní mše, při níž kolínský arcibiskup přečetl epištolu a jeho mohučský kolega evangelium. Všichni její účastníci měli mít na znamení smutku oděv černé barvy.²⁷¹

Smrt následujícího českého krále a dědice trůnu Ladislava Pohrobka vzbudila sice široko daleko živý ohlas, spíše však v publicistice než v zádušních obřadech královských a jiných měst. Žádné zprávy o nich překvapivě nemáme ani ze slezské Vratislavi, ani z Vídně. Zato však právě za tohoto českého krále, vůbec jediného v celé historii, byly uspořádány okázalé smuteční ceremonie ve Francii. Zpráva o Ladislavově smrti byla poslána i poselstvu, jež jelo do Francie pro jeho nevěstu, princeznu Magdalenu. Smutná zvěst dorazila do Tours, kde se právě připravoval odjezd nevěsty, 24. prosince 1457. Nemocnému králi Karlu VII. byla zpráva oznámena se zpožděním několika dní, a to z obavy, aby se mu nepřitížilo. Mezitím královna Marie z Anjou konala přípravy k pompézním smutečním obřadům. Jen pro chrám sv. Martina bylo opatřeno obrovské množství vosku a zhotoveno 300 znaků Ladislavových zemí. Dalších 500 kusů bylo určeno pro noční vigilie, jichž se zúčastnilo rovněž 500 černě oděných osob s velkou svící. Všechny oltáře byly černě zastřeny a opatřeny uvedenými znaky. Při zádušních obřadech pozornost upoutával vysoký katafalk, na němž plálo 1000 svící. Na zpáteční cestě se poselstvo zastavilo v Paříži, kde byly 9. ledna 1458 za krále Ladislava uspořádány další slavné zádušní obřady.²⁷²

Pohřeb Jiřího z Poděbrad (25. března 1470) měl sice všechny ceremoniální a jiné náležitosti královských exekví, avšak mimo Prahu, zvláště pak na Moravě a ve vedlejších zemích České koruny příslušejících pod protikrále Matyáše, nebylo důvodu exkomunikovaného panovníka veřejně želet. Jinak tomu ale bylo u nástupce obou soupeřících monarchů, Vladislava II. Jagellonského. Ten sice, jak již víme, byl podle svého přání pochován v Uhrách, s tím se však v Čechách i jinde počítalo, takže se předem vědělo, že v úvahu přicházejí jen symbolické exekvie.

Zpráva o králově skonu (zemřel 13. března 1516 v 7 hodin ráno) přišla do Prahy na Bílou sobotu, která toho roku připadla na 22. března. I když se tato smutná novina během večera po Praze hned rozkřikla, vzhledem k tradičním velikonočním obřadům byly tzv. hrany (vyzvánění mrtvému)

a zádušní mše o týden posunuty. Staroměstská rada však z obavy před nepokoji rozeslala již o Božím hodu velikonočním varovné listy do královských měst, jejichž zástupce pozvala k poradě na 2. dubna.²⁷³ V napjaté atmosféře vojenské pohotovosti purkmistr Jiřík Hrdina o Provodní sobotě (29. března) znovu svolal staroměstskou radu, která přikázala obecním starším, aby na pondělní zádušní bohoslužby přišli v černém oděvu a s černou svící. Smuteční obřady za zemřelého krále však již v neděli navodilo zvonění hran ve všech pražských kostelech.

V pondělí v 11 hodin se konšelé a obecní starší sešli na Staroměstské radnici, odkud pak ve spořádaném průvodu odešli na jitřní zádušní mši do Týna. Z farního domu byly přineseny máry přikryté černým axamitem, na němž byl dobře zřetelný „zlatohlavový kříž s erby“. Panu Buriánu Lazarovi připadla čest nést korunu, jiným konšelům byly svěřeny žezlo, jablko a dřevěný meč. Všechny tyto insignie byly vystaveny na předem připraveném dřevěném pódiu pokrytém černým sukrem. Po bohoslužbách následovalo procesí: někteří z konšelů a obecní starší kráčeli před kněžími, za nimiž byly neseny královské insignie: řezník Ziga nesl královskou korouhev, mistr Jan Pašek „dřevěný meč postříbený“, purkmistr Jiřík Hrdina od zvonu korunu, Jan Hlavska žezlo z pravé strany a Jan Nastojte pozlacené jablko v černém taftu (taffatu) z druhé strany. Po této trojici, která kráčela pospolu, následovali čtyři černě odění „mládenci“ s černými klobouky a s hořícími svícemi, za nimi dvanáct (jinde se praví osm, což je věrohodnější) „znamenitých“ měšťanů v černých kuních šubách neslo máry, „jakoby tu osobně král ležal“. Procesí vyšlo z chrámu, obešlo celé náměstí a vrátilo se do kostela. Lze si domyslet, že jmenovaní konšelé znovu odložili insignie na stůl před mάρami pokrytý černým damaškem.²⁷⁴

Následovala mše, kterou u velkého oltáře sloužil emauzský opat pod infulí.²⁷⁵ Purkmistr a konšelé při obřadu seděli či klečeli okolo mάρ pod velikým křížem v lavicích pokrytých černým sukrem. Po obětování týnský farář Jakub Uher kázal na téma z druhé kapitoly proroka Daniela o podivné soše, která se Nebúkadnesarovi zjevila ve snu. Kazateli se zřejmě zamlouvala ta slova Danielova výkladu, v nichž se praví, že to je Bůh který „krále sesazuje, krále ustanovuje“. Po kázání purkmistr a jeho vybraní kolegové přistoupili ke stolu před mάρami, vzali insignie, přešli s nimi k velkému oltáři, kde je postupně předali emauzskému opatovi. Ten korunovační klenoty spolu s dřevěným mečem, který zlomil ve dvě, položil před monstranci na předem připravenou a černě přikrytou stolicí. „A zpívali kánon i kondukt až do konce, a korúhev vytáhli nahoru. Poté všichni, konšelé, obecní starší, faráři i jiní kněží a univerzitní mistři přešli do radnice, kde staroměstský písař mistr Václav pronesl jménem rady poděkování starším.“²⁷⁶ Také na Novém Městě u sv. Jindřicha je doloženo procesí, „ale kratším během“. Naproti tomu páni zemští uspořádali

smuteční bohoslužby v katedrále u sv. Víta až při zasedání zemského soudu při suchých dnech o Letnicích v pondělí 26. května.

Mnohem více Pražany zaskočila tragická smrt dvacetiletého krále Ludvíka Jagellonského. Zpráva o drtivé porážce jeho vojska u Moháče se sice dostala do Prahy už 9. září 1526, avšak o králi samém kolovaly protichůdné zvěsti. Ještě předtím, než byla 17. září Ludvíkova smrt potvrzena, začalo horečné jednání o uprázdněném trůnu. Již 18. září byl na 5. října svolán do Prahy sněm, jemuž předcházely porady zástupců královských měst a zasedání zemského soudu. Zádušní bohoslužby za krále Ludvíka byly stanoveny na středu 10. října, takže se jich mohli zúčastnit domácí i zahraniční velmoži, včetně dědice trůnu, arciknížete Ferdinanda. V katedrále na Pražském hradě se smutečních obřadů vedle zahraničních hostů zúčastnili úředníci a sněmovníci obou vyšších stavů, Pražané spolu s přítomnými zástupci měst se sešli v jejich „dolejším“ chrámu Panny Marie před Týnem.²⁷⁷

I když se Pražané podle *Kroniky Bartoše písaře* snažili „s aparaty k tomu vymyšlenými“, zvoněním a zpíváním udělat na účastníky panychidy ten nejlepší dojem, přece jen prý tomu tak bylo „z navyklosti předkův svých víc než z milosti, aby pořádku neminuli“.²⁷⁸ Příznačně to dokládá imperitence, kterou zaznamenaly *Paměti o bouři pražské roku 1524*. Když mistr Jan Pašek celé obci v Karolinu oznámil truchlivou novinu o skonu krále, jeden z přítomných, jistý kloboučník jménem Poledne, zanotoval „Veselý nám den nastal“.²⁷⁹ Příprava a průběh procesí v zásadě napodobovaly symbolické exekvie před deseti lety. Změnili se jen čestní aktéři, máry tentokrát nesli konšelé, všude bylo vidět mnohem více rozžatých voskovic, přibyli též účastníci sněmu.²⁸⁰

ZÁVĚREČNÉ SHRNU TÍ

Z jedenácti královských pohřbů v rozmezí dvou století se pouze jedna polovina odehrála na české půdě, zatímco druhá ve dvou uherských nekropolích, Stoličném Bělehradu a Velkém Varadíně. Již z této skutečnosti je patrné, že pohřební ceremonie nutně nesly stopy tradic dvou rozdílných dvorských prostředí, do nichž tu více, tu méně pronikaly zvyklosti polské a v případě Jana Lucemburského a Karla IV. i francouzské. V nepsaných pohřebních řádech, pokud se o nich dá vůbec mluvit, i v jejich známých jednotlivostech byla větší variabilita, než kterou bylo možné očekávat. Zčásti to bylo způsobeno nepříznivými vnějšími okolnostmi, zčásti sobeckými zájmy nejbližších příbuzných, kteří více mysleli na sebe než na drahé zesnulé. Král nekrál, v posledních chvílích se všechny korunované hlavy musely podřítit neúprosnému osudu všech smrtelníků.

- 1 Pražský Tanec Smrti zpřístupnil z rukopisu Knihovny Metropolitní kapituly pražské A 135/2, fol. 524r Alexander PATSCHOVSKÝ, *Totentanz, hussitsche Revolution und Prager Universität*, in: Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., k 65. narozeninám, (ed.) Ladislav Soukup, Praha 1955, s. 144–165, zde s. 160: (Císař:) „Sum rex et imperator / et deliciarum amator.“ (Smrt:) „Olim imperabas gentibus, iam es superatus a vermibus.“
- 2 A protože se již tímto panovníkem nebudeme zabývat, odkazují na jeho výstižný životopis od Roberta ANTONÍNA, *Jindřich Korutanský*, in: Čeští králové, (edd.) Marie Ryantová, Petr Vorel, s. 155–168. Klášter Stams jako místo jeho posledního odpočinku uvádí H. DOPSH, *Lexikon des Mittelalters IV*, München-Zürich 1989, sl. 2070–2071.
- 3 *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, (edd.) Jiří DAŇHELKA, Karel HÁDEK, Bohuslav HAVRÁNEK, Naděžda KVIŤKOVÁ, Praha 1988, s. 476–477.
- 4 *Chronicon Aulae Regiae*, (ed.) Josef EMLER, in: *Fontes rerum Bohemicarum IV*, Praha 1884, s. 111.
- 5 Josef ŠUSTA, *Smrt krále Rudolfa*, Lumír 1916, s. 153n. K soudobým míněním o povaze nemoci Týž, *Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví. České dějiny II/I*, Praha 1935, s. 716, pozn. 1.
- 6 *Chronicon Francisci Pragensis – Kronika Františka Pražského*. (ed.) Jana ZACHOVÁ (FRB SN I), Praeae 1997, s. 51; J. ŠUSTA, *Soumrak Přemyslovců*, s. 716–717, považoval historiku za věrohodnou, neboť ji potvrzuje zástavní listina Zvíkova, kterou Rudolf vydal den po své smrti, tj. 4. července 1307 – RBM II, s. 919, č. 2133.
- 7 Více k tomu Klára BENEŠOVSKÁ, Hubert JEČNÝ, Dana STEHLÍKOVÁ, Milan TRYML, *Nové prameny k dějinám klášterního kostela cisterciáků na Zbraslavi*, Umění 34/1986, s. 393–401, zde zvl. závěr. Nověji Klára BENEŠOVSKÁ, *Aula Regia près de Prague et Mons regalis près de Paris*, in: International Colloquium Center and Peripherie? Cistercians in the medieval Bohemia, Cîteaux 47/1996, s. 231–245; Jiří KUTHAN, *Pohřebiště českých knížat a králů z rodu Přemyslovců*, in: Týž, *Splendor et gloria Regni Bohemiae*, Praha 2008, s. 20–26; přehledně Milena BRAVERMANOVÁ, Michal LUTOVSKÝ, *Hroby, hrobky a pohřebiště českých knížat a králů*, Praha 2001, s. 35–39.
- 8 *Chronicon Aulae Regiae*, (ed.) J. EMLER, s. 109. Po dvaceti letech však Václav III. přece jen našel ve zbraslavském klášteře svůj poslední odpočinek, když ho po boku jejich otce nechala 3. října 1326 pochovat královna Eliška Přemyslovna (s. 280).
- 9 Podle kronikáře Beneše z Weitmile na východní straně dvojhrobu ležel král Rudolf, na západní straně pak jeho strýc – *Chronicon Benessii de Weitmil*, (ed.) Josef EMLER, in: *Fontes rerum Bohemicarum IV*, s. 547–548.
- 10 Emanuel POCHE, *Zwei böhmische Königskronen*, Umění 26/1978, s. 481–482, vyslovil domněnku, že v nápisu došlo k záměně s titulaturou králova strýce.
- 11 Přidrží se tu popisu Jaromíra HOMOLKY, *Umělecké řemeslo v době posledních Přemyslovců*, in: Umění doby posledních Přemyslovců, Praha 1962, s. 152, kde také starší literatura. Kvadrilob je geometrický útvar vzniklý symetrickým sestavením čtyř kruhových nebo hrotitých oblouků s ústředním čtvercem nebo kosočtvercem.
- 12 M. BRAVERMANOVÁ, M. LUTOVSKÝ, *Hroby, hrobky a pohřebiště*, s. 184–185, kde přesnější míry na základě posledního výzkumu. Nověji srov. M. BRAVERMANOVÁ, *Hroby králů a jejich příbuzných na Pražském hradě*, *Castrum Pragense* 7/2005, s. 53–88, zde s. 57.
- 13 E. POCHE, *Zwei böhmische Königskronen*, s. 482. Jinak srov. J. HOMOLKA, *Umělecké řemeslo*, s. 149–1250, kde také dvě reprodukce.
- 14 Z novější literatury srov. Emanuel POCHE, *Na okraj Cibulkových „Korunovačnických klenotů“*, Umění 19/1971, s. 296–304; Týž, *Zwei böhmische Königskronen*, s. 481–494; Jan FROLÍK, *Insignes funèbres des sépultures des Rois de Bohême dans la cathédrale Saint-Guy du Château de Prague*, in: *L’archéologie et la culture spirituelle du Moyen Age III*, Památky archeologické 83/1992, s. 159–164. Levné kopie insignií při pohřebních obřadech byly jen

- vnějšími atributy panovnické moci, a neměly tudíž legitimní platnost. K nepravým insigniím při korunovacích říšských králů a císařů Jürgen PETERSOHN, „Echte“ und „falsche“ Insignien im deutschen Krönungsgebrauch des Mittelalters? Kritik eines Fotschungstereotyps, Sitzungsberichte der wiss. Gesellschaft an der J. W. Goethe Universität Frankfurt am Main 30, Nr. 3, Stuttgart 1993, s. 94.
- 15 Doklady k tomu níže v pozn. 68. Poznatky o pohřebních klenotech shrnul M. BRAVERMANOVÁ, *Hroby králů*, s. 72–74.
- 16 Srov. J. FROLÍK, *Insignes funèbres*, s. 161–164. Málo pravděpodobné je, že původní pohřební insignie byly nahrazeny při jedné z mnoha pozdějších manipulací s královými pozůstatky. Svědectví z roku 1743 o bezcenných barevných kamenech na rozpadající se dřevěné koruně uvádějí M. BRAVERMANOVÁ, M. LUTOVSKÝ, *Hroby, hrobky a pohřebiště*, s. 187–188.
- 17 *Augsburger Chronik von 1368–1406*, (ed.) F. FRENSDORF, in: Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert IV. Die Chroniken der schwäbischen Städte I, Leipzig 1865. Samostatná relace *Wie caiser Karel starb* (tak pouze v berlínském rukopise A) se čte na s. 59–63. Překlad do češtiny pořídil František Heřmanský pro *Čtení o Karlu IV. a jeho době*, s. 343–346.
- 18 Srov. *Excerpta boica ex Burckardi Zenggii. Chronico Augustano*, (ed.) Andreas Felix OEFELIUS, in: *Rerum Boicarum Scriptores nusquam antehac editi*, Tomus I, Augsburg 1763, s. 258–259.
- 19 Podle Františka KAVKY, *Život na dvoře Karla IV*, Praha 1993, s. 85, ležely na poduškách kolem katafalku říšské klenoty, v jejichž blízkosti byly vystaveny relikviáře s pozůstatky svatých. Tuto domněnku se mi nepodařilo ověřit, je však velice pravděpodobná.
- 20 Těla přenesených přemyslovských panovníků byla zpravidla uložena v dřevěných schránkách, které pravděpodobně byly sбиты hřebíky. K tomu srov. Kateřina TOMKOVÁ, *Pohřební ritus na Pražském hradě a jeho předpolích ve středověku a novověku — charakteristika a vývoj*, *Castrum Pragense* 7/2005, s. 159–196, zde s. 185. Prvním francouzským králem, který spočinul v cínové rakvi, byl v roce 1422 Karel VI. — srov. Ralph E. GIESEY, *Le roi ne meurt jamais. Les obsèques royales dans la France de la Renaissance*, Paris 1987, s. 63, pozn. 49.
- 21 Vše podle *Augsburger Chronik von 1368–1406*, (ed.) F. FRENSDORF, s. 62.
- 22 Současný stav zachytili M. BRAVERMANOVÁ, M. LUTOVSKÝ, *Hroby, hrobky a pohřebiště*, s. 188–189, kde také zpráva z roku 1743 o kovovém kříži v rakvi Ladislava Pohrobka.
- 23 Srov. František ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratslavského rukopisu*, Praha 1937, s. 121.
- 24 *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, (ed.) František PALACKÝ, Praha 1829, s. 397–398.
- 25 Náhražky musely posloužit i v případě jeho pohřbu — k tomu Rudolf MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse im Spätmittelalter. Von Rudolf von Habsburg bis zu Friedrich III.* Köln-Weimar-Wien 2000, s. 163.
- 26 K místu Zikmundova hrobu ve varadínské katedrále Terézia KERNY, *Begräbnis und Begräbnisstätte von König Sigismund*, in: *Sigismundus rex et imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437*, Budapest-Luxemburg 2006, s. 475–479; k pohřebním insigniím údajně pocházejícím ze Zikmundova hrobu katalogová hesla Imre Takács, s. 94–95, č. I. 3 (Bruchstück einer Krone) a I. 4 (Reichsapfel).
- 27 V listině stojí: „Sepulturam corporis nostri eligimus in monasterio monialium de Claro Fonte, ord. Cister. Trevirensis diocesis prope Arlunum, ad quod monasterium corpus nostrum, ubicumque mori nos contingeret, ordinamus et volumus apportari et ibidem sepeliri.“ Nejsnáze u nás dostupný text původního notářského instrumentu se nachází v RBM IV, s. 320–323, č. 819, citace zde na s. 320.
- 28 RBM IV, s. 320–323, č. 819.
- 29 Přejímám tu trochu s rozpaky výklad, který publikoval Michel MARGUE, „*Regum de stirpie*“ — *Le prince et son image: Donations, fondations et sépultures des Luxembourg dans leurs*

- terres d'origine (première moitié du XIVe siècle)*, in: King John of Luxembourg (1296–1346) and the Art of His Era, Prague 1998, s. 100–116, zde s. 106–107.
- 30 Jiří SPĚVÁČEK, *Král diplomat. Jan Lucemburský 1296–1346*, Praha 1982, s. 245. Důvody pro i proti citlivě rozebrala Lenka BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, díl IVa: 1310–1402, Praha-Litomyšl 2003, s. 207, podle níž si Jan jako křesťan sám na život nesáhl, pouze přijal nabízenou možnost. Zde také v pozn. 241 další literatura.
- 31 *Chronicon Benessii de Weitmil*, (ed.) J. EMLER, s. 341: „Absit, ut rex Bohemiae fleret.“ K anglickému tažení a k bitvě u Kresčaku mimo jiné Henri de WAILLY, *Crécy, 1346. Anatomy of a Battle*, Blanford 1987; Jan URBAN, *Kresčák 26. srpna 1346*, Praha-Litomyšl 2000; stručně L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, díl IVa, s. 200–210, kde další literatura.
- 32 Cituji podle českého překladu Aloise Bejblíka — Jean FROISSART, *Kronika Stoleté války*, s. 40.
- 33 Michel MARGUE, *Jean de Luxembourg, prince idéal et chevalier parfait: aux origines d'un mythe*, MHB 5/1998, s. 11–26, zde 19–22: „Crécy et la naissance d'un mythe.“ Bez znalosti této studie k témuž Jana FANTYSOVÁ-MATEJKOVÁ, *Jak se tvoří mýtus. Froissartova líčení smrti Jana Lucemburského v bitvě u Kresčaku*, in: Ve znamení země Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. Ph.D. Lenky Bobkové, CSc., Praha 2006, s. 545–558.
- 34 Údaje o pohřbu Jana Lucemburského obohatil a místy též nově vyložil Michel MARGUE, „*Fecit Carolus ducere patrem suum in patriam suam*“. *Die Überlieferung zu Bestattung und Grab Johans des Blinden*, in: *Grabmäler der Luxemburger. Image und Memoria eines Kaiserhauses*, (ed.) Michael V. Schwarz, Luxembourg 1997, s. 79–96, zde s. 86–90.
- 35 *Mathias von Nuenburg, Chronik*, (ed.) Adolf HOFMEISTER, Berlin 1924–1940 (MGH SRG NS 4), s. 399.
- 36 Více k tomu s odkazy na prameny M. MARGUE, „*Fecit Carolus ducere patrem suum...*“, s. 90–91.
- 37 Tyto i další prameny podrobněji uvádí M. MARGUE, „*Fecit Carolus ducere patrem suum...*“, s. 91–94, kde také o možné podobě náhrobku.
- 38 Přehledný výklad opírám o následující publikace: M. MARGUE, „*Fecit Carolus ducere patrem suum...*“, s. 91–92; Stefan SCHMITZ, *Epilog: Ritter und Märchenkönig. Friedrich Wilhelm IV. und Karl Friedrich Schinkel bauen ein Mausoleum für Johann den Blinden*, in: *Grabmäler der Luxemburger. Image und Memoria eines Kaiserhauses*, s. 155–174, zde zvl. s. 172. Z české literatury srov. J. SPĚVÁČEK, *Král diplomat*, s. 245–246; v jednotlivostech přesněji L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, díl IVa, s. 208–210.
- 39 Emanuel VLČEK, *Jan Lucemburský. Tělesné vlastnosti 10. českého krále ve světle antropologicko-lékařského průzkumu*, Praha 1980; Týž, Emanuel VLČEK, *Čeští králové I. Fyzické osobnosti českých panovníků I*, Praha 1999, s. 143–164.
- 40 Karlovu účast na pohřbu jeho stejnojmenného francouzského strýce nepřímou dokládá *Vita Caroli*, (ed.) Bohumil RYBA, Praha 1978, s. 28–30.
- 41 Ukázku z testamentu Karla Sličného s podrobnou instrukcí o odděleném pohřbení jednotlivých částí jeho pozůstatků otiskl R. E. GIESEY, *Le roi ne meurt jamais*, s. 47–48, pozn. 21. K starším zvyklostem při pohřbu francouzských králů Alain ERLANDE-BRANDENBURG, *Le roi est mort. Études sur les funérailles, les sépultures et les tombeaux des rois de France jusqu'à la fin du XIIIe siècle*, Bibliothèque de la Société française d'archéologie 7/1975, zvl. s. 20–22. Nověji k tomuto pohřbu též Elizabeth A. R. BROWN, *The Monarchy of Capetian France and Royal Ceremonial*, Hampshire 1991 (Variorum Collected Studies 345), s. 259–260.
- 42 Žádost je odůvodněna přáním nalézt poslední odpočinek mezi těly obou zemřelých manželek, zatímco srdce mělo spočinout v místě, které si zvolí pro svůj pohřeb jeho třetí žena — Joseph PETIT, *Charles de Valois (1270–1325)*, Paris 1900, s. 219–220. Za obstarání této publikace děkuji panu Mgr. Otovi Pavlíčkovi.
- 43 Tuto domněnku odmítl Michel MARGUE, „*Regum de stirpie*“ — *Le prince et son image: Donations, fondations et sépultures des Luxembourg dans leurs terres d'origine (première moitié*

- du XIVe siècle), in: King John of Luxembourg (11296–1346) and the Art of His Era, s. 100–116, zde s. 105.
- 44 Povšiml si toho M. MARGUE, „Fecit Carolus ducere patrem suum...“, s. 88–89.
- 45 Albrechtovu poslední vůli otiskl Karl GUTKAS, *Der Mailberger Bund 1451. Studien zum Verhältnis von landesfürsten und Ständen um die Mitte des 15. Jahrhunderts* (Zweiter Teil), MIOG 74/1966, s. 347–392, zde srov. s. 382: „gen Wienn führen und zu sant Stephan bey unser vorworden legen und uns begen“. Výtah v *Regesta Imperii XII. Albrecht II. 1438–1439*, (ed.) Günther HÖDL, Wien 1975 s. 274, č. 1178. Srov. též H. Diether HEIMANN, „Testament“, „Ordnung“, „Gifte unter den Lebendigen“. *Bemerkungen zu Form und Funktion deutscher Königs- und Fürstentestamente sowie Seelgerätstiftungen*, in: *Ecclesia et regnum. Festschrift für J. Schmale zu seinem 65. Geburtstag*, (ed.) Dieter Berg und Hans-Werner Goerz, Bochum 1989, s. 273–284, zde s. 276–277.
- 46 Další podrobnosti s údaji o pramenech uvádí R. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, s. 159–165; k dobovým souvislostem Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Mulier prudens: Helena Kottanerová, dvorná dáma královnej Alžbety*, in: *Spomienky Heleny Kottannerovej*. (edd.) Daniela Dvořáková, Mária Paponová, Budmerice 2008, s. 14–17. K pohřbu Albrechta II. se ještě vrátíme v jiných souvislostech.
- 47 Německé znění prvního politického testamentu z 21. prosince 1376 objevil Ludwig SCHLESINGER, *Eine Erbtheilungs- und Erbfolgsordnungsurkunde Karls IV.*, *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 31/1892–1893, s. 1–13. Druhý testament z 18. prosince 1377 vydal Fritz QUICKE, *Un testament inédit de l'Empereur Charles IV* (18 octobre 1377), *Revue Belge de philosophie et d'histoire* 6/1927, s. 256–277. Výstižnou parafrázi obou dokumentů podal Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*, Praha 1979, s. 458–467; nověji L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, díl IVa, s. 431–437.
- 48 Srov. k tomu R. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, s. 149.
- 49 Více k tomu T. KERNY, *Begräbnis und Begräbnisstätte von König Sigismund*, s. 475–476.
- 50 O volbě Zbraslavi jako místu Václava posledního odpočinku se zmiňuje *Kronika Vavřince z Březové*, (ed.) Jaroslav GOLL, in: *Fontes rerum Bohemicarum V*, Praha 1893, s. 346; o náhrobku věděl mimo jiné zaháňský opat Ludolf — Johann LOSERTH, *Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung III. Der Tractatus de longo schismate des Abtes Ludolf von Sagan*, *Archiv für österreichische Geschichte* 60/1881, s. 478. Ke třem pohřbům krále Václava IV. podrobněji níže.
- 51 F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 147. Pro srdce Ferdinanda I. byla v roce 1564 použita kovová nádoba, jejíž foto otiskli M. BRAVERMANOVÁ, M. LUTOVSKÝ, *Hroby, hrobky a pohřebiště*, s. 227.
- 52 O jeho umírání a testamentu Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, díl 1: *Hospodářská základna a královská moc*, Praha 1992, s. 220. V úředně sepsaném testamentu byly i články náboženské povahy, zaměřené proti českým kališníkům, o jejichž proveditelnosti údajně pochybovali sami jeho svědci.
- 53 Poměrně početnou starší literaturu shrnuji v posledním vydání své stati *Smuteční ceremonie a rituály při pohřbu císaře Karla IV.*, in: František Šmahel, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 133–160. Z této studie vychází R. J. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, podobně jako Marie BLAHOVÁ, *Die königlichen Begräbniszeremonien im spätmittelalterlichen Böhmen*, in: *Der Tod des mächtigen. Kult und Kultur des Todes spätmittelalterlicher Herrscher*, (ed.) Lothar Kolmer, Paderborn-München-Wien-Zürich 1997, s. 101–103.
- 54 Více k tomu Viktor KOTRBA, *Kaple svatováclavská v pražské katedrále*, *Umění* 8/1960, s. 329–356. Práce na výzdobě kaple a inkrustaci stěn dále pokračovaly. Diskusi k datu vzniku sochy sv. Václava, k jejímu tvůrci a umístění naposled shrnul Jiří FAJT, *Sv. Václav se znakem rodiny Parléřů*, in: *Karel IV. císař z boží milosti. Kultura a umění za vlády*

- Lucemburků 1310–1437, (ed.) Jiří Fajt, Praha 2006, s. 222–224, č. 72. Zde také další literatura, z níž zejména Ivo HLOBIL, *Neue Beobachtungen zur Wenzelstatue im Prager Veitsdom*, in: *Parlerbauten, Architektur, Skulptur, Denkmalpflege*, (ed.) Richard Strobel, Stuttgart 2004, s. 221–227. K hypotetickému konceptu katedrály jako memoriálu Karla IV. M. V. SCHWARZ, *Felix Bohemia*, s. 123–153.
- 55 Podle kronikáře Beneše z Weitmile, který podrobně zachytil celý transfer, byla do každého z přenesených hrobů uložena olovená destička (*lamina plumbea*) s vyrytým jménem panovníka — *Chronicon Benessii de Weitmil*, (ed.) J. EMLER, s. 547–548. K přemyslovským náhrobkům v širším srovnávacím kontextu Romuald KACZMAREK, *Schilde, Helme und Kissen. Erwägungen zu den sekundären Details der Přemyslidengrabdenkmäler im Prager Dom*, in: *Künstlerische Wechselwirkungen in Mitteleuropa*, (edd.) Jiří Fajt, Markus Hörsch, Ostfilder 2006, s. 73–90.
- 56 Přidrží se interpretace Jaromíra HOMOLKY, *Zu den ikonographischen Programmen Karls IV.*, in: *Die Parler und der schöne Stil 1350–1400, díl 2: Europäische Kunst unter den Luxemburgern*, Köln 1978, s. 613–616. Dynasticko-propagandistické prvky shledal v sestavě byst M. V. SCHWARZ, *Felix Bohemia*, s. 136–142.
- 57 Parléřovy náhrobní plastiky typologicky odlišil Jaromír HOMOLKA, *Prag und Böhmen. Die Skulptur*, in: *Die Parler und der schöne Stil 1350–1400, díl 2*, s. 650–653; nověji na základě písemných pramenů Ivo HLOBIL, *Gotické sochařství*, in: *Katedrála sv. Víta v Praze*, Praha 1994, s. 60–95, zde zvl. s. 76–80.
- 58 Jako „Memorialraum“ pojímá pražskou katedrálu v Karlově pojetí Olaf B. RADER, *Erinnerte Macht. Zu Symbol, Form und Idee spätmittelalterlicher Herrschergräber*, in: *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*, München 2009, s. 173–183, zde zvl. s. 175–178.
- 59 *Thomas Ebendorfer Chronica regum Romanorum I*, (ed.) Harald ZIMMERMANN, Hannover 2003, s. 545–546: „Tandem vero Karolus (...) anno Domini MCCCLXXVIII (postquam XXXII annis administravit imperium) Prage rebus excessit humanis, sepultus in ecclesia cathedrali ante aram sancti Viti in regio mausoleo, quadris lapidibus structo et ad duorum pedum altitudinem a pavimento in sursum elevato, desuper ferreo munito cancello, quod et ego in tribus locis ruptum et apertum et per quorundam furiam conspexi temeratum.“
- 60 To je pouze jedna z možných domněnek, k nimž srov. M. V. Schwarz, *Felix Bohemia*, s. 130; R. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, s. 110–112. Údajný plán původní dvoukomorové hrobky Karla IV. otiskli M. BRAVERMANOVÁ, M. LUTOVSKÝ, *Hroby, hrobky a pohřebiště*, s. 42. Nověji se zevrubně zabývali umístěním hrobky a Karlova kenotafu Klára BENEŠOVSKÁ, *Ideál a skutečnost. (Historické a badatelské peripetie kolem královského pohřebiště v katedrále sv. Víta v Praze v době Lucemburků)*, *Epigraphica & Sepulcralia* 1/2005, s. 19–48, zde zvl. s. 26–27; M. BRAVERMANOVÁ, *Hroby králů*, s. 58–59.
- 61 Pohřební řeč arcibiskupa Jana Očka z Vlašimě vydal Josef EMLER, *Fontes rerum Bohemicarum III*, Praha 1882; epitař v původní latinské podobě na s. 429 zní: „Anno mill. trecent. LXXXVIII, tercia Kal. Decembris. / Quartus ego Carolus magni quondam tremor orbis / Cesar et invictus, modo victus morte, sub ista / Fossa tegor, deus alme precor meus astra subintret. / Spiritus, o cuncti, pro me pia solvite vota, / Quos moriens liqui, quos vivos optime fovi. / Et sic anima eius requiescat in sancta pace.“ Citaci v překladu Františka Heřmanského jsem převzal z antologie *Čtení o Karlu IV. a jeho době*, (ed.) Zdeněk FIALA, Praha 1958, s. 354.
- 62 Projekt opata Sugera proměnit St. Denis na „dynastickou nekropoli“ dovršil sv. Ludvík transferem pozůstatků mnoha královských předků, pro něž dal vytvořit monumentální náhrobky. K tomu srov. Erwin PANOFSKY, *Suger, opat ze St. Denis*, in: *Týž, Význam ve výtvarném umění*, Praha 1981, s. 93–121; Ralph E. GIESEY, *Le roi ne meurt jamais*.

- Les obseques royales dans la France de la Renaissance*, Paris 1987, s. 55–59. K návštěvám Karla IV. v bazilice Saint-Denis František ŠMAHEL, *Cesta Karla IV. do Francie 1377–1378*, Praha 2006, podle rejstříku.
- 63 Platí to o náhrobku knížete Vratislava z roku 1379, k němuž Viktor KOTRBA, *Tumba knížete Vratislava v bazilice sv. Jiří na Pražském hradě*, in: Sborník k sedmdesátinám Jana Květa, Praha 1965, s. 123–130. Mnohem složitější okolnosti spojené s novým uložením pozůstatků kněžny Ludmily kriticky rozebral Ivo HLOBIL, *Gotický náhrobek sv. Ludmily na Pražském hradě*, Umění 33/1985, s. 377–402.
- 64 Tak kronikář František Pražský při zmínce o pohřbu královny Blanky z Valois († 1. srpna 1348) — *Chronicon Francisci Pragensis*, s. 205. Také Anna Falcká († 2. února 1453) byla podle kronikáře Františka Pražského „solemniter sepulta“ (s. 214). O pohřbu třetí Karlovy ženy Anny Svidnické († 11. července 1362) není nic bližšího známo.
- 65 Srov. Wolfgang BRÜCKNER, *Bildnis und Brauch. Studien zur Bildfunktion der Effigies*, Berlin 1966, s. 74–75; A. ERLANDE-BRANDENBURG, *Le roi est mort*, s. 23–25.
- 66 Podrobně k tomu *Chronicon Benessii de Weitmil*, (ed.) J. EMLER, s. 528–531. O jeho náhrobku v kostele P. Marie v Kladsku Tomasz MIKOLAJCZAK, *Geneza artystyczna i ideowa nagrobka Arnošta z Pardubic w Klodzku*, in: Arnošt z Pardubic (1297–1364). Osobnost — okruh — dědictví, Wrocław-Praha-Pardubice 2005, s. 243–259.
- 67 Vše podstatně v tomto ohledu zachytila Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Fundace českých králů ve 14. století*, Sborník historický 18/1972, s. 5–51; studii autorka přetiskla v souboru svých statí *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 106–162, zde zvl. s. 112–113. Dále srov. Jan RYBA, *Mansionáři v pražském kostele*, Pražský sborník historický 30/1998, s. 5–89, zde s. 22.
- 68 *Ordo commendarum (post anniversaria vigiliarum)*, (ed.) Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu pražského IV*, Praha 1872, s. 248–252. Osm relevantních zápisů vybrala a v překladu publikovala K. BENEŠOVSKÁ, *Ideál a skutečnost*, s. 37–38.
- 69 Tak soudí K. BENEŠOVSKÁ, *Ideál a skutečnost*, s. 26.
- 70 K povaze Karlovy nemoci L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, díl IVa, s. 456. Podrobný komentář k atlasu kosterních pozůstatků publikoval Emanuel VLČEK, *Čeští králové I. Fyzické osobnosti českých panovníků II*, Praha 2000, s. 165–198.
- 71 Srov. řadu soudobých svědectví (ve zkrácené formě) v *Regesta imperii VIII. Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346–1378*, (edd.) J. F. Böhmer, A. HUBER, Innsbruck 1877, s. 498, č. 5951a. Z dalších pramenů srov. *Chronicon Viennense*, in: *Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen I*, (ed.) Konstantin HÖFLER, Wien 1856 (*Fontes rerum Austriacarum I*, Scriptorum VI–1), s. 5.
- 72 Roli královské kanceláře při pohřbu císaře Fridricha III. postihl Hans Peter ZELFEL, *Ableben und Begräbnis Friedrichs III.*, Wien 1974, s. 100–101.
- 73 Balzamaci mimo jiné dokládá nález podélného řezu v hrudní kosti a mumifikační houba v břiše. Více k tomu Emanuel VLČEK, *Karel IV., jeho tělesné vlastnosti a zdravotní stav*, *Staletá Praha* 8/1978, s. 82–83. K silným mrazům *Annotationes* o pohřbech císaře Karla IV. a královny Johanny Bavorské, manželky Václava IV., rukopis Univerzitní knihovny v Olomouci, sign. M II 15, fol. 3v. — F. ŠMAHEL, *Smuteční ceremonie a rituály*, s. 148–149.
- 74 K novým konzervačním technikám D. SCHÄFER, *Mittelalterlicher Brauch bei der Überlieferung von Leichen*, in: *Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften*, Berlin 1920, s. 478–498. K tomu též W. BRÜCKNER, *Bildnis und Brauch*, s. 67–68; R. E. GIESEY, *The Royal Funeral Ceremony*, 2. kapitola.
- 75 K tomu Louis RÉAU, *Iconographie de l'art chrétien*, díl 1, Paris 1955, s. 73; Michel PASTOUREAU, *Les coulers de la mort*, in: *A réveiller les morts. La mort au quotidien dans l'Occident médiéval*, Lyon 1993; R. J. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, s. 220. V této

- souvislosti stojí za povšimnutí, že v početných vyobrazeních pohřebních scén v nádherně iluminované Bibli Václava IV. nenalzáme reminiscence na pohřeb jeho otce v roce 1378 — srov. malé *Faksimilienausgabe der Wenzelsbibel I–VIII*, Dortmund 1990.
- 76 Barvířů sukna zatím v Praze nebylo doloženo mnoho. K tomu srov. Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906, s. 132–133, kde rovněž o výrobě sukna v jiných českých městech. Určitou představu dává analogie z pohřbu císaře Maxmiliána II. v březnu 1577. Tehdy bylo na ošacení 200 chudých lidí a k výzdobě katedrály zapotřebí několik tisíc loktů černého sukna — *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 5: 1577–1580, Praha 1887, s. 91–92, č. 63.
- 77 Z mnoha soudobých vyobrazení upozorňují na miniaturu v *Hodinkách Františka de Guise* (Musée Condé Chantilly), která zřetelně odlišuje černý oděv nosičů svíce a plačků od mužů nesoucích rakev ke hrobu. Srov. reprodukci v *Histoire de la France religieuse*, díl 2, Paris 1988, s. 73. K ikonografickým pramenům srov. Gloria K. PIERO, *Death ritual in fifteenth-century manuscript illumination*, *Journal of Medieval History* 10/1984, s. 271–294; Gabriele BARTZ, Eberhard KÖNIG, *Die Illustration des Totenoffiziums in Stundenbüchern*, in: *Pietas liturgica*, díl 3: *Im Angesicht des Todes*, St. Ottilien 1988, s. 487–528; Paul BINSKI, *Medieval Death. Ritual and Representation*, London 1996.
- 78 K počtu specializovaných výrobců svíce z vosku v Praze Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, s. 130. Svíce se však zhotovovaly i podomácku z loje.
- 79 Uvádějí to W. BRÜCKNER, *Bildnis und Brauch*, s. 39; Neithard BULST, *Feste und Feiern unter Auflegen*, in: *Feste und Feiern im Mittelalter*, (ed.) Detlef Altenburg, Sigmaringen 1991, s. 43.
- 80 Soudím tak podle analogie se smuteční hostinou při pohřbu Maxmiliána II., pro kterou císař Rudolf II. sháněl ryby široko daleko — *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 5, s. 122–123, č. 70.
- 81 K tomu již výše, dále srov. J. FROLÍK, *Insignes funèbres*, s. 161–164.
- 82 W. BRÜCKNER, *Bildnis und Brauch*, s. 42 a 69–70; Edmund W. BRAUN, *Castrum doloris*, in: *Realenzyklopädie der deutschen Kunst III*, sl. 372–379; H. P. ZELFEL, *Lexikon des Mittelalters II*, sl. 1569; Josef JANÁČEK, *Císař Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987, s. 164, 504–506. Poučné jsou v tomto ohledu dva mandáty císaře Rudolfa z února 1577 (*Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 5, s. 91–92, č. 62–63). K přechodnému stadiu při pohřbu Fridricha III. R. J. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, s. 181–182 a obr. 83–86.
- 83 K tomu *Augsburger Chronik von 1368–1406*, (ed.) F. FRENSDORF, s. 59, kde stojí: „Item er ist ob der erde gestanden in dem sal gantzer 11 tag.“ V královském paláci, nikoli v katedrále, bylo také v lednu 1387 vystaveno tělo královny Jany Bavorské, první ženy Václava IV. — *Annotationes*. Olomouc UK, rkp. M II 15, fol. 4r, (ed.) F. ŠMAHEL, *Smuteční ceremonie a rituály*, s. 148–149.
- 84 Hans HOLLERWEGER, *Gebräuche und Begräbnisliturgie*, *Lexikon des Mittelalters I*, sl. 1806; pro Francii Colette BEAUNE, *Mourir noblement à la fin du Moyen Age*, in: *La mort au Moyen Age*, Strasbourg 1975, s. 127.
- 85 Důvěryhodnost této pozdní zprávy (P. Vigilius GREIDERER, *Germania Franciscana I. Omniponte 1777*, fol. 716) přiznali J. SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo*, s. 480; E. VLČEK, *Karel IV.*, s. 79. Lze však připustit, že z hrubého sukna byl pouze Karlův spodní oděv, který nebylo vidět. Bylo tomu tak v případě Maxmiliána I. — srov. Hermann WIESFLECKER, *Maximilian I. Die Fundamente des habsburgischen Weltreiches*, Wien 1991, s. 382.
- 86 K pozůstatkům látek v královských hrobkách doby Karlovy M. BRAVERMANOVÁ, M. LUTOVSKÝ, *Hroby, hrobky a pohřebiště*, s. 199–205, zde také další literatura.
- 87 Více k této problematice a jejím ceremoniálním aspektům Robert ANTONÍN, Tomáš BOROVSKÝ, *Panovnické vjezdy na středověké Moravě*, Brno 2009.
- 88 W. BRÜCKNER, *Bildnis und Brauch*, s. 90–95.

- 89 Jen výjimečně se udává místo jeho hrobu v chóru chrámu sv. Víta. Tak je tomu například v rukopisu *R Starých letopisů českých z vratislavského rukopisu*, (ed.) František ŠIMEK, Praha 1937, s. 1.
- 90 Záznamy jsem otiskl ve studii *Smuteční ceremonie a rituály*, s. 148–149.
- 91 Franz Martin PELZEL, *Kaiser Karl der Vierte, König in Böhmen*, díl 2, Praha 1781, s. 942–946; František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*, díl II/2, Praha 1877, s. 205 (bez udání pramene); Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy*, díl 3, s. 317–320. Dále mimo jiné srov. Josef KALOUSEK, *Karel IV. Otec vlasti*, Praha 1878, s. 116–118.
- 92 Srov. zejména J. SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo*, s. 480–483; F. KAVKA, *Život na dvoře Karla IV.*, s. 85–87; Týž, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378)*, díl 2, Praha 1993, s. 240–245; L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, díl IVa, s. 456–462.
- 93 *Der Totenteil in germanischen Rechten*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanische Abteilung 19/1898, s. 133, 137. Přetištěno v Heinrich BRUNNER, *Abhandlungen zur Rechtsgeschichte. Gesammelte Aufsätze*, díl 2, Weimar 1931, s. 306–307 a 311.
- 94 Wolfgang BRÜCKNER, *Roß und Reiter im Leichenzeremoniell. Deutungsversuch eines historischen Rechtsbrauches*, Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde 15–16/1964–1965, zvl. s. 157–159. Tohoto pojednání s prospěchem využila Urszula BORKOWSKA, *The Funeral Ceremonies of the Polish Kings from the Fourteenth to the Eighteenth Centuries*, Journal of Ecclesiastical History 36/1985, s. 516–517.
- 95 Podle F. KAVKY, *Život na dvoře Karla IV.*, s. 83, nebyl panovníkův pohřeb „normován žádným řádem“. Předpisy upravující královské pohřby byly velmi vzácné. Pokud je mi známo, jen v Anglii se dochoval řád *De exequiis regalibus* v tzv. *Liber regie capelle* z doby kolem roku 1450 — *Liber regie capelle*, (ed.) Walter ULLMANN, Cambridge 1961, s. 111–115.
- 96 Srov. heslo *Begräbnis, Begräbnissitten*, in: Lexikon des Mittelalters I, sl. 1804–1808; *Lexikon für Theologie und Kirche*, díl 2, sl. 116–120; *Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte*, díl 2, Stuttgart 1954, sl. 332–335; stať R. NAZE, *Funéraires*, in: Dictionnaire de droit canonique, díl 5, Paris 1953, sl. 915–930; heslo *Bestattung IV. Historisch*, in: Theologische Realenzyklopädie, díl 5, Berlin-New York 1980, s. 743–749. Pro první orientaci srov. úvod vydavatele Lothara Kolmera ke sborníku *Der Tod des Mächtigen*, s. 9–26.
- 97 *Chronicon Aulae Regiae*, (ed.) J. EMLER, s. 97–102.
- 98 *Chronicon Aulae Regiae*, (ed.) J. EMLER, s. 99; M. BLÁHOVÁ, *Die königlichen Begräbniszeremonien*, s. 93–94.
- 99 *Chronicon Aulae Regiae*, (ed.) J. EMLER, s. 99.
- 100 Podle Jiřího SPĚVÁČKA, *Das Itinerar Karls IV. als Markgrafen von Mähren*, Historická geografie 5/1970, s. 120.
- 101 *Johannes de Thurocz. Chronica Hungarorum*, (edd.) Elisabeth GALÁNTAI, Julius KRISTÓ, díl 1, Budapest 1985, s. 159: „Deinde vero potentissimi regis obitum famosissimus rex Kazmyrus Polonie proximus eiusdem et marchio Moraviae in Wysegrad venientes condolenti animo celebraverunt.“
- 102 Podle Josefa ŠUSTY, *Karel IV. Otec a syn*, Praha 1946, s. 404, se Karel „asi“ zúčastnil jen pohřebních slavností, Karlovu účast na pohřbu považují za nespornou J. SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo*, s. 120; L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, díl IVa, s. 186.
- 103 Opět srov. relaci *De morte regis Karoli* v *Chronica Hungarorum*, s. 154–159.
- 104 Karel byl ještě 3. srpna na Visegrádu, avšak 14. srpna, tj. před závěrečným uložením do hrobu, je již doložen v Brně — srov. J. SPĚVÁČEK, *Das Itinerar*, s. 120.
- 105 K pohřbu Karla Roberta stručně U. BORKOWSKA, *The Funeral Ceremonies*, s. 516. Maďarské dějepisceví, pokud mohu soudit, nevěnovalo této otázce větší pozornost. Podle Josefa DEERA, *Die Heilige Krone Ungarns*, Wien 1966, s. 226–227, pozn. 166, byl

- ve 13. století pohřben v Stoličném Bělehradu jen Ladislav III. († 1205). Teprve Karel Robert z Anjou si opět zvolil místní chrám P. Marie za místo posledního odpočinku.
- 106 Tak W. BRÜCKNER, *Bildnis und Brauch*, s. 37.
- 107 Téhož mínění byl již W. BRÜCKNER, *Roß und Reiter*, s. 156, který rovněž upozornil na obdobné „repraesentatio“ při pohřbu francouzského šlechtice Du Guescelina. K posledně jmenovanému srov. též R. E. GIESEY, *The Royal Funeral Ceremony*, s. 85 a 90.
- 108 Srov. k tomu dvojí verzi Frankfurtské kroniky — (ed.) R. FRONING, *Frankfurter Chroniken und annalistische Aufzeichnungen des Mittelalters I*, Frankfurt 1884, s. 90–91. Ne zcela přesně interpretoval tento jediný pramen W. BRÜCKNER, *Roß und Reiter*, s. 155–156. Datum úmrtí a pohřbu upřesnil Karl JANSON, *Das Königtum Günthers von Schwarzburg. Ein Beitrag zur Reichsgeschichte des XIV. Jahrhunderts*, Leipzig 1880, s. 117–125. K náhrobní desce s pozoruhodnou plastikou rytíře Barbara BOTT, *Die Parler und der schöne Stil 1350–1400*, díl 1, Köln 1978, s. 245–246. Další podrobnosti má R. J. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, s. 88–99 a obr. 43–46.
- 109 Účty vydal Jules VIARD, *Comptes des obsèques de Philippe VI*, Archives historiques, artistiques et littéraires 2/1890–1891, s. 49–53. Srov. k tomu R. E. GIESEY, *The Royal Funeral Ceremony*, s. 25.
- 110 K dataci R. E. GIESEY, *The Royal Funeral Ceremony*, s. 83–84, seznam edic zde v pozn. 22. K problematice jeho údajné pohřební masky W. BRÜCKNER, *Bildnis und Brauch*, s. 72–75. S novým výkladem panovnícké teologie ve spojitosti s pohřbem Eduarda III. vystoupila Kristin MAREK, *Monarcosomatologie: Drei Körper des Königs. Die Effigies des Königs Eduards III. von Englad*, in: *Bild und Körper im Mittelalter*, (edd.) Kristin Marek, Raphaële Preisinger, Marius Rimmel, Katrin Kärcher, München 2006, s. 185–205.
- 111 O převzetí uherského ceremoniálu mluví Ewa SNIEZYNSKA-STOLOT, *Dworski ceremonial pogrzebowy królów polskich w XIV wieku*, in: *Sztuka i ideologia XIV wieku*, Warszawa 1975, s. 90; podobnost připouští též Michal ROZEK, *Groby królewskie w Krakowie*, Kraków 1977, s. 63–64.
- 112 Tak U. BORKOWSKA, *The Funeral Ceremonies*, s. 516.
- 113 *Kronika Jana z Czarnkowa*, (ed.) Jan SZLACHTOWSKI, in: *Monumenta Poloniae Historica II*, Warszawa 1961 (přetisk z roku 1872), s. 646–648. Mladší parafrázi mají *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae, Liber decimus*, Varsaviae 1985, s. 19–21.
- 114 *Kronika Jana z Czarnkowa*, s. 246: „ipsius regis mortui personam representans“.
- 115 *Kronika Jana z Czarnkowa*, s. 646–647: „dextrarium ipsius domini regis meliorem, item subgazo militem armatum veste regali vestitum in ambulatore regio, domino regi magis dilecto et meliori, vexilliferis vexilla ferentibus et ipsum militem ipsius regis personam repraesentantem praecedentibus, ad altare obtulerunt. Post quorum oblationem, cum vexilla, ut moris est in talibus observari, frangerentur.“
- 116 Udané míry (délka asi 8,5 m a šířka asi 1,8 m) jsou přijatelné, pouze výška 2,4 m se jeví přemrštěnou. Poněkud odlišné délkové míry uvádějí *Excerpta Boica*, s. 258. Jeden pražský loket činil 0,591 m — srov. Ivan HLAVÁČEK, Jaroslav KAŠPAR, Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1988, s. 167; Praha 1993², s. 144.
- 117 K použití baldachýmu J. R. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, s. 106–107.
- 118 Doklady snesl Adolf NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, Praha 1956, s. 664.
- 119 *Augsburger Chronik* denní dobu neuvádí, doplnil ji V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy*, díl 3, s. 318.
- 120 Nepochybně šlo o širší jev, který je doložen v Polsku ještě v 17. století, kdy sepětí pohřbu s korunovací a naopak symbolicky vyjadřovalo imago bájného ptáka Fénixe — U. BORKOWSKA, *The Funeral Ceremonies*, s. 532. Otázkou je, zda motiv dvou k sobě vzhlížejících čínských fénixů, mezi nimiž vyrůstá stylizovaný strom života, který zdobí brokát byzantského původu nalezený v sarkofágu Karla IV., nemá spojitost

- s touto politickou symbolikou. Reprodukcí motivu podává katalog výstavy 1316 — *Kaiser Karl IV. — 1378*, München 1978, s. 159–160, č. 183. Sporné však je, zda jde o fragment látky z hrobu Karla IV. — na nejasnosti v tomto směru upozornila Nina BAŽANTOVÁ, *Pohřební roucha českých králů*, Praha 1993, s. 8–14; nověji M. BRAVERMANOVÁ, M. LUTOVSKÝ, *Hroby, hrobky a pohřebiště*, s. 202–203.
- 121 Více k tomu Rudolf URBÁNEK, *K české pověsti královské*, Časopis společnosti přátel starožitností českých 24/1916, s. 51n.; Václav ŽŮREK, *Korunovační řád Karla IV. jako ritualizovaný panovnický program*, ČNM 176/2007, s. 105–143, zde s. 114–115; *Ordo ad coronandum regem Boemorum* naposled vydali Jiří KUTHAN, Miroslav ŠMIED, *Korunovační řád českých králů*, Praha 2009, s. 220.
- 122 Stručně k tomu J. SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo*, s. 335.
- 123 S kratší zastávkou ve svatovítském dómu počítal J. SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo*, s. 480, po něm také F. KAVKA, *Život na dvoře Karla IV.*, s. 85.
- 124 Srov. zejména iluminaci zobrazující nosítka s tělem Karla VI. (†1422) v rkp. pařížské Bibliothèque Nationale, Ms. fr. 5054, fol. 27 — reprodukuje ji Ralph E. GIESEY, *Cérémonial et puissance souveraine. France, XVe–XVIIe siècles*, Paris 1987, obr. 1. Srov. též vyobrazení úmrtního procesí s tělem Karla VI. vycházejícího z Hotel Saint-Pol. v rukopise téže knihovny, Ms. fr. 2691, fol. 1, která je reprodukována v *Paris et Charles V. Arts et Architecture*, Paris 2001, s. 27.
- 125 V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, díl 3, s. 318, udává správně toto číslo podle údajů očitého svědka. Naproti tomu J. SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo*, s. 480; F. KAVKA, *Život na dvoře Karla IV.*, s. 86, uvádějí pouze nosiče svíci měšťanského původu, mezi něž mylně započítali též litkupníky, k nimž ještě níže.
- 126 K těmto úředníkům a jejich povinnostem Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, s. 104.
- 127 Na druhé straně udal přesný počet farních škol, jichž bylo na Starém Městě v tuto dobu 11 a na Novém Městě 7 — srov. V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, díl 3, s. 263. K počtu vysokoškolských studentů František ŠMAHEL, *Pražské universitní studentstvo v předrevolučním období 1399–1419*, Praha 1967, s. 32–37.
- 128 *Statuta Universitatis Pragensis*, (edd.) Antonius DITTRICH, Antonius SPIRK, Praha 1848, s. 18–19. O sporech, které vznikly kolem pořadí při pohřbu Fridricha III., více H. P. ZELFEL, *Ableben und Begräbnis Friedrichs III.*, s. 102–103; R. J. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, s. 180–181.
- 129 K tomu R. E. GIESEY, *The Royal Funeral Ceremony*, s. 38–40; U. BORKOWSKA, *The Funeral Ceremonies*, s. 522.
- 130 Relace v *Augsburger Chronik von 1368–1406*, (ed.) F. FRENSDORF, s. 61, udává následující pořadí: země Budyšínská, země Zhořelecká, knížectví Lucemburské, Dolní Lužice, markrabství Moravské, knížectví Svídnické a knížectví Vratislavské. Soubor znaků, nikoli však jejich pořadí, vcelku odpovídá heraldické výzdobě Staroměstské mostecké věže z let 1373–1377 a mladšímu heraldickému vlysu z hradu Točnicku. K tomu více Josef PETRAŇ, *Český znak*, Praha 1970, s. 33–38; Dobroslava MENCLOVÁ, *České hrady*, díl 2, Praha 1972, s. 168–171. Proti těmto sériím chybělo v průvodu knížectví Nisské.
- 131 *Augsburger Chronik von 1368–1406*, (ed.) F. FRENSDORF, s. 61.
- 132 Srov. M. ROZEK, *Ordo funebris*, s. 58–68; U. BORKOWSKA, *The Funeral Ceremonies*, s. 522–528.
- 133 Jeho přítomnost však předpokládal V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, díl 3, s. 319; znovu též F. KAVKA, *Život na dvoře Karla IV.*, s. 86. K francouzským analogiím R. E. GIESEY, *The Royal Funeral Ceremony*, 4. kapitola.
- 134 *Augsburger Chronik von 1368–1406*, (ed.) F. FRENSDORF, s. 60, některé rukopisy však udávají počet vozů o deset vyšší. Počty vozů se pohybují v přípustných mezích, jejich spolehlivost však nelze zaručit, jak je tomu i s jinými číselnými údaji této relace.

- 135 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 5, s. 132, č. 76.
- 136 F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 121.
- 137 Více k tomu Rosemarie VOCELKA, *Die Begräbnisfeierlichkeiten für Kaiser Maximilian II. 1576/77*, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 84/1976, s. 115–116; J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 166–167.
- 138 F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 121. Při vídeňském pohřbu Fridricha III. roku 1493 bylo chudým lidem rozdáváno jen sukno — H. P. ZELFEL, *Ableben und Begräbnis*, s. 114.
- 139 Hlavního zpravodaje tu doplňují *Annotationes* v rkp. olomoucké UK M II 15, fol. 4r — F. ŠMAHEL, *Smuteční ceremonie a rituály*, s. 148–149. Zde také o shodných zastávkách při pohřbu královny Jany Bavorské. Rozlehlý chrám sv. Jakuba posloužil v roce 1577 k vystavení pozůstatků císaře Maxmiliána II. Více k tomu J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 163.
- 140 Podle relace v *Augsburger Chronik von 1368–1406*, (ed.) F. FRENSDORF, s. 61, jich mělo být dobrých pět set.
- 141 Výčet biskupů udává autor *Annotationes*, Olomouc UK, rkp. M II 15, fol. 4r — F. ŠMAHEL, *Smuteční ceremonie a rituály*, s. 148–149: „In crastino feria quarta quatuor temporum [15. XII.] peracto offertorio cum magna sollemnitate traditus est sepulture archiepiscopo seu cardinali predicto, Misnensi, Pamburgensi, Ratisponensi, Olomucensi, Luthomyslensi et ipsius suffraganeo ac suffraganeo Pragensi episcopis et multis abbatibus presentibus.“
- 142 Obecně R. NAZ, *Funérailles*, sl. 916–918; Reiner KACZYNSKI, *Seelenmesse*, Lexikon des Mittelalters VII, sl. 1679–1680. Více zpráv je pouze o obřadech při pohřbu Fridricha III., o nichž H. P. ZELFEL, *Ableben und Begräbnis*, s. 108–111 J. R. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, s. 183–185.
- 143 Srov. Helmut BANSÁ, *Heinrich von Wildenstein und seine Leichenpredigten auf Kaiser Karl IV.*, Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 24/1968, s. 187–223. Autor vyslovil domněnku, že Jindřich z Vildštejna byl českého původu, což se běžně v literatuře traduje. Mimo jiné srov. Luigi TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, in: Die Bischöfe des heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448, (ed.) Erwin Gatz, s. 817. Jindřichovy kolegy v kapitulním chrámu na Vyšehradě a u sv. Jakuba se zatím zjistit nepodařilo.
- 144 H. BANSÁ, *Heinrich von Wildenstein*, s. 164–202 (rozbor), 203–211 (edice).
- 145 H. BANSÁ, *Heinrich von Wildenstein*, s. 204.
- 146 Usoudil tak sám vydavatel na s. 192.
- 147 Pro další bádání se stala směrodatnou edice Josefa Emlera, který kázání vydal pod názvem *Řeč arcibiskupa pražského Jana Očka z Vlašimi* — Fontes rerum Bohemicarum III, s. 421–432.
- 148 Jaroslav KADLEC, *L'oeuvre homilétique de Jean de Jenštejn*, Recherches de théologie ancienne et médiévale 30/1963, s. 299–323. Za pravděpodobnou uznal tuto atribuci Hans PATZE, „Salomon sedebit super solium meum“. *Die Konsistorialrede Clemens'VI. anlässlich der Wahl Karls IV.*, in: Kaiser Karl IV. 1316–1378. Forschungen über Kaiser und Reich, Sonderabdruck aus Blätter für deutsche Landesgeschichte 114/1978, s. 33, za jistou například Josef TRÍŠKA, *Přispěvky k středověké literární universitě III*, AUC-HUCP 10–1/1969, s. 28; Franz MACHILEK, *Privatfrömmigkeit und Staatsfrömmigkeit*, in: Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen, München 1978, s. 101; Pavel SPUNAR, *Repertorium auctorum Bohemorum provecum idearum post universitatem Pragensem conditam illustrans*, díl 1, Wrocław 1985 (Studia Copernicana XXV), s. 59, č. 69/1.
- 149 Z tohoto hlediska Kadlecovu atribuci zpochybnil J. SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo*, s. 482, pozn. 2; v jeho stopách F. KAVKA, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378)*, díl 2, s. 250, pozn. 55; L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, díl IVa, s. 459–460.

- 150 Smuteční projev Vojtěcha Raňkova z Ježova zpřístupnil z rukopisu XIV C 16 Ferdinand TADRA — *Fontes rerum Bohemicarum III*, s. 433–441; nověji z tohoto a z dalších dvou rukopisů (KMK F 14 a NK Praha XIX A 8) Jaroslav KADLEC, *Leben und Schriften des Prager Magisters Adalbert Rankonis de Ericinio*, Münster 1971, s. 155–174, č. 12.
- 151 Podrobně se zabývám touto otázkou ve stati *Kdo pronesl smuteční řeč při pohřbu císaře Karla IV.?*, *SMB* 2/2011, s. 215–220.
- 152 *Řeč arcibiskupa pražského Jana Očka z Vlašimi*, (ed.) Josef Emler, *Fontes rerum Bohemicarum III*, s. 423–426.
- 153 H. PATZE, „*Salomon sedebit super solium meum*“, s. 33–34, vyslovil domněnku, že autor kázání znal konzistoriální projevy Arnošta z Pardubic a papeže Klementa VI., které pronesli v Avignonu 5. a 6. listopadu 1346 při příležitosti volby Karla IV. římským králem. Oba totiž srovnávali Karla IV. s králem Šalamounem.
- 154 Mistr Vojtěch si za téma svého kázání zvolil výrok z Jeremiášova Pláče I, 16: „Propukám nad tím v pláč / slzy se mi řinou proudem z očí.“ Místa v dílech citovaných autorit ve své edici určil J. KADLEC, *Leben und Schriften*, s. 155–174; pro srovnání výčet citací profánních autorů včetně básníků na s. 348.
- 155 J. KADLEC, *Leben und Schriften*, s. 157. Překlad Jana VILIKOVSKÉHO, *Próza z doby Karla IV.*, Praha 1948, s. 95, je matoucí, neboť neoznačuje místa převzatá z Bible.
- 156 Jako „alter Constantinus“ Karel IV. vystupuje i v *Řeči při pohřbu císaře Karla IV. Jana z Jenštejna* — *Fontes rerum Bohemicarum III*, s. 429. Z literatury srov. mimo jiné Rudolf CHADRABA, *Tradice druhého Konstantina a řecko-perská antiteze v umění Karla IV.*, *Umění* 16/1968, s. 567–603; Týž, *Staroměstská mostecká věž a triumfální symbolika v umění Karla IV.*, Praha 1971, s. 62–95; F. MACHILEK, *Privatfrömmigkeit und Staatsfrömmigkeit*, s. 94; nejnověji Wolfgang SCHMID, *Von Konstantinopel über Prag nach Trier: Das Haupt der hl. Helena*, in: *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*, München 2009, s. 314. Na obdobnou apostrofu v podobě Konstantinovy korouhve (vexillum Constantini) upozornil Bernd-Ulrich HERGEMÖLLER, *Cogor adversum te. Drei Studien zum literarisch-theologischen Profil Karls IV. und seiner Kanzlei*, Warendorf 1999, s. 106 a 316.
- 157 Obě řeči, jak se domnívá D. L. d'AVRAY, *Death and the prince. Memorial preaching before 1350*, Oxford 1994, s. 225–226, nevybočily ze starší tradice tohoto žánru.
- 158 Srov. R. NAZ, *Funérailles*, sl. 926.
- 159 Srov. zejména H. BRUNNER, *Der Totenteil in germanischen Rechten*, s. 306–308.
- 160 W. BRÜCKNER, *Roß und Ritter*, s. 163–168; U. BORKOWSKA, *The Funeral Ceremonies*, s. 517.
- 161 Více k tomu opět R. NAZ, *Funérailles*, sl. 927–928.
- 162 Srov. F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 121.
- 163 W. BRÜCKNER, *Roß und Ritter*, s. 155–161; U. BORKOWSKA, *The Funeral Ceremonies*, s. 517–518.
- 164 Dřevořez z nedokončené autobiografie císaře Maxmiliána I. *Kaiser Maximilians I. Weisskunig*, (ed.) Th. MUSPER, Stuttgart 1956, díl 2, přetiskl R. J. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, obr. 86.
- 165 Podle V. V. TOMKA, *Dějepis města Prahy*, díl 3, s. 320, nesl helm pouze markrabě Jošt.
- 166 U. BORKOWSKA, *The Funeral Ceremonies*, s. 515.
- 167 Vlastní i jiné výzkumy v tomto ohledu nejnověji shrnul R. E. GIESEY, *Cérémonial et puissance souveraine*, s. 25–31.
- 168 Srov. F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 121–122. Všechny zemské znaky byly rozlámány i při pohřbu polského krále Kazimíra (*Joannis Dlugossii Annales*, s. 20), naproti tomu ve Vídni byly všechny korouhve a erby obětované při pohřbu císaře Fridricha III. rozvěšeny po stěnách svatoštěpánského dómu — H. P. ZELFEL, *Ableben und Begräbnis*, s. 113–117.
- 169 Srov. Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy*, díl 9, Praha 1894, s. 420.

- 170 U. BORKOWSKA, *The Funeral Ceremonies*, s. 515–516, 525.
- 171 Vše podle *Augsburger Chronik von 1368–1406*, (ed.) F. FRENSDORF, s. 62.
- 172 Srov. A. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, s. 664.
- 173 K tomu W. BRÜCKNER, *Roß und Ritter*, s. 156.
- 174 Okolnosti prvního pohřbu Václava IV. na základě dochovaných pramenů spolehlivě vylíčil Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy*, díl 4, Praha 1899, s. 6–7, 13–14. Natření králova těla vonnými mastmi, „prout mos est regum condire corpora“, zmiňuje relace známá pod názvem *De origine Taboritarum et de morte Wenceslai IV.* Srov. nevyhovující vydání Konstantina HÖFLERA, *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen I*, Wien 1856 (FRA SS II-1), s. 533. Podle J. V. ŠIMÁKA, *K dějepisectví doby husitské*, *Český časopis historický* 26/1920, s. 171–175, jde o záznam v podobě opisu z roku 1422. Pokud byl jejím autorem opat Jan z kláštera ve Zbraslavi, šlo o svědka dobře informovaného; Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba*, Praha 1992, díl 2, s. 233, pozn. 1 ke s. 75, usoudil, že autorem mohl být i člen dvora.
- 175 Časové údaje o transportu z Vyšehradu a okliku přes Zbraslav uvádí *Chronicon Universitatis Pragensis*, (ed.) Jaroslav GOLL, in: *Fontes rerum Bohemicarum V*, Praha 1893, s. 581. Podle Petra ČORNEJE, *Tzv. kronika univerzity pražské a její místo v husitské historiografii*, *AUC-HUCP* 23-1/1983, s. 21, tvoří druhou část této kroniky pozdní kompilace různých zpráv pro léta 1414–1421. To však, jak soudím, nevyklučuje možnou autenticitu tohoto svědectví.
- 176 Oba již uvedené prameny se tu doplňují. Přítomnost konvišť, rybářů a pekařů zmiňuje *Kronika Vavřince z Březové*, (ed.) Jaroslav GOLL, in: *Fontes rerum Bohemicarum V*, s. 346, z níž čerpal údaje pro svou *Českou historii* papež Pius II. — srov. *Aenae Silvii Historia Bohemica — Historie česká*, (edd.) Dana MARTÍNKOVÁ, Alena HADRAVOVÁ, Jiří MATL, Praha 1998, s. 106–107, 140–141. O Václavově náhrobku a o opožděném pohřbu ve zbraslavském klášteře věděl též žižkaňský opat Ludolf — Johann LOSERTH, *Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung III. Der Tractatus de longo schismate*, s. 478. Stručnou zprávu o pohřbu ve Zbraslavi má rovněž *Chronicon Bohemie, alias Pragense*, (ed.) K. HÖFLER, in: *Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen I*, s. 5.
- 177 Pozoruhodné přitom je, že sám vydal jedno ze svědectví — *Staré letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, (ed.) František PALACKÝ, Praha 1829, s. 25–26.
- 178 *Kronika Vavřince z Březové*, (ed.) J. GOLL, s. 399.
- 179 J. LOSERTH, *Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung III. Der Tractatus de longo schismate*, s. 478. Srov. k tomu Franz MACHILEK, *Ludolf von Sagan und seine Stellung in der Auseinandersetzung um Konziliarismus und Hussitismus*, München 1967, s. 157. Zde také na s. 137n. více o krajně negativních postojích opata Ludolfa vůči českému králi Václavovi.
- 180 Prameny, které chybně zmiňují Žižkovu přítomnost na Zbraslavi, uvádí J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba IV*, s. 59, pozn. 6 ke s. 78. Třeba k nim dodat pokračování relace *De origine Taboritarum et de morte Wenceslai*, které se nalézá v kompilativním souboru s názvem *Incidencia* v lobkovickém rukopise Národní knihovny ČR, sign. XXIII G 27, v němž se zmínka o Žižkovi čte na fol. 233v–234r. Ze souvislosti vyplývá, že tři roky po Václavově smrti „Zischka sabbato ipso die Laurencii per Wiclefistas corpus Wenceslai regis Bohemie fecit exhumari et ossa eius in ecclesia dispergi et monasterium incinerari“. Sobota však připadla na svátek sv. Vavřince 10. srpna 1420, takže epizoda se vztahuje k tábořskému dobytí Zbraslavi. Tak toto místo pochopil již Franz Martin PELZEL, *Lebensgeschichte des römischen und böhmischen Königs Wenceslaus*, díl 2, Prag-Leipzig 1790, s. 689.
- 181 J. LOSERTH, *Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung III. Der Tractatus de longo schismate*, s. 479: „fustibus et lanceis et modis diversis aliis transfodiendo et alias de-honorando viis exhonorassee variis et modo multiplici deturpasse“.

- 182 Tractatus de commoditate belli et alia plura „Quando egresus“ vydal Ferdinand SEIBT, *Hussitica. Zur Struktur einer Revolution*, Köln-Wien 1990², s. 229 (na edici se podílel Manfred Gerwing). Toto pohanění vztáhl po Seibtovi (s. 48) k událostem na Zbraslavi též F. MACHILEK, *Ludolph von Sagan*, s. 158. Datace traktátu do května nebo června 1421 (F. SEIBT, *Hussitica*, s. 45–47) neobstojí, neboť jeho vznik třeba klást až do druhé poloviny 20. let (k tomu můj komentář v ČČH 89/1991, s. 270).
- 183 *Magdeburger Schöppenchronik*, (ed.) K. HEGEL, in: *Die Chroniken der deutschen Städte VII. I. Die Chroniken der niedersächsischen Städte*, Leipzig 1869, s. 354.
- 184 *Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, (ed.) Wilhelm ALTMANN, Berlin 1893, s. 133.
- 185 Windecke uvádí několik rádců se jmény natolik zkomolenými, že se je nepodařilo identifikovat — *Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, (ed.) W. ALTMANN, s. 133.
- 186 *Aenae Silvii Historia Bohemica — Historie česká*, (edd.) D. MARTÍNKOVÁ, A. HADRAVOVÁ, J. MATL, s. 106–108.
- 187 F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z Vratislavského rukopisu*, s. 25. Srov. též mladší, téměř doslovnou verzi této zprávy v rukopise G, kterou zpřístupnil rovněž František ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z rukopisu Křižovnického*, Praha 1959, s. 51.
- 188 Změnou literárního vkusu na přelomu středověku a renesance vysvětluje tuto morbidní historiku Petr ČORNEJ, *Václav IV. v proměnách času (Příspěvek k české pověsti královské)*, Česká literatura 33/1985, s. 419, a znovu podrobněji (avšak bez poznámkového aparátu) v knize *Tajemství českých kronik*, Praha 1987, s. 101.
- 189 *Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi, čeledínu krále Václava*, (ed.) Jaroslav ŠŮLA, Hradec Králové 1979, s. XVI.
- 190 F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 20.
- 191 Srov. zejména smyšlenku o bubnu potaženém kůží z Žižkova mrtvého těla, jehož zvuk zaháněl Němce na útěk — *Aenae Silvii Historia Bohemica — Historie česká*, (edd.) D. MARTÍNKOVÁ, A. HADRAVOVÁ, J. MATL, s. 138.
- 192 Nemá smysl zde uvádět všechny domněnky, které již byly v sovislosti s uvedenými letopisnými texty vysloveny. Závěrečná redakce textu R ve Vratislavském rukopisu, jenž pochází z první poloviny 16. století, vznikla až koncem 15. století (podle F. M. Bartoše v úvodu k edici na s. XV), takže se zatím nepodařilo odlišit pozdější přídavky letopisných záznamů z 20. let. Verze G z Křižovnického rukopisu, jež se s předchozí variantou často shoduje, prošla závěrečnou redakcí ve 20. letech 16. století (více k datacím a autorským atribucím F. Šimek v úvodu k edici, s. 14–18). Datace *Kroniky velmi pěkné* se pohybuje v širokém rozpětí od poloviny 30. let 15. století až do počátku století následujícího. Poslední vydavatel J. ŠŮLA, *Kronika velmi pěkná*, s. 10, se přiklonil k 50.–60. letům 15. století.
- 193 Rakve s pozůstatky českých panovníků v královské hrobce byly během staletí otevřeny vícekrát, a to ne vždy s náležitou pietou a snahou o intaktnost nálezu. Kriticky k tomu J. FROLÍK, *Insignes funebres*, s. 163–164. Při posledním odborném otevření Václavovy rakve 21. února 1983 byly nalezeny pouze zbytky kostry, na nichž nebyly identifikovány stopy ohně nebo násilí. Více k tomu E. VLČEK, *Čeští králové I. Fyzické osobnosti českých panovníků II*, s. 248–253.
- 194 J. LOSERTH, *Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung III. Der Tractatus de longevo schismate*, s. 479.
- 195 Biblické i středověké doklady však někdy zastínily příhody z nových a nejnovějších dějin. Některé z nich uvádím ve stati *Blasfemie rituálu*, s. 165–166. V této souvislosti je na místě připomenout výstižný postřeh W. BRÜCKNERA, *Bildnis und Brauch*, s. 191: „Tupení mrtvol králů a kácení jejich pomníků náleží v každém období západoevropské

- historie k spektakulárním nástupnickým repertoírům (spíše však rituálům) vítězných protivníků a krvavých revolucí.“
- 196 Přidržuji se tu datace J. PEKAŘE, *Žižka a jeho doba*, díl 2, s. 155–156, kterou literárně slohovými argumenty podpořili editoři kroniky ve *Výboru z české literatury doby husitské*, díl 2, Praha 1964, s. 368. Ne náhodou je zde text zařazen do oddílu zábavné prózy. Písmo tzv. freiburského rukopisu se hlásí k první polovině 16. století, takže ani z paleografického hlediska nelze mít proti pozdější dataci námitek.
- 197 Vratislavský rukopis pochází podle F. M. Bartoše z první poloviny 16. století (úvod k edici, s. XVI), Křižovnický rukopis má poslední zprávy z roku 1509, podle písma však (srov. ukázkou obr. 16 v edici) nevznikl mnohem později.
- 198 Mám tu na mysli množící se vyobrazení personifikované Smrti včetně rozkládajících se mrtvol (tzv. transi). Řadu dokladů opět uvádím ve stati *Blasfemie rituálu*, s. 167–169.
- 199 *Tkadleček. Hádky milence s Neštěstím*, (ed.) František ŠIMEK, Praha 1974, s. 72–73. K samotnému motivu a jeho rozšíření Karel DVOŘÁK, *Soupis staročeských exempel*, Praha 1978, s. 123, č. 4057.
- 200 Srov. například text, který publikoval Karel DVOŘÁK, *Nejstarší české pohádky*, Praha 1976, s. 183–184, č. 73. K rozšíření motivu Týž, *Soupis staročeských exempel*, s. 64–65, č. 1272.
- 201 Staročeský překlad spisu *Jana Guallensis. O čtyřech stěžejných ctnostech*, (ed.) František ŠIMEK, Praha 1951, s. 56. Srov. k tomu K. DVOŘÁK, *Soupis staročeských exempel*, s. 40, č. 89; ze širšího literárního a folklorního kontextu Hana ŠMAHELOVÁ, *Smrt kmotříčka a ošizená smrt*, Česká literatura 35/1987, s. 193–209.
- 202 Srov. příklad sedmého mistra z *Kroniky sedmi mudrců*, kterou vydal asi roku 1502 v Plzni knihtiskař Mikuláš Bakalář. Novočeskou edici pořídil Jaroslav KOLÁR (ed.), *Kronika sedmi mudrců*, Praha 1985, s. 101–106.
- 203 F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 25; další dílčí svědectví v *Aenae Silvii Historia Bohemica — Historie česká*, (edd.) D. MARTÍNKOVÁ, A. HADRAVOVÁ, J. MATL, s. 106–108. Datum pohřbu upřesnil F. M. BARTOŠ, *JSH* 6/1933, s. 128.
- 204 J. FROLÍK, *L'archeologie et la culture spirituelle du Moyen Age*, s. 162–163. Naopak se dochovaly fragmenty textilí, k nimž srov. Nina BAŽANTOVÁ, *Pohřební roucha českých králů*, Praha 1993, s. 18–21. K nově restaurované královské dalmatice z posledního hrobu Václava IV. Mechthild FLURY-LEMBERG, Karel OTAVSKÝ, *Das Grabgewand König Wenzels IV.*, *Aachener Kunstblätter* 60/1994, s. 293–304. Nověji M. BRAVERMANOVÁ, M. LUTOVSKÝ, *Hroby, hrobky a pohřebiště*, s. 216–218; M. BRAVERMANOVÁ, *Hroby králů*, s. 76–82, kde výstižně shrnutí problematiky s odkazy na literaturu a prameny.
- 205 Zprávy pramenů o kometách a jiných nebeských úkazech shromáždil Rudolf URBÁNEK, *Konec Ladislava Pohrobka*, Praha 1924, s. 159–160. Příznačné je, kolik místa věnoval přírodním katastrofám a konjunkcím planet ve vztahu k nečekanému úmrtí Ladislava Pohrobka vídeňský teolog a dějepisec Tomáš Ebendorfer — srov. *Thomas Ebendorfer, Chronica Austriae*, (ed.) Alphons LHOTSKÝ, München 1993 (MGH SRG NS 13), s. 439–441.
- 206 Sledovat příčiny a průběh Ladislavova onemocnění není zde naším úkolem. Vše podstatné ostatně zjistil a kriticky utřídil R. URBÁNEK, *Konec Ladislava Pohrobka*, zde zvl. s. 128–136.
- 207 *Aenae Silvii Historia Bohemica — Historie česká*, (edd.) D. MARTÍNKOVÁ, A. HADRAVOVÁ, J. MATL, s. 248–251.
- 208 Nebylo tomu tak ale jen ve středověku. Právě tak tyto veřejné výlevy nebyly jen inscenovaným nebo vyžadovaným rituálem.
- 209 Obširně k tomu R. URBÁNEK, *Konec Ladislava Pohrobka*, s. 137–144.
- 210 F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 121–122. Druhou možností je, že záznam vznikl hned po Ladislavově pohřbu, čemuž by nasvědčoval živý popis některých epizod v katedrále.

- 211 Tuto variantu výkladu předložil R. URBÁNEK, *Konec Ladislava Pohrobka*, s. 139.
- 212 Zmínky o výkropu v pramenech zachytil R. URBÁNEK, *Konec Ladislava Pohrobka*, s. 139, pozn. 2.
- 213 To měl nejspíše na mysli Eneáš Silvio — srov. *Aenae Silvii Historia Bohemica — Historie česká*, (edd.) D. MARTÍNKOVÁ, A. HADRAVOVÁ, J. MATL, s. 252–253.
- 214 Ryněři byli sluhové u koní. R. URBÁNEK, *Konec Ladislava Pohrobka*, s. 139, uvádí, že na koních seděli černě odění mladíci. Tuto zmínku jsem sice nikde nenašel, mohlo by však jít o analogie z uherského či polského prostředí. Dvanáct rytířů v brnění na černě pokrytých koních například již roku 1342 doprovázelo tělo mrtvého krále Roberta z Anjou. Ti ale nesli zemské korouhve, jichž bylo dvanáct — k tomu srov. A. PETNEKI, „*Exequiae Regis*“, s. 118–119.
- 215 Tak rozumím zprávu vratislavského kronikáře Petra Eschenloera, že kněží nesli planoucí svíce a „sacra“ — *Historia Wratislaviensis*. (ed.) H. MARKGRAF, *Scriptores rerum Silesiacarum VII*, Breslau 1872, s. 15.
- 216 *Historia Wratislaviensis*. (ed.) H. MARKGRAF, s. 15, praví: „postea clerus probus paucus“.
- 217 Rochus von LILIENCRON, *Die historischen Volksliedern der Deutschen vom 13. bis 16. Jahrhundert*, díl 1, Leipzig 1865, s. 494, č. 106a, sloka 12: „ein chron von gold ward im perait, / die setzt man auf sein hare“.
- 218 Podobně jako tomu bylo u pohřbu Karla IV. je třeba počítat s nosiči, které pod márami nemuselo být vidět.
- 219 Účast Jiřího z Poděbrad zmiňuje mladší verze *Starých letopisů českých* v bývalém křížovnickém rukopise H i další prameny, které vypočítal R. URBÁNEK, *Konec Ladislava Pohrobka*, s. 139, pozn. 8.
- 220 Potvrzuje to i uvedená již lidová píseň: „Man opfert im zechen gedakte pferd / und auch darzu ain guldeins swert.“ — R. von LILIENCRON, *Die historischen Volksliedern der Deutschen vom 13. bis 16. Jahrhundert*, díl 1, s. 494, č. 106b, sloka 15.
- 221 Tento sluchový omyl vysvětlil již F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 122, pozn. 4. Viz toto místo v edici Husova kázání „*Confirmate corda vestra*“ — Anežka SCHMIDTOVÁ (ed.), *M. Jan Hus. Univerzitní promluvy*, Praha 1958, s. 122.
- 222 Petr Eschenloer. *Geschichte der Stadt Breslau*, (ed.) Gunhild ROTH, New York-München-Berlin 2003, s. 199, nechal Rokycanu násilím vyvést z katedrály. R. URBÁNEK, *Konec Ladislava Pohrobka*, s. 140., pozn. 4, tuto možnost již dříve vyloučil.
- 223 Také tento závěrečný akt zaznamenaly *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, (ed.) F. ŠIMEK, s. 122.
- 224 Dobu úmrtí shodně udávají i další texty *Starých letopisů českých*. Georg Heimburg, o jehož svědectví bude ještě řeč, uvádí pátek (22. března), stejně tak jako budějovický hejtman Markvart z Rakovic v listu Janu Tluksovi z Vrábí. Ten se navíc v Soběslavi již druhého či třetího dozvěděl, že „ten král kacířský“ zemřel v sedě na stolici o 16. hodině. Ta zhruba odpovídala naší deváté hodině večerní, jež v březnu mohla již být považována za součást noci. List je otištěn v Archivu českém V, s. 314, č. 5.
- 225 Archiv český V, s. 147. F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého*, díl IV-2, s. 577, navíc uvádí, že Jiří měl napůl zkažená játra, žlučový kámen velikosti holubího vejce a „na píd“ tlustou vrstvu sádla na břichu. Totéž, rovněž bez dokladu, čteme u Václava Vladivoje TOMKA, *Dějepis města Prahy*, díl 7, Praha 1906, s. 295.
- 226 F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z rukopisu Křížovnického*, s. 281. Jelikož Martin Lupáč zemřel již v dubnu 1468, muselo jít o starší záležitost, a to zřejmě o Lupáčovy trakáty na obranu zrušených kompaktát z léta 1462, jež svou otevřenou výzvou proti katolíkům nekonvenovaly ani Rokycanovi, ani králi Jiřímu. Podrobněji k tomu Rudolf URBÁNEK, *Věk poděbradský*, díl 4, Praha 1962 (*České dějiny III-4*), s. 556–560.

- 227 Karl Adolf Constantin HÖFLER, *Böhmische Studien*, Archiv für österreichische Geschichte 12/1854, s. 307–406, citace na s. 347: „Gnedigen herrn als vnser her der Kunigk am ffritage nehist vorgangen vorscheyden vnd dornach samstag vnnnd Sonntag noch gewonheit der fordern Kunige in Kuniglicher Zirde in dem kuniglichen hoffe offenbarlich allermeniglich geczeiget vnd am montage darnoch mit demselben gezirde durch die stat Prage in sent Wenzels Kirchen bie die andern Konigenn zitlich begrabenn und mit selampten alter priestern und monche beyder wesenns loblich begangen worden, ist mit grosser elage geistlich und wertlichs stands beyder wessens als er die ouch glich gnediglich biss in seyn todt geschutzt und geschirrmert hat.“
- 228 Toto zúžené zasvěcení pražské katedrály se v druhé polovině 15. století dosti běžně používalo.
- 229 K problematice archeologických a antropologických výzkumů ve Velkém Varadínu a Stoličném Bělehradu naposled T. KERNY, *Begräbnis und Begräbnisstätte*, s. 475–479, zde další literatura a půdorysy.
- 230 Srov. Hans Martin SCHALLER, *Der Kaiser stirbt*, in: *Tod im Mittelalter*, (ed.) Arno Borst, Konstanz 1993, s. 59–75, zde zvl. s. 65: „Daß ein Kaiser oder König nicht einsam stirbt, versteht sich für alle Chronisten von selbst, zählen sie alle hochrangigen Personen auf, die beim Tode des Herrschers anwesend waren.“
- 231 Jörg K. HOENSCH, *Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit (1368–1437)*, München 1996, s. 460, dal přednost 10. listopadu. Zde také na s. 461–462 o králově pohřbu. Stručně k němu též Wilhelm BAUM, *Císař Zikmund. Kostnice, Hus a války proti Turkům*, Praha 1996, s. 340–341; František KAVKA, *Poslední Lucemburk na českém trůně*, Praha 1998, s. 253–256. Vše podstatné shrnul, utřídil a rozvedl R. J. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, s. 146–158.
- 232 K Zikmundovu zájmu o varadínskou katedrálu Ernö MAROSI, *Gotische Skulptur in Grosswardein. Zur Frage des Höfischen um 1400*, in: *Künstlerische Wechselwirkungen in Mitteleuropa*, s. 91–102.
- 233 K tomu více *Aenae Silvii Historia Bohemica — Historie česká*, (edd.) D. MARTÍNKOVÁ, A. HADRAVOVÁ, J. MATL, s. 174–175, který si místy domýšlí i to, co mu ani nemohlo být známo. Císař si podle něho povolal k sobě do ložnice uherské a české pány, aby s nimi jednal o prospěchu svých království, a doporučil jim jako svého nástupce rakouského vévodu Albrechta.
- 234 W. ALTMANN (ed.), *Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigismunds*, s. 447, 450.
- 235 Toto vyobrazení je v bohatě ilustrovaném rukopise Národní knihovny ve Vídni, Cod. 13975, cap. CCCLX, fol. 439r.
- 236 Podle *Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigismunds*, (ed.) W. ALTMANN, s. 447, Zikmund měl tím na mysli: „daz alle menglichen sehen solten, das aller dere welt herre dot und gestorben were“. Dále tu odkazují na interpretaci R. J. MEYERA, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, s. 147–148.
- 237 J. K. HOENSCH, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, 461, bez odkazu na pramen uvádí, že ke zničení pečeti došlo za účasti svědků hned druhého dne po Zikmundově smrti ve Znojmě.
- 238 Přetiskl ji J. K. HOENSCH, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, s. 599, pozn. 52.
- 239 F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z rukopisu Křížovnického*, s. 144.
- 240 Zevrubně k pohřbu Albrechta II. R. J. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, s. 159–174.
- 241 Srov. *Ausschreiben der ordnung des begeens weillende de (...) herrn Albrechten Römischen, zu Hungern, zu Behaimb, Dalmatien, Croatien atc. khunigs, které vydal W. HAUSER, Der Trauerzug beim Begräbnis des deutschen Königs Albrecht II († 1439)*, Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik 7/1967, sešit 13–14, s. 191–195, zde s. 195:

- „Behaym herr Hanns von Oberstorf das panier, Hanns der Swein den helm, der von Petau den schilt. die kron graf Vlrich von Schawnburg, herr Sigmund Erbestorffer den Apfl, herr Rüdiger von Stahrnberg daß zeptor, herr Nesker das Schwert.“
- 242 Již při počátečním transferu zesnulého Albrechta do Vídně byl jeho „corpus exanime regio cultu ornatum“. Tak se vyjádřil *Thomas Ebendorfer Chronica regum Romanorum I*, (ed.) H. ZIMMERMANN, díl 1, s. 595. Ebendorfer byl tak autorem veršované lamentace nad smrtí Albrechta II., kterou začlenil do své rakouské kroniky – srov. *Thomas Ebendorfer, Chronica Austriae*, (ed.) A. LHOTSKÝ, s. 380.
- 243 Ještě po letech bylo toto procesí pro kronikář Bonfiniho „singularis pompa funebris“ – *Antonius de Bonfinis, Rerum Hungaricarum Decades I–IV*, (edd.) I. Főgel, B. Iványi, L. Juhász, Leipzig-Budapest 1936–1941, zde sv. III, s. 84.
- 244 Vše podle R. URBÁNKA, *Konec Ladislava Pohrobka*, s. 72.
- 245 Více k tomu Áron PETNEKI, *Exequiae regis. Die Begräbniszeremonie des Königs Matthias Corvinus vor ihrem ungarischen Hintergrund*, in: *Der Tod des Mächtigen. Kult und Kultur des Todes spätmittelalterlicher Herrscher*, s. 120–122.
- 246 Z jazykově dostupných statí srov. zejména Á. PETNEKI, *Exequiae regis*, s. 113–123. K příznakům náhlého onemocnění Leslie S. DOMONKOS, *The Medical History of a medieval Hungarian King: Matthias Corvinus (1458–1490)*, in: R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv, (ed.) Péter Tusor, Budapest 1998, s. 122–147. Stručněji k tomu a k politickým důsledkům Matyášovy smrti Antonín KALOUS, *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král, České Budějovice 2009*, s. 331–333.
- 247 *Antonius de Bonfinis, Rerum Hungaricarum Decades IV*, s. 161: „ut hic cenotaphium, sarcophagum illic pro dignitate principis jure facerent“.
- 248 A. KALOUS, *Matyáš Korvín*, s. 333, mluví o dvanácti jezdcích oblečených v purpuru, kteří nesli odznaky královské moci a obnažený meč.
- 249 Pozlacený pohřební štít o velikosti 61 x 44,5 cm je uložen v pařížském Musée de l'Armée, inv. č. J 7. Popis a literaturu uvádí Jolán BALOGH, *Totenschild des Königs Matthias*, in: *Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541*, Schallaburg 1982, Wien 1982, s. 235, č. 128.
- 250 *Antonius de Bonfinis, Rerum Hungaricarum Decades IV*, s. 165, říká pouze: „Cum in basilicam dive Virginis perventum esset corpusque in medio constituissent, equites gemebundi, qui universa cum ense signa pretulerant, insignia cuncta pro are magna humi deieciarunt, veluti regis casu omnia sua trophea, signa partaque regna una corruerent. Ad quod spectaculum omnes collacrimarunt.“
- 251 K tomu srov. Edgar HERTLEIN, *Das Grabmal Kaiser Friedrichs III. im Lichte der Tradition*, in: *Der Tod des Mächtigen. Kult und Kultur des Todes spätmittelalterlicher Herrscher*, s. 137–164. Studie je cenná i srovnávací obrazovou dokumentací.
- 252 Parafrázi citace jsem převzal z katalogu *Corvinus und die Renaissance in Ungarn*, s. 237, č. 129c.
- 253 Srov. *Acta Tomicianae. Tomus Quartus Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi, Regis Poloniae et Magni Ducis Lithuaniae*, Poznaň 1855, s. 18 (uvádím podle J. MACKA, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, díl 1, s. 219).
- 254 O umírání Vladislava II. J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, díl 1, s. 220, podle *I diarii di Marino Sanuto (1496–1533)*, XXII, (ed.) G. Monticolo, Città del Castello 1900, 63, s. 130–132.
- 255 Podle J. MACKA, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, díl 1, s. 318.
- 256 Srov. k tomu R. J. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, s. 242–246, zde zvl. přehled na s. 243.

- 257 *Codex diplomaticus Lusatiae superioris III. Die ältesten Görlitzer Ratsrechnungen bis 1419*, (ed.) Richard JECHT, Görlitz 1905–1910, s. 44. Údaj „pro collaciam“ může znamenat i obcerstvení. V dané souvislosti však spíše šlo o kazatelské projevy.
- 258 Také litomyšlské kázání vydal H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 214–223, citace v textu se vztahují ke s. 214, 217, 220.
- 259 Ke skutkové podstatě podle *Velkých kronik Francie* F. ŠMAHEL, *Cesta Karla IV. do Francie*, s. 165 a 266.
- 260 Další údaje shromáždil R. J. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, viz heslo Trauerarchitektur v rejstříku.
- 261 Tak se praví v soudobé zprávě, kterou R. J. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, přetiskl v pozn. 34 na s. 151.
- 262 K smutečním obřadům v Norimberku a ve Frankfurtu J. K. HOENSCH, *Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437*, s. 462.
- 263 Srov. R. J. MEYER, *Königs- und Kaiserbegräbnisse*, s. 150–151.
- 264 F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 79.
- 265 *Codex diplomaticus Lusatiae superioris IV. Oberlausitzer Urkunden von 1437–1547*, s. 78.
- 266 *Codex diplomaticus Lusatiae superioris IV. Oberlausitzer Urkunden von 1437–1547*, s. 79.
- 267 *Codex diplomaticus Lusatiae superioris IV. Oberlausitzer Urkunden von 1437–1547*, s. 80.
- 268 Dne 18. listopadu 1439 to oznámil z Prahy zhořeleckému senátu Jan z Bischofswerdy – *Codex diplomaticus Lusatiae superioris IV. Oberlausitzer Urkunden von 1437–1547*, s. 102.
- 269 F. ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 87. Ofěra se měla konat k nelibosti kališnických kněží, jak podle Hájka z Libočan uvádí Rudolf URBÁNEK, *Věk poděbradský*, díl 1, Praha 1915 (České dějiny III/1), s. 461, pozn. 4.
- 270 Podle *Thomas Ebendorfer Chronica regum Romanorum I*, (ed.) Harald ZIMMERMANN, Hannover 2003, s. 832, se „solemnnes exequie“ ve Vídni uskutečnily až 28. ledna 1440. Nejspíše sám Ebendorfer složil pro tuto příležitost „Epythanii planctus regis Alberti in suis exequiis MCCCCXL“. Ten je otištěn v prvním svazku této edice na s. 600–602.
- 271 Odkazy na prameny všech uvedených obřadů uvádí *Deutsche Reichstagsakten unter König Albrecht II. Zweite Abteilung*, (ed.) Helmut WEIGEL, Stuttgart 1935, č. 224, s. 426–427, pozn. 1.
- 272 Obšrně k tomu R. URBÁNEK, *Konec Ladislava Pohrobka*, s. 141–144.
- 273 K neklidné situaci v Praze zaviněné vyostřením stavovských vztahů Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy*, díl 10, Praha 1894, s. 418–420, kde také podrobně vylíčení symbolického pohřbu.
- 274 Hlavním pramenem jsou tu rukopisy KLO *Starých letopisů českých*, které vydal F. PALACKÝ (ed.), *Starí letopisové čeští*, s. 397–398.
- 275 Podle V. V. TOMKA, *Dějepis města Prahy IX*, Praha 1893, s. 351, jím byl Matyáš (či Matouš) ze Slaného.
- 276 *Starí letopisové čeští*, (ed.) F. PALACKÝ, s. 398. Mistr Jan z Přeštic v děkanské knize artistické fakulty zmínil pouze „funebre officium, quod senatus Pragensis summa cum celebritate magnificentiaque executus est“ – MUPR I-2, s. 260. Ještě stručnější je zpráva děkana Jiřího Píseckého o smrti krále Ludvíka (MUPR I-2, s. 282–283).
- 277 Obšrně k politickým jednáním po bitvě u Moháče Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy*, díl 11, Praha 1897, s. 1–24.
- 278 *Kronika Bartoše písaře*, (ed.) Josef V. ŠIMÁK, in: *Fontes rerum Bohemicarum VI*, Praha 1907, s. 198.
- 279 *Paměti o bouři pražské r. 1524*, (ed.) Josef V. ŠIMÁK, in: *Fontes rerum Bohemicarum VI*, Praha 1907, s. 327. Snad jsem té skryté ironii dobře porozuměl.
- 280 Konšely, kteří nesli insignie, vypočítal V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy*, díl 11, s. 14.